

zarež

DVOTJEDNIK ZA KULTURNA

I DRUŠTVENA ZBIVANJA

Zagreb, 15. ožujka 2012., godište XIV, broj 330

**T. MATASOVIĆ: PRAVO, PRAVEDNOST I ZAMP
RAZGOVOR S D. UGREŠIĆ I F. DAVIDOM
DEKLARACIJA AKADEMSKE SOLIDARNOSTI**

12 kn (HR), 2,5 km (BIH), €1,6 (SLO)

ODJAVE

Boris Postnikov 2

IN MEMORIAM

Veliki istraživač napustio je planet
Bojan Krištofić 2

DRUŠTVO

Razgovor gluhih o glazbi
Trpimir Matasović 3Razgovor s Filipom Davidom i
Dubravkom Ugrešić
Omer Karabeg 4-5Razgovor s Éricom Toussaintom
Carlos Alonso Bedoya 6-7Europski désamour
François de Barnard 7Sesvetski Kraljevec vs. Perzopolis
Darko Milošić 8

Pregled igre Boris Postnikov 9

SOCIJALNA
I KULTURNA
ANTROPOLOGIJASarkofag Ivane Orleanske
Josip Zanki 10-11

FILM

Izgubljeni dječaci
Višnja Pentić 13

SATIRA

Tajna Selminog kofera
Igor Stojaković 14

VIZUALNA KULTURA

Zeleni uljezi u nacrtu grada
Antun Maračić 15Crveno i crno
Luka Bogdanić 16-17

KNJIGE

Trivijalije kulture tranzicije
Silva Kalčić 18TEMA BROJA:
Deklaracija o znanosti
i visokom obrazovanjuPriredila
Akademska solidarnost 19-30

KAZALIŠTE

Moć zatiranja ili moć prizivanja
slobode? Nenad Obradović 31Razgovor s Goranom Lišnjićem
Suzana Marjanić 32-33Razgovor s Marinom Vrduka-
Beleš Daniel Radočaj 34-35

GLAZBA

Povratak vanjskom svijetu
Karlo Rafaneli 36Etidama ozvučen svijet
Trpimir Matasović 36

KNJIGE

Živjeti svjestan vlastite malešnosti
Dario Grgić 37Nezapaaljiva smjesa
Jerko Bakotin 38O labinskim rudarima
Tea Škokić 39

ESEJ

Začudni imaginarij Fred Vargas
Vanja Kulaš 40-41

PROZA

Rigotina
Chuck Palahniuk 42-43

KOLUMNA

Mehanički aga
Neven Jovanović 44-45

NATJEČAJ

O jednom totalitarizmu
Luka Čuljak 46

NAJAVE

Jelena Ostojić 47

ZAMP

Nakon što je portal *Index.hr* otvorio aferu ZAMP, a tjednik *Novosti* je razvio novim dokazima o – recimo to blago – diskutabilnoj ulozi predsjednika Ive Josipovića u enormnom bogaćenju njegova prijatelja Marka Vojkovića na poslovima zaštite autorskih prava, predsjednik se brani šutnjom, uz posljednju asistenciju goleme većine utjecajnijih medija. Rezimirajmo: na Josipovićevu je inicijativu prije devet godina osnovana služba za zaštitu autorskih muzičkih prava, u okviru Hrvatskog društva skladatelja. Njezin monopolni položaj omogućio joj je godišnje prihode i do stotinu milijuna kuna, a dio je poslova pritom bez javnoga natječaja prepušten privatnoj tvrtki Emporion u Vojkovićevu vlasništvu. Rezultati te akrobacije mjere se desetmilijunskim prihodima poduzetnika od predsjednikova posebnog povjerenja. Optužbe, dovoljno ozbiljne da u uvjetima normalnijeg političkog konteksta izazovu argumentiranu raspravu, u međuvremenu su dopunjene novima, ali medijski je efekt isti: glazbena kategorizacija poznaje ga kao *pianissimo possibile* ili „najtiše moguće“. U posljednjem broju *Novosti* glavni urednik Ivica Đikić zaključuje: „Da u Josipoviću ima morala, odgovornosti prema javnoj funkciji i imalo obzira prema vlastitoj

predizbornoj kampanji, već bi podnio ostavku i postao bivši predsjednik Republike. Budući da to ne misli učiniti, uzaludno ga je pozivati na takav korak. Valja samo biti optimističan i vjerovati u to da nije moguće da njegova priča može imati toliko sličnosti s pričom bivšeg premijera Sanadera, a da bi mogla završiti bitno drukčije.“ Na idućoj stranici donosimo tekst Trpimira Matasovića o ovoj temi.

IRANSKA KRIZA

Insistiranje Teherana da nastavi razvijati svoj nuklearni program i prijetnje Izraela vojnim udarom na Iran mogli bi, spekuliraju komentatori, dovesti do skoroga rata. Pozicija političkoga vrha izraelskog glavnog saveznika, SAD-a, ambivalentna je: predsjednik Obama izražava načelnu podršku vladi u Tel Avivu, ali i neprestano upozorava kako tenzije treba smiriti i ustrajati na mirnom rješenju konflikta. Situaciju komplicira predizborna kampanja republikanskih kandidata za Obamina oponenta na predsjedničkim izborima u studenom: forsiranje oštrije politike prema Iranu dobrodošao je način da animiraju konzervativne birač(ice). Urednički uvodnik u posljednjem broju američkoga tjednika *The Nation* upozorava da bi se eventualna direktna potpora SAD-a Izraelu – o

kojoj, u konačnici, ovisi razvoj događaja – morala pozivati na nužnost onemogućenja aktualnih iranskih procesa obogaćenja urana, čime bi zapravo izašla izvan okvira međunarodnoga prava. I nastavlja: „Druga je upitna pretpostavka ta da je iransko nuklearno oružje prijetnja Izraelu pa stoga Izrael i SAD imaju pravo pokrenuti preventivne vojne udare. Ovaj pristup preuzima ilegalnu doktrinu preventivnoga rata Bushove administracije – tvrdnju da država može ući u sukob ne odgovarajući na napad nego jednostavno kako bi preduhitrla potencijalnu prijetnju. Takve izjave mogu samo ohrabriti Teheran da nastavi s razvojem nuklearnog oružja, jer to je ista ona retorika koja je dovela do rata u Iraku.“ O percepciji Irana u Hrvatskoj piše Darko Milošić na 8. stranici.

FINANCIRANJE
KULTURE U
ZAGREBU

Zagrebački Gradski ured za obrazovanje, kulturu i šport objavio je rezultate programa financiranja javnih potreba u kulturi u 2012. godini. Već nakon površnog pregleda dodijeljenih sredstava evidentno je da se nastavlja tradiciju favoriziranja „visoke“ i mainstream kulture nauštrb nezavisne kulturne scene.

Reakcije na potonjoj kreću se najvećim dijelom u rasponu od frustracije do rezignacije. Prvi javni komentari rezultata ukazali su na činjenicu da ni ove godine stručna povjerenstva nisu, primjerice, ocijenila referentni portal *H-alter.org* vrijednim bilo kakve podrške; s druge strane, tek pokrenuti *Kulturauzagrebu.hr* dobio je svima ostalima nezamisliv iznos od 60 000 kuna, a povremeno aktivni *Dopmagazin*, čije je financiranje već i prošle godine izazvalo kontroverze, nagrađen je jednakim iznosom kao i 2011.

Udar na Knjižnice grada Zagreba je najjači: njima je ukinuta čak četvrtina gradskoga budžeta pa će, umjesto dosadašnjih 8,6 milijuna kuna dobiti 6,5. Dalje, eksperimentalna plesna scena dobila je 60 000 kuna manje nego prošle godine. Nakon deset godina, po prvi puta se odustalo od dodjele sredstava udruzi Zagreb Pride za organizaciju Povorke ponosa, čime je Zagreb, izvještavaju mediji, postao jedini grad u Europi koji ne podupire takvu manifestaciju. I tako dalje.

Mjere štednje u kulturi pronašle su, dakle, nove žrtve, mnogi su nezadovoljni, a čekaju se detaljnije analize i konkretnije (re)akcije. Dvotjednik koji upravo čitate, dodajmo još i to, ocijenjen je bolje nego 2011. i dobio je veći iznos – 180 umjesto 160 tisuća kuna. **E**

IN MEMORIAM

VELIKI ISTRAŽIVAČ NAPUSTIO JE PLANET

JEAN GIRAUD – MOEBIUS (1938. – 2012.)

BOJAN KRIŠTOFIĆ

Prošle je subote, 10. ožujka, umro je francuski umjetnik Jean Giraud, širom svijeta znan i kao Moebius. Sudbonosni ton ove jednostavne rečenice ne ostavlja mjesta sumnji. Kad su u subotu prve vijesti o njegovoj smrti doprle do *Wikipedie* i nekoliko drugih stranica, još smo se mogli nadati da je riječ o grešci, zlobnoj i neslanjoj šali ili lažnoj informaciji. Nažalost, strip autor, ilustrator, pripovjedač, grafički dizajner, filmski scenograf i kostimograf, te izdavač rođen 1938. godine, 2012. napustio je svoje zemaljsko gnijezdo i preselio se u neki drugi kutak galaksije, možda u neki od svjetova koje je tako živo prikazao u svojim djelima. Giraud je u bivšoj Jugoslaviji svakako bio jedan od najpoznatijih i najutjecajnijih inozemnih umjetnika, a njegovo široko međunarodno djelovanje presudno je pripomoglo da se i u nas, kao i u drugim državama, strip počne nazivati legitimnom granom likovnih umjetnosti, zbog izravnog i vidljivog priloga njegovih stripova razvijanju stila i svjetonazora Novog kvadrata i ostalih domaćih autora stasalih sedamdesetih godina, ali i kasnije. *Poručnik Blueberry*, u suradnji sa scenaristom Jean-Michelom Charlierom, kontinuirano stvaran još od ranih šezdesetih pa sve do Giraudove smrti, zauvijek je izmijenio percepciju westerna, i to ne samo u stripu, već i

na filmu, kreacijom izrazito europske interpretacije tog mitskog američkog žanra. *Ludi kuronja*, *Arzach*, *Hermetična garaža*, *Vrtovi Aedene* i brojni kraći satirični i znanstveno-fantastični stripovi, crtani pod pseudonimom Moebius, te prvo objavljeni u epohalnom časopisu *Metal Hurlant* (koji je sam Giraud 1974. pokrenuo s Philippeom Druilletom, Jean-Pierreom Dionnetom i Bernardom Farkasom, u okviru zajedničke izdavačke kuće Les Humanoides Associes), a potom i širom svijeta, radikalno su i suštinski promijenili pristup pripovijedanju u stripu, uvodeći nove teme, nove motive, nova montažna i kompozicijska rješenja i novi grafički pristup.

Svijet Moebiusove podsvijesti otvorio se najširoj svjetskoj publici, i to u pravom trenutku – kad su ostaci mladenačke kontrakulture šezdesetih polako gubili oštrinu i društveni značaj, u onim sušnim godinama prije eksplozije punka, kad su američke subkulture žudjele za novim poticajima, koji su tada nezaustavljivo stizali iz Europe – Velike Britanije, Njemačke i Francuske. Slikoviti pejzaži nepoznatih planeta, apstraktna krivudanja vremena i prostora, paralelne dimenzije, slikovita bića, te kritika tehnološke civilizacije, izražena potragom za spiritualnim i arhetipskim ljudskim vrijednostima – sve se to usjelo duboko u srca gotovo svih generacija

aktivnih od sredine sedamdesetih, pa sve do danas. Istodobno, Giraudov fleksibilni grafički izraz utjecao je na razvoj vizualnog okoliša cjelokupne popularne kulture, između ostalog i njegovim radom na filmovima poput *Aliena*, *Blade Runnera*, *Petog elementa* i drugih.

Tijekom osamdesetih Giraud sa svojim najbližim suradnikom i istomišljenikom, neumornim istraživačem umjetnosti i duhovnosti – scenaristom, filmskim i kazališnim režiserom, piscem, glumcem, pantomimičarom i čarobnjakom Alejandrom Jodorowskym (rođenim 1929.) stvara još jedno iznimno djelo – strip serijal *Inkal*, koji je doista izlišno predstavljati onima koji ga nisu čitali, a takvih je, kako vrijeme odmiče, sve manje. Većina Giraudovih stripova dostupna je u hrvatskom prijevodu u više kvalitetnih izdanja, može ih se pronaći u knjižnicama, te je pravi način da preminulom velikanu odamo počast upravo čitanje njegovih stripova, uživanje u njihovoj ljepoti i razmišljanje o njihovim univerzalnim porukama.

Vladimir Šagađin u nekrologu objavljenom u *Jutarnjem listu* točno je primijetio kako se svatko sjeća svog prvog susreta s nekim Moebiusovim stripom. Što se mene tiče, bilo je to u višim razredima osnovne škole, kad mi je u kampu na Zlarinu stariji prijatelj iz Belgije pružio flamansko

izdanje *Arzacha*, kolekcije kraćih stripova bez jedne jedine napisane riječi. Premda na Moebiusovim kadrovima nije bilo jezika koji nisam razumio, svejedno mi ništa nije bilo jasno. Ali slike su mi se odmah uredale u pamćenje, pozdravljajući moju podsvijest na potpuno nesvjesnoj, racionalno neobjašnjivoj razini. U tim je crtežima doista bilo neke magične privlačnosti, neke univerzalne prijemčivosti koja okida mehanizme snova u svima nama.

Nije ni čudo što je Giraudov utjecaj već u mladosti bio golem, jer se njegovi stripovi obraćaju sanjarenju sklonim dušama koje obitavaju svugdje, u svako doba. Mnoge od njih Giraud je potaknuo da uobliče vlastite slike i svoje snove i svjetove povežu s drugima. U tom smislu, omiljena mi je rečenica velikog srpskog stripaša Zorana Janjetova, koji je na pomalo zlobno pitanje zašto njegov grafički stil toliko sliči Giraudovom, odgovorio otprilike ovako: „Ja sam njegove stripove toliko voleo da nisam mogao dočekati da nacrtam nove... Pa sam si ih sam nacrtao.“ Nije riječ o kopiranju, niti idolopoklonstvu, već o neprekidnoj komunikaciji srodnih duša, osobnosti koje žive u čvrsto isprepletenim svjetovima, o razgovoru i razmjeni koji se nastavljaju čak i kad se jedno biće preseli tamo gdje druga tek trebaju doći. **E**

RAZGOVOR GLUHIH O GLAZBI

Josipović je počeo shvaćati da su pravo (u koje se itekako dobro razumije) i pravda (za koju se deklarativno zdušno zalaže) u ovom našem hrvatskom sada i ovdje nerijetko proturječni pojmovi

Trpimir Matasović

Nećemo otkriti toplu vodu konstatiramo li da su u hrvatskom medijskom prostoru internet-ski portali (neki, ne svi) ostali manje-više posljednjim utočištima slobodnog novinarstva – barem onoga koje ima pristup širem krugu konzumenata. Naime, tiskani i elektronski mediji (u užem smislu – dakle, radio i televizija) u Hrvatskoj su ili “javni” (čitaj: državni) ili “privatni” (čitaj: korporacijski), a šačica više ili manje “nezavisnih” medija (među kojima je i onaj što ga upravo čitate) uglavnom je ograničena malom nakladom ili ograničenom koncesijom. O tome koliko mainstream mediji zastupaju javni interes ne govori samo ono što se u njima objavljuje, nego – još i više – ono što se *ne* objavljuje. Nedodirljivost Ivice Todorića u tom je smislu već postala paradigmatom, a čini se da se na sličan tron nedodirljivosti uspeo i Ivo Josipović. A zajedno s njim na tom se nedodirljivom Olimpu našla i udruga kojoj je dugogodišnji zaslužni član – Hrvatsko društvo skladatelja, zajedno sa svojom “stručnom službom” za zaštitu autorskih muzičkih prava HDS ZAMP. (Doduše, ZAMP je u hrvatskom medijskom prostoru bio nedodirljiv i u vremenima kad njegov tadašnji glavni tajnik nije vjerojatno još ni sanjao da će jednog dana radno mjesto iz Berislavićeve zamijeniti onim na Pantovčaku.)

AKO I PRIHVATIMO DA ZAMP ZAISTA OBAVLJA POSAO KOJI JE U SLUŽBI JAVNOG INTERESA, NE MOŽEMO PRIHVATITI ČINJENICU DA JAVNOST IMA VRLO OGRANIČENU MOGUĆNOST UVIDA U PROVEDBU TOG POSLA – A O NADZORU DA I NE GOVORIMO

NEZAMJERANJE NEDODIRLJIVIMA “Ugledni poduzetnik” Todorić i “udruga građana” HDS (s pripadajućim ZAMP-om) imaju štošta zajedničkog – uglavnom iz sfere onoga što potvrđuje staru tezu *money makes the world go round*. Naime, kao što se mainstream mediji ne žele zamjeriti Todoriću, kako ne bi izgubili slatan marketinški zalogaj, tako se ne žele zamjeriti ni ZAMP-u, kako ih isti ne bi pritisnuo povećanjem nameta (pardon: “naknada”) čiju visinu sâm određuje. U tom smislu, tiskani mediji, doduše, ne bi trebali biti ugroženi, ali, eto, nekima se možda bolje ne zamjeriti, čak ni ako od toga ne bi bilo nikakve štete.

Portal *Index.hr* tako je posljednjih tjedana bio (a uglavnom i ostao) usamljen u svoj nažalost donkihотовskoj borbi protiv ZAMP-a i njegovog političkog pokrovitelja

PROBLEM NIJE U TOME ŠTO NETKO (ZAMP) SKRBI O INTELEKTUALNOM VLASNIŠTVU ONIH KOJI ŽELE DA NJIHOVA PRAVA TAJ NETKO ŠTITI, NEGO U TOME DA ZAMP “ŠTITI” I ONE KOJI GA ZA TO NISU OVLASTILI

s Pantovčaka. U međuvremenu, prosvjedi protiv famozne ACTA-e (koju su zdušno podržali i Berislavićeva i Pantovčak) su utihnuli, afera “Zamporion” također se nije maknula izvan okvira *Indexa* (uz iznimku gostovanja njegova urednika Matije Babića u HTV-ovoj emisiji *Nedjeljom u dva*), a jedina je posljedica cijele priče tek neznan pad popularnosti još uvijek (pre)popularnog Predsjednika.

Stvar je tim bizarnija uzmemo li u obzir da su i Predsjednik i ZAMP posve zakazali na području odnosa s javnošću – što, uostalom, i ne čudi, znamo li kako su dosad navikli ili na bezrezervnu podršku (Josipović) ili bezrezervno prešućivanje (ZAMP). ZAMP se tako oglašavao birokratsko sročnim priopćenjima, a Josipović je – petljao. Potonji je tako najprije podržavao ACTA-u, da bi, nakon što je žestoko iskritiziran čak i od svojih prijatelja na Facebooku, neuvjerljivo reterirao. U aferi “Zamporion” nevjeste je tvrdio da nema ništa s njom jer, eto, “tada više nije bio glavni tajnik HDS-a” (ali je bio članom Predsjedništva HDS-a, pa je, dakle, i dalje bio na poziciji odlučivanja).

LEGE ARTIS A sve se to moglo i puno vještije izvesti. U krajnjoj liniji, Josipović je ipak i pravnik, pa se tako mogao (kao i u nekim prethodnim aferama vezanima uz njega) jednostavno pozvati na to da je sve bilo *lege artis*. Čini se, međutim, da je čak i Josipović počeo opreznije baratati tim argumentom, shvaćajući da su *pravo* (u koje se itekako dobro razumije) i *pravda* (za koju se deklarativno zdušno zalaže) u ovom našem hrvatskom *sada i ovdje* nerijetko proturječni pojmovi.

Ipak, i on se, zapravo, zapetljao u *razgovor gluhih* (i to o temi koja je vezana i uz glazbu!) između onih koji zagovarajući građanske slobode ignoriraju pravo intelektualnog vlasništva i onih koji štiteći intelektualno vlasništvo ignoriraju građanske slobode. Istina je, naravno, negdje na sredini – sloboda je pristupa informacijama temeljno građansko pravo, ali je takvo temeljno pravo i zaštita intelektualnog vlasništva. Problem, dakle, nije u tome

što netko (ZAMP) skrbi o intelektualnom vlasništvu onih koji žele da njihova prava taj netko štiti, nego u tome da ZAMP “štiti” i one koji ga za to nisu ovlastili (i koji ne dobivaju ništa od novca koje ZAMP ubire i njihovom “zaštitom”). Također, nije sporno da korištenje autorskih djela treba naplatiti, ali je sporno što su iznosi te naplate određeni arbitrarno. ZAMP, kao dio jedne udruge građana, na sebe preuzima ovlasti države, bez praktički ikakvih mehanizama regulacije i nadzora izvan okvira iste te udruge. Dakle, ako i prihvatimo da ZAMP zaista obavlja posao koji je u službi javnog interesa, ne možemo prihvatiti činjenicu da javnost ima vrlo ograničenu mogućnost uvida u provedbu tog posla – a o nadzoru da i ne govorimo.

TITO I PIJANAC Ovdje se, dakle, vraćamo na već spomenuto proturječje *pravde* i *pravednosti*. *Pravno* gledano, ZAMP sve što radi radi u skladu sa zakonom. No, je li taj zakon i *pravedan*? Teško. Jer nije i ne može biti pravedan zakon koji jednoj interesnoj skupini daje ovlasti koje bi trebale pripadati državi; koji omogućava da se “štiti” i one koji ne žele da ih se “štiti”; koji stvara mehanizme pomoću kojih je moguće ugroziti čak i ustavno načelo pretpostavke nevinosti (primjerice, namet na prazne nosače slike i zvuka polazi od pretpostavke da će oni biti iskorišteni za nedozvoljeno umnažanje autorskim pravima zaštićenog intelektualnog vlasništva). Ivo Josipović možda bi upravo u tom kontekstu mogao citirati Tita i njegovu “ne treba se držati zakona kao pijan plota” (to je već učinio u jednom drugom kontekstu), ali mu legitimitet biva ugrožen prisjetimo li se da je upravo on bio jedan od autora tog Zakona o autorskom pravu i srodnim pravima (što ne umanjuje odgovornost svih saborskih zastupnika koji su taj zakon i izglasali).

Predsjednik stoga najprije sâmom sebi – a potom i javnosti – treba dati odgovor na pitanje o vlastitom identitetu. Je li on primarno pravnik i lojalni član Hrvatskog društva skladatelja, koji će bezrezervno podržavati svoju udrugu, čija jedna “stručna služba” na temelju prava provodi nepravednu praksu? Ili je, kako voli isticati, “predsjednik svih građana”, kojem će proklamirana “nova pravednost” i javni interes biti iznad partikularnih interesa jedne interesne skupine? **E**

FILIP DAVID I DUBRAVKA UGREŠIĆ PROTIV RAVNODUŠNOSTI

Koliko je regija bivše Jugoslavije opterećena ratnim naslijeđem razgovaraju Dubravka Ugrešić i Filip David. Razgovor je objavljen u emisiji Most Radija Slobodna Evropa čiji transkript donosimo u cjelosti

Omer Karabeg

Da li još uvek funkcionišu Miloševićeva i Tuđmanova matrica ili su one dvije decenije nakon rata stvar prošlosti?

— **Dubravka Ugrešić:** Mislim da postoje. Taj nekakav timski rad početkom devedesetih godina da se Miloševićeva i Tuđmanova matrica uglavi i penetrira u sve razine i strukture društva pokazao se neobično efikasnim, jer i danas, nakon 20 godina, tu matricu pronalazite apsolutno svugdje u školskim udžbenicima, čitankama, obrazovanju, medijima, na internetu, na *Wikipediji*. Uostalom, ljudi iz Tuđmanovog vremena, osim ako nisu umrli prirodnom smrću, i danas su na svojim mjestima i nikom se ništa nije dogodilo. Istina jest da se retorika nešto promijenila, ali samo nešto. Kad malo zagrebetete po neoficijalnim medijima, onda ćete vidjeti da je ona ostala jednako gruba, sirova i glupa.

— **Filip David:** Što više vreme prolazi sve se više otkrivaju novi podaci koji pokazuju da je stvar bila još mračnija nego što smo mislili. Ovih dana sam čitao intervju bivšeg vojnog tužioca Lakića Djorovića koji iznosi strašne stvari. Vidimo da su iza svega što se događalo devedesetih godina stajale vojna državna bezbednost i neke druge službe. U vreme kada su se dešavali najstrašniji zločini oni su imali kontrolu nad svim tim događajima. Puštali iz zatvora robijaše i slali ih na front gde su oni činili najstrašnije zločine. Ti isti ljudi su, na žalost, kontrolisali i događaje posle 5. oktobra 2000. godine. Oni su i dan danas prisutni. A što je najstrašnije, niko i ne pokušava da nešto preduzme da bi se raščistile stvari o kojima govori taj bivši vojni tužilac. Pre nekoliko dana sam pisao pogovor za memoare Ace Singera, doskorašnjeg predsednika Saveza jevrejskih opština, koji na jednom mestu govori kako je u Srbiji devedesetih godina bila jaka antisemitska propaganda. Vodio ju je neki Siniša Vučinić koji je tražio da se srpski Jevreji proteraju i da im se oduzme sva imovina. Aca Singer je otišao kod Zorana Lilića, tadašnjeg potpredsednika vlade, da mu se požali, a Lilić mu je odogovorio: "Aco, nemoj da se ljutiš, više mi to ne spominji, taj čovek radi za Udbu, mi smo tu nemoćni." Pitam se koliko je ljudi radilo za tu Udbu? Znam da je radio Dragoš Kalajić, koji je za sebe govorio da je fašista. Radili su i mnogi drugi. Kako onda možemo govoriti da se nešto suštinski promenilo ako se ispostavlja da postoji kontinuitet rada nekih vrlo moćnih službi od početka devedesetih, možda čak i ranije, pa do dana današnjeg.

NOVI STRAHOVI I NOVI ZABORAV

I danas je veoma lako izazvati masovne nacionalističke histerije. Sjećam se onih scena uplakanih ljudi u Hrvatskoj kada je Haški tribunal prošlog aprila izrekao presudu Gotovini, a nedavno smo pratili kako u Srbiji, uz medijsku pompu, ministar policije smjenjuje pisca, upravnika Narodne biblioteke, pod optužbom da je podržavao terorizam. Zašto se tako lako svaki čas vraćamo u devedesete?

— **Dubravka Ugrešić:** Ne mislim da se nešto može vratiti u devedesete, niti mislim da se od tada do danas nešto promijenilo u mentalitetu osim što je, hvala Bogu, prestao rat. Da, postoje neki novi horizonti Hrvatska postaje članica ujedinjene Evrope. Međutim, novi problemi svojom težinom prikrivaju stare i zapravo pomažu zaboravu. Ljudi to dobro znaju. I krivci i nevini. Krivci znaju da nikada neće biti osuđeni, nevini znaju da njihova potreba da istjeraju pravdu nikada neće biti realizirana. Ti novi problemi su ekonomska kriza, nezaposlenost, kolaps poduzeća, ljudi koji su na ulici i koji su praktično svedeni na roblje. Vladaju velika dešperacija i strah tako da obični ljudi misle baš me briga je li taj zločinac u Hagu

pravilno osuđen ili ne, jedino što mi preostaje je da se brinem o tome kako ću prehraniti svoju djecu. Taj novi strah, ta nesigurna budućnost, realna glad koja zapravo prijete cijeloj regiji sve to mete jedno drugo i stvara tužnu sliku. U isto vrijeme vi nemate pravo na slobodan glas. Nešto od ovoga što mi večeras pričamo pojavljuje se na alternativnim on-line medijima, ali s tim ne možete proći u mainstream medije. Nigdje.

— **Filip David:** Srpska i hrvatska situacija se ipak malo razlikuju. Socijalna situacija nikada ovde nije bila uzrok nemirima, niti će ikada biti. Peti oktobar nije nastao zbog teške ekonomske situacije, iako smo u Miloševićevo vreme prošli užasan period hiperinflacije, kada su penzije iznosile jednu marku. Niko se tada nije bunio. Ovde se ništa ne menja i ja se opet vraćam na ono o čemu sam govorio. Ipak se ima utisak da iza svega toga stoji neko ko to može da kontroliše. Navešću vam dva primera. Ja volim na primerima da pokazujem kakva je situacija. Prošle godine je umro Rade Konstatinović, a nešto pre toga Bogdan Bogdanović. Dve izuzetne ličnosti u evropskim razmerama. Njihova smrt je praćena na sraman način. Niko iz državne vlasti nije našao za shodno da bar uputi telegram saučešća, da ne govorimo o prisustvu na komemoraciji ili sahrani. U isto vreme pisci, kao što su Brana Crnčević i Momo Kapor, za koje se zna da su bili Karadžićevi senatori, sahranjeni su u Aleji velikana, uz veliku pompu medija i telegame koji su stizali sa najvišeg mesta. Sve to govori o atmosferi u kojoj trenutno živimo.

**Dubravka Ugrešić:
Tuđmanova i Miloševićeva matrica apsolutno su se etablirale. Situacija bi bila puno jasnija da postoji netko tko tajno dirigira sve te stvari, međutim svi sudjeluju u tome**

VELIKE PROMJENE DONOSE POJEDINCI

— **Dubravka Ugrešić:** Ja mislim da to nisu incidenti, to je zakonitost, jer je sistem takav. To se dešava zato što su se Tuđmanova i Miloševićeva matrica apsolutno etablirale. Situacija bi bila puno jasnija da postoji netko tko tajno dirigira sve te stvari, međutim svi sudjeluju u tome. Sudjeluje i učiteljica koja ne reagira kada vidi gluposti koje su napisane u udžbenicima iz vjeronauka, nego prisiljava da ke idu na vjeronauk i kupuju te udžbenike, iako je po zakonu vjeronauk slobodan izbor u školi. To je ta totalna penetracija u sve sfere života u kojoj svi sudjeluju. Sistem je dovršen. Revolucija, ma kakva ona bila, je završena. Ovo što mi pričamo je zapravo, kako bih rekla, traćanje nemoćnih iz nekog potpuno nevažnog ugla. I to je prava tragedija. To je porazno, ali je tako. Sve te države i državnice su dobrano, sistematski, kolektivno, poradile na diskontinuitetu, na apsolutnom brisanju prošlosti. Oni, naravno, dopuštaju da ljudi malo odu u Kumrovec, da kupe čarape ili vino sa Titovim potpisom na etiketi, puste neki film, *Youtube* je prepun jugoslavenskog naslijeđa i popularne kulture, ali sve je to nevažno, bezazleno i komercijalno. To je isto kao kad si ruski oligarh može dopustiti da zakupi krstaricu Aurora i da na njoj priredi basnoslovni parti. Može si dopustiti zato što je na vlasti i zato što to može kupiti. U tom smislu i ovi novi sistemi si mogu dopustiti

malo sjećanja i malo tobožnjeg kontinuiteta, kao kad se objavi *Titova kuharica* pa neka bude bestseler, ali prave revalorizacije života u bivšoj Jugoslaviji, prave revalorizacije rata, udjela svih nas u svemu tome nema, a nema je zato što bi se onda trebala potegnuti velika tema za koju ljudi naprosto nemaju sluha i odbijaju je tema opće krivice i općeg udjela u svemu tome.

— **Filip David:** Sistemi jesu moćni. U ovom trenutku su nedodirljivi, ali jedini ko može da ih nagrizu su pojedinci. Ma koliko se činilo da ovo što mi pričamo a pričamo ne od juče, već 15- 20 poslednjih godina ide u vetar, ja verujem da, dok god postoji bar jedan pojedinac koji se suprotstavlja i ne miri s tim, to nešto znači. Na kraju krajeva, velike promene ne donose mase, nego pojedinci. Ja ne mislim da smo mi ti pojedinci, ali vredi se boriti. Jer, kada prestaneš da se suprotstavljáš, kada prestaneš da se boriš, kad postaneš ravnodušan to je poraz. Moje je osećanje da poraz ne smem prihvatiti jer, ukoliko ga prihvatim, onda sam kao duhovna ličnost gotov. Da li treba da začujemo? Ja mislim apsolutno ne. Mora se govoriti. Uzmimo samo poslednji slučaj, kada je Forum pisaca, povodom slučaja Nikolaidis, uputio peticiju u kojoj smo tražili da se poštuje princip, koji nije bio poštovan za vreme Miloševića, da se ne može neko napadati u svim medijima, a da pre toga niste upoznali javnost sa predmetom napada. To je bio jedan element peticije, a drugi je bio zahtev da se Srbija odrekne hegemonističke politike u ovom regionu. Šta je bila posledica te u suštini bezazlene peticije kakvih ima svaki čas na svim stranama? Upravnik Narodne biblioteke Sreten Ugričić izgubio je posao, a spremaju se smene i nekih drugih ljudi zaposlenih u javnim službama. Šta to znači? Da neko ko je u državnoj javnoj službi ne može imati svoje mišljenje? To podseća na ono glajhšahovanje iz nacističke Nemačke kada je svako ko nije podržavao vođu, partiju i državu morao prvo napustiti posao, a onda i zemlju, a znamo šta se sve kasnije događalo. To je opasan put i na njega se mora ukazati. Ne verujem da će naša peticija imati velikog efekta, ali neke stvari se moraju raditi iz moralnih i etičkih razloga. Devedesetih godina, kada smo se kao članovi Beogradskog kruga suprotstavili Miloševićevom režimu, nije bila u pitanju ideologija. U pitanju su bili etički i moralni razlozi. Beogradski krug je bio zasnovan na jednoj jedinog devizi koju je vrlo dobro izrazio Rade Konstantinović članovi Beogradskog kruga su ljudi koji se ne mire sa zločinom. Danas se govori da je Druga Srbija, a to je Beogradski krug, tobože izdajnička i plaćenička. A ta manjina, koju tako nazivaju, zapravo čuva ono malo obraza koje Srbija još uvek ima.

— **Dubravka Ugrešić:** Apsolutno se slažem sa Filipom. Hoću samo reći da mi je cijela ta situacija poznata. Na neki način ja sam izvana sudjelovala u Beogradskom krugu i u svemu što se događalo u Beogradu i u tom smislu nisam stranac. Sve je to moj teren. Nekako ste vi napravili situaciju kao da sam ja ovdje nužno predstavnik Hrvatske, a Filip David Srbije, što uopće nije tačno.

MANIPULACIJA KULTUROM

Samo da objasnim, ja vas nisam predstavio kao hrvatsku spisateljicu, niti sam gospodina Davida predstavio kao srpskog pisca.

— **Dubravka Ugrešić:** Ali nekako ste automatski uzeli kao da ja bolje znam što se događa u Hrvatskoj, a da je Filip David zadužen za srpsku stranu, što je netočno.

— **Filip David:** Ja sam to osetio 1996. ili 1997. godine kada sam bio na jednom skupu u Sarajevu gde su bile i kolege iz regiona sa kojima sam se vidao ratnih godina. Tada sam prvi put osetio da srpski problemi više nisu i hrvatski, da problemi onih koji žive u Sarajevu nisu i problemi onih koji žive u Beogradu, jer su se političke

Filip David: Sistemi jesu moćni. U ovom trenutku su nedodirljivi, ali jedini ko može da ih nagriza su pojedinci. Kada prestaneš da se suprotstavljaš, kada prestaneš da se boriš, kad postaneš ravnodušan - to je poraz

elite odvojile i svako je nekako morao da se bori protiv svojih političkih elita. Tu su onda nastale razlike i mislim da je to razlog što nemamo mnogo zajedničkih akcija. Dubravka nam se pridružila u ovoj najnovijoj akciji Foruma pisaca. Dobili smo hiljade potpisa podrške sa raznih strana bivše Jugoslavije, pa čak i iz evropskih zemalja. Zanimljivo je da je najmanje pisaca bilo iz Srbije. Bilo ih je više iz država koje nas okružuju. Ja sam, Dubravka, nedavno čitao tvoj jako dobar intervju u časopisu *Reč* u kome govoriš vrlo važne stvari o kulturi i kažeš da je kultura potonula. To je ono što je za nas koji se bavimo kulturom najtragičnije u ovoj situaciji. Postali smo društvo bez dubine i profit je sve progutao.

— **Dubravka Ugrešić:** Nije samo to. U svim tim zemljicama kultura zapravo nikada nije imala nikakav drugi značaj osim simboličnog. Kulturom kao simbolom uvijek su manipulirali političari. Manipulirali su prije, manipuliraju i sada. Istina, malo bogatije razdoblje bilo je u Jugoslaviji, kada se činilo da kultura ima neki svoj kontinuitet. Zašto je to bilo tako? Da li zato što je bilo novaca ili zato što je ipak postojalo neko zajedništvo, da li zato što su se stvari događale i na nacionalnom, ali i na općejugoslavenskom nivou, ili zato što je kultura u komunističko-socijalističkoj ideologiji imala važno, možda simbolično, ali svakako vrlo važno mjesto. Ali ne kao u drugim, velikim zemljama u Engleskoj, Rusiji ili Americi, gdje je kultura zaista stvar kontinuiteta. Kod nas je kultura stvar slučaja. U tom smislu su Ivo Andrić i Miroslav Krleža samo incidenti. Danas je sve ono što je bilo u jugoslavenskom razdoblju zapravo pometeno i zaboravljeno. Sve je to namjerno izbrisano. Počevši od materijalne do nematerijalne kulture.

JUGOSLAVIJA NASLIJEDE I PROJEKCIJA

Da li se išta sačuvalo od tog nekog jugoslavenskog identiteta?

— **Filip David:** Možda se sačuvalo upravo kroz neke pisce. Mirko Kovač se, recimo, svugde objavljuje i on dobija nagrade i u Srbiji, i u Hrvatskoj, i u Crnoj Gori, i u Bosni i Hercegovini. Danilo Kiš i dalje vrši uticaj na mlade pisce iz svih država bivše Jugoslavije. Znači, još uvek postoji neko zajedništvo i mislim da se sada polako, bar među piscima, pronalaze neke veze. Postoje veze koje ne mogu da se izbrišu. Za mene Krleža, Ranko Marinković, Tin Ujević i Dubravka Ugrešić nikada neće biti strani pisci. To mi deluje neprirodno. Vidim da neka hrvatska izdavačka preduzeća imaju i svoje filijale u Beogradu. To se ne može zaustaviti. Uostalom, postoje i ekonomski interesi i ne treba sve to tumačiti kao povratak na neku Jugoslaviju koja je propala i koja se kompromitovala.

— **Dubravka Ugrešić:** Ja mislim da jeste. Dok god su živi svjedoci tog vremena, oni nose tu jugoslovensku mentalnost. Mislim da Jugoslavija puno više postoji kao neki mentalni teritorij, da postoji u ljudima koji žive vani, u emigraciji. Također postoji veliki interes mladih ljudi koji ne znaju šta je Jugoslavija. Oni su početkom rata s roditeljima otišli u inostranstvo i sada tamo žive. Jugoslavija je za njih neka vrsta projekcije. Tu se slaže jedan *puzzle* šta je to zapravo bilo. Komadić po komadić. Iz knjiga, preko sjećanja roditelja. Vlada interes za nekakvu jugoslavensku kulturu. Ona nije nestala i mislim da će nužno doći do iskopavanja jugoslavenskog naslijeđa. Danas, kada slušate progresivne američke ekonomiste koji nude nekakve izlaze iz recesije, onda odjedanput čujete riječ samoupravljanje. U dokumentarnim filmovima danas možete vidjeti neke vrlo uspješne primjere

poslovanja u Americi u kojima prepoznajete onu istu samoupravljačku ideologiju i sistem koje smo imali mi, pa smo ih se stidjeli. Tako da mislim da će se mladi sociolozi, antropolozi i povjesničari kad-tad morati početi baviti Jugoslavijom kao sistemom, kao nekakvom državom, kao načinom funkcioniranja, kao fenomenom koji je bio različit od ostalih zemlja komunističkog bloka. Ja sam u tom smislu puno optimističnija.

REHABILITACIJA FAŠISTA

Da porazgovaramo o još jednoj temi. Zašto je antifašizam na tako niskoj cijeni na Zapadnom Balkanu?

— **Filip David:** U Srbiji je sa promenom političkog sistema došlo do revizije istorije. Ovde je praktično odbačen partizanski antifašizam. Promenjeni su nazivi ulica bez obzira na to da li su partizani, čija su imena bila u nazivu ulica, bili komunisti ili samo ljudi koji su se borili protiv okupacije. Kada je odbačen partizanski pokret, odjedanput se Srbija, koja se do tada dičila svojim antifašizmom, našla u apsolutno praznom prostoru. Nema više antifašizma. Šta to onda znači? Da je Srbija bila na strani onih koji nisu bili antifašisti? Došlo se do toga da treba rehabilitovati Dražu Mihajlovića koji je, istina, prve godine okupacije saradivao sa partizanima, ali je kasnije o tome ima mnogo podataka njegov četnički pokret učestvovao u mnogim zločinima u Bosni i Srbiji, i na kraju se otvoreno pridružio Njemcima. To se više ne pominje, važno je rehabilitovati Dražu Mihajlovića i očekuje se da će za koju nedelju ili mesec on i biti rehabilitovan. A to je čak i protiv Zakona o rehabilitaciji, u kojem se kaže da mogu biti rehabilitovani samo oni koji nisu bili osuđivani za ratne zločine. A Draža jeste.

— **Dubravka Ugrešić:** Filip David o ovome priča kao o nekom ekskluzivitetu Srbije, ali ja mislim da to postoji svugdje u Litvi, Estoniji, Poljskoj, Češkoj gdje god hoćete. Berlinski zid je pao, komunizam je bio stigmatiziran, to je bio tako veliki krah da su se ljudi zaista, kao što kaže Filip, našli na praznom terenu i nacionalizam je bio jedina ideološka opcija koja im je bila ponudena ili su na nju bili prisiljeni, ali u svakom slučaju su ju prihvatili. Kad je prihvaćena nacionalistička ideologija došlo je do rehabilitacije fašističkih nacionalnih veličina, jer su zajedno sa odbacivanjem komunizma odbačeni i antifašizam, i partizani, i Tito. Sve je zapravo otišlo u mrak. Nije napravljena revizija, pa da se izaberu neke moralne točke na kojima će se graditi neka nova samosvijest. U tim novonastalim državicama samosvijest je bila lažna, ona je bila prazna Hrvat sam, svoj na svom, u svojoj državi. Međutim, čak i ljudi koji ne znaju puno o tome, osjećaju prazninu svega toga, jer je taj paket mentalno i ideološki vrlo siromašan. U njega možete posložiti zastavu, grb, nešto malo isfalsificirane povijesti, nešto malo klerofašizma, desničarenja i to je sve. Ta laž ne može trajati puno. Tako da se ja bojim da to sve skupa ne stoji na čvrstim nogama.

U OKRILJU CRKVE

Sa tom ideološkom prazninom, koja je nastala nakon pada komunizma, povezana je i činjenica da je religija odjednom stekla ogromnu moć u državama bivše Jugoslavije.

— **Filip David:** Odnos sa crkvom je ovde jedna vrsta tabu teme. Do povezivanja države i crkve došlo je nakon 5. oktobra, iako su neki njeni izuzetno uticajni velikodostojnici podržavali ono najgore što se događalo u ratnim godinama. Crkva danas ima vrlo veliki uticaj u srpskom društvu, a jedna od najvažnijih ličnosti u Srpskoj pravoslavnoj crkvi je Nikolaj Velimirović proglašen je i za svetca u čijim delima ima mnogo rasističkih, antisemitskih i anticivilizacijskih stavova, od kojih se crkva nikada nije ogradila. Njegove knjige se štampaju u ogromnim tiražima i imaju veliki uticaj na grupe mladih huligana koji su očigledno povezani sa službama bezbednosti i koje te službe koriste u određenim situacijama. Udite na neki sajt tih ekstremno nacionalističkih grupa, kao što su Nacionalni stroj, Pokret 1389, Naši itd. Tu se, pored Ratka Mladića i Radovana Karadžića, koji su obavezno pozitivne figure, ističe i ličnost Nikolaja Velimirovića upravo zbog njegovih stavova. Pa kako onda možemo govoriti o jednom zdravom društvu, ako su takve ličnosti "moralne vertikale".

— **Dubravka Ugrešić:** Crkva i država su u jednom paketu. Crkva vrši propagandu koja je bliska državi.

Zato država poštuje crkvu i to je neka vrsta poduzeća. I pored sveg svog bogatstva koje ima u Hrvatskoj, crkva i dalje dobija potporu države. Svima je srezano i zdravstvu i školstvu, ali crkvi nije. Iz moje perspektive to je užasno smiješno i neozbiljno društvo, kad vi kao vrhunsku vrijednost uvodite križ. Križevi su po školama, križevi su po bolnicama, popovi su posvuda. Crkve niču na svakih deset metara, postoji čak i nešto što se zove crkvena arhitektura. U Novom Zagrebu, gdje su nova naselja, u svakom naselju imate po jednu ili čak i dvije crkve. U malim mjestima oko Zagreba crkva je, jer ima novaca, postala okupljalište, centar života. Izgrađena je crkva, ispred trg, na trgu klupe. Teško mi je o tome pričati, jer to je takvo temeljito zaglupljivanje naroda, ali narod pristaje na to. Većina Hrvata su katolici, svi uredno idu u crkvu, djeca u školama uče vjeronauk i tu nema pomoći. Nešto malo je izmijenjeno u gimnaziji, imate nešto što se zove etika, međutim, to je samo neki *tutti frutti*, mišmaš, neka razblažena spiritualnost, malo osvjetovljena religijska priča.

VREĆICE S LAVANDOM I MAFINE OD PROJE

Često se može čuti mišljenje da je Evropska unija najbolji lijek za sve kontroverze koje opterećuju odnose među narodima bivše Jugoslavije. Kad svi budu u Evropskoj uniji, manje će biti sukoba i lakše će se rješavati međusobni sporovi. Bar tako misle eurooptimisti.

— **Filip David:** Ne verujem mnogo u to. Ja jesam za Evropsku uniju, ali ne verujem da naš ulazak u Uniju može nešto bitno popraviti, ako mi sami nismo u stanju da sredimo neke stvari u sopstvenoj zemlji. Evropska unija ne može naše probleme rešavati čarobnim štapićem. Dok smo mi ovakvi kakvi smo nema nam spasa. Mi se moramo promeniti, pa onda možemo ući u Evropsku uniju. Ako se ne promenimo, ništa nam neće značiti ulazak u Evropsku uniju. Kod nas vlada zabluda da se položaj Srbije može popraviti plaćanjem nekih dobrih lobista u inostranstvu, jer smo navodno ocrnjeni u svetu. Treba samo uložiti neke velike pare, pa ćemo situaciju promeniti u našu korist. Međutim, to nije tako. Slika o Srbiji se može promeniti samo ako se promeni situacija u Srbiji. To se ovde još uvek ne shvata.

— **Dubravka Ugrešić:** Stvari su puno veće i potpuno prelaze okvire našeg razumijevanja. Prije svega, zato što je politika Evropske unije netransparentna i zato što je to zapravo politika novca. Ne znam ništa o novcu, niti ga razumijem, ali mislim da su ljudi danas svedeni na potrošače i proizvođače. Mi, ta cijela južnoslavenska regija, ne spadamo ni u jedno, ni u drugo. Mi niti šta proizvodimo, a, s obzirom da ne proizvodimo, nemamo novaca, pa ne možemo biti ni potrošači. Mi se ne računamo. Mi smo ispali iz te velike kapitalističke igre. U tom smislu, ušli mi u Evropsku uniju ili ne, mi ostajemo u kategoriji evropskih Indijanaca. Možemo samo proizvoditi suvenire i to ćemo, naravno, zadovoljno činiti Hrvati će prodati vrećice sa lavandom, a Srbi mafine od proje. I to je to. **E**

ÉRIC TOUSSAINT

DUGA NEOLIBERALNA NOĆ EUROPSKE UNIJE

Éric Toussaint, doktor političkih znanosti i predsjednik Odbora za ukidanje duga Trećem svijetu (CADTM), član Komisije za opću reviziju javnog duga u Ekvadoru (CAIC), čija su otkrića rezultirala time da je Ekvador prestao otplaćivati dio svojeg duga, tvrdi da Grčka mora prestati otplaćivati svoj dug i pobuniti se protiv Trojke

Carlos Alonso Bedoya

EUROPSKA UNIJA KAO LATINSKA AMERIKA

Kako biste definirali nevolju onih zemalja Europske unije koje, poput Grčke, imaju goleme javne dugove?

— Njihova se situacija može usporediti s onom u Latinskoj Americi u kasnim 1980-ima.

Na koji način?

— Dužnička kriza u Latinskoj Americi buknuła je 1982. Kriza privatnog bankarskog sektora započela je u SAD-u i Europi 2007.-'08. i pretvorila se do 2010. u krizu nacionalnog duga izazvanu (između ostalog) socijalizacijom gubitaka privatnih banaka i te manjim poreznim prihodima kao posljedicom krize. U Europi, kao i u Latinskoj Americi, nekoliko godina nakon početka krize privatni kreditori i njihovi predstavnici uspjeli su nametnuti uvjete svim vladama. Sile ih da provode brutalne politike prilagodbe koje rezultiraju rezovima u javnim izdacima i padom kupovne moći za većinu građana. Ovo posljedično znači da ekonomije tonu u trajnu recesiju.

A ipak, čak i u najgorim trenucima krize, Latinska Amerika nikada nije dosegla razine zaduženosti usporedive s ovima koje sada vidimo u većini zemalja eurozone (preko 100% njihovih BDP-a).

— Razine koje je dosegao europski dug zaista su impresivne. U Grčkoj se on penje do 160% njezina BDP-a, a nekoliko drugih zemalja Europske unije suočava se s javnim dugom koji iznosi ili prelazi 100% njihove proizvodnje. Očito postoje razlike između dviju kriza, ali one nisu ključne za moju usporedbu.

Mislite li na to da se vaša usporedba fokusira na političke posljedice dviju kriza?

— Upravo tako. Kada usporedim trenutnu situaciju u Europi sa situacijom u Latinskoj Americi u drugoj polovici 1980-ih, želim istaknuti kako kreditori u slučaju Europe europske banke i "Trojka" nameću mjere Grčkoj (a nesumnjivo će uskoro i drugim državama) koje veoma podsjećaju na Bradyjev plan u Latinskoj Americi krajem 1980-ih.

Možete li to detaljnije objasniti?

— Krajem 1980-ih kreditori Latinske Amerike, odnosno Svjetska banka, MMF i Pariški klub, kao i Ministarstvo financija SAD-a i Londonski klub u slučaju bankara, uspjeli su nametnuti svoj program i svoje uvjete. Privatni kreditori prenijeli su dio svojih zajmova na multilateralne institucije i SAD putem sekuritizacije, odnosno pretvaranja bankovnih zajmova u vrijednosnice. Vrijednosti ostalih bankovnih zajmova snižene su i pretvorene u nove vrijednosnice s fiksnom kamatnom stopom.

Tako je Bradyjev plan odigrao bitnu ulogu, kako braneći bankarske interese, tako i namećući trajnu štednju. Plan spašavanja Grčke čini isto: smanjuje vrijednost udjela u dugu, koji će se zatim zamijeniti novim obveznicama, kao u Bradyjevu planu. Privatne banke tako smanjuju svoj rizik u Grčkoj (Portugal, Irskoj,...) kao što su činile u Latinskoj Americi. Postupno, ali masovno, javni kreditori preuzimaju i vrše golem pritisak kako bi osigurali da nove obveznice u posjedu banaka budu u potpunosti isplaćene (kamate i glavnica). Svaki cent zajma Grčkoj koristit će se za otplatu njezinih dugova. U međuvremenu njezini javni kreditori (Trojka) zahtijevaju trajnu štednju u obliku rezova socijalnih izdataka, masovnih privatizacija, regresije na polju ekonomskih i socijalnih prava kakva nije videna od kraja Drugog svjetskog rata prije 65 godina te značajnog gubitka suvereniteta, u onim državama koje su imale takvu nesreću da primaju pomoć zbog svojih dugova. U Latinskoj je Americi ovo razdoblje bilo prozvano "duga neoliberalna noć".

NASTAVAK PROJEKTA MARGARET THATCHER

Kreditori su također prisilili zemlje Latinske Amerike na smanjenje plaća, mirovina i socijalne potrošnje te na prihvaćanje apsolutnog zahtjeva da se dugovi moraju otplatiti.

— Stoga i govorim da smo u sličnoj situaciji. Nisu još uključene sve europske države; samo slabije karike poput Grčke, Portugala, Irske, Italije, Španjolske, Mađarske, Rumunjske, baltičkih zemalja i Bugarske. Međutim, ove države zajedno broje oko 170 milijuna stanovnika od ukupne EU populacije od 500 milijuna. Većina ostalih europskih zemalja također provodi konzervativne socijalne politike, iako na manje brutalan način: primjerice, Velika Britanija (62 milijuna stanovnika), Njemačka (82 milijuna), Belgija (10 milijuna) i Francuska (65 milijuna).

Politička posljedica dužničke krize u Latinskoj Americi bila je stvaranje neoliberalne države. Krećemo li se u Europi prema tome?

— To nije ništa novo. Neoliberalne se politike provode u Europi posljednja tri desetljeća. Očito je da se odgovor na krizu kakav su formulirali MMF i vlade koje brane interese vladajućih klasa, velikih banaka i korporacija, sastoji u primjeni šok terapije kakvu je opisala Naomi Klein. Njihov je cilj finalizirati neoliberalni projekt kakav je pokrenula Margaret Thatcher u Velikoj Britaniji 1979.-'80. i koji se tijekom 1980-ih proširio ostatkom Europe. Za srednjo- i istočnoeuropske države koje su nekoć bile dijelom sovjetskog bloka ovo je zapravo druga šok terapija u 25 godina.

No u Europi ipak još postoji nekakva socijalna država.

— Kao što sam upravo rekao, vlade su počele uništavati socijalni pakt i ukidati socijalna prava usvojena između 1945. i 1970. To je započela Thatcher. Nakon Drugog svjetskog rata, tijekom 3035 godina, građani su izvojevali neke pobjede i iznašli prilično solidan sustav socijalne zaštite: kolektivni ugovori, zakoni o radu, itd. štitili su radnike i sprječavali zlorabu kratkoročnog rada. Thatcher se željela svega toga riješiti, no nakon 30 godina neoliberalnih politika još nisu okončali svoj destruktivni plan kako su naumili: nešto se održalo.

A dužnička kriza pruža priliku za konsolidaciju onoga što je Thatcher započela.

— Kriza omogućuje takvu šok terapiju kakvu su kreditori i vladajuće klase nametnuli u Latinskoj Americi 1980-ih i 1990-ih.

U Peruu se ona provodila u kolovozu 1990.

— Ušli smo u fazu novih privatizacija državnih tvrtki. U Europi namjeravaju privatizirati značajne državne tvrtke koje se još održavaju.

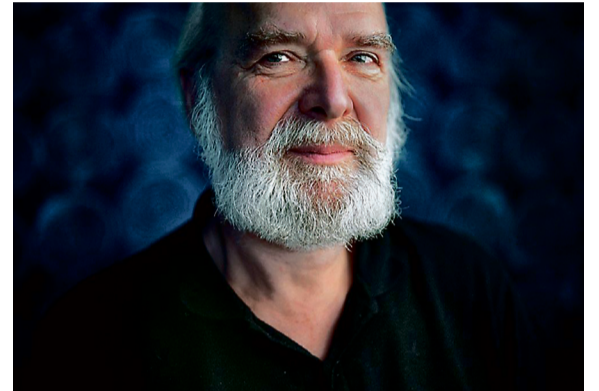
VLADAVINA TROJKE I POKRET OTPORA

Hoće li se Europa također morati suočiti s doktrinom sigurnosti koja je provedena u Latinskoj Americi, gdje su sindikati bili definirani kao teroristički?

— Trend prema autoritarnijim oblicima vlasti u Europi je očito prisutan. Tijekom prošlog desetljeća izglasani su antiteroristički zakoni koji kriminaliziraju društvene pokrete. Represija je u porastu, no ne uključuje fizičku eliminaciju aktivista kao što je bio slučaj u Latinskoj Americi krajem 1970-ih i početkom 1980-ih. I u ovome je europska situacija slična onoj latinoameričkih zemalja. Nakon krvavih diktatura (Argentina, Čile, Urugvaj, Brazil) uspostavljeni su prijelazni režimi (Čile, Brazil) ili demokracije koje provode rigorozne neoliberalne politike. U Europi prolazimo kroz razdoblje u kojem je zakonodavna vlast gurnuta u stranu, poslovni ljudi postaju vođe država kao u Italiji, socijalni dijalog se napušta, dok se pravo na štrajk ograničava, okupljanje zabranjuje, a demonstracije guše.

Kako europski nacionalni parlamenti odgovaraju na mjere štednje?

— Oni su gurnuti u stranu, budući da Trojka govori vladama: "Želite li dobiti zajmove, morate primjenjivati mjere prilagodbe i nema vremena za parlamentarnu debatu". Neki se planovi moraju usvojiti unutar nekoliko dana, a ponekad čak unutar 24 sata.

U Europi prolazimo kroz razdoblje u kojem je zakonodavna vlast gurnuta u stranu, poslovni ljudi postaju vođe država kao u Italiji, socijalni dijalog se napušta, dok se pravo na štrajk ograničava, okupljanje zabranjuje, a demonstracije guše

Kao što možemo vidjeti u Grčkoj.

— Tako je, to se upravo dogodilo u Grčkoj. Trojka je zahtijevala novi plan. U konačnici je on dobio parlamentarni pristanak kasno u noći u nedjelju 12. veljače. No sljedećeg je dana europski predstavnik za ekonomska pitanja rekao kako su potrebni dodatni rezovi u visini od 325 milijuna eura o kojima grčka vlada mora donijeti odluku unutar sljedećih 48 sati. Ovo pokazuje kako grčki parlament nema moć odlučivanja i kako vladom zapravo upravlja Trojka.

To je dovelo do golemih demonstracija.

— Zapravo ne samo u Grčkoj, već i u Portugalu, Španjolskoj, Francuskoj i Italiji, koje su zasada manjeg intenziteta, ali izvjesno je da će postati masovnije. Dolazi do mobilizacije u više europskih zemalja, uključujući Veliku Britaniju. U Belgiji je došlo do prvog općeg štrajka u 18 godina krajem siječnja 2012. On je paralizirao belgijsku ekonomiju i promet na 24 sata.

ARGENTINA I EKVADOR KAO UZOR ZA IZLAZAK IZ DUŽNIČKE KRIZE

Što bi trebala činiti Grčka da se izvuče iz ove nedaće?

EUROPSKI DÉSAMOUR

Ono što je označeno kao problem individualnog i kolektivnog upravljanja, lošeg ekonomskog i financijskog upravljanja, razotkriva se ponajprije kao slabost u upravljanju afektima, željama, osjećajima

François de Bernard

Europa nije više voljena, ona više ne voli ni svoje ni druge, ona sebe više ne voli: odljubljanje je guši, gangrenizira, ubija! Nema više *erosa, filije* ni nade: samo briga, zabrinutost i tjeskoba... Takav je rezultat petogodišnjeg silaska u podzemni svijet, slijedom desetljeća neodlučnosti i zaobilaska.

KAKO UPRSKATI STVAR Odljubljanje je u središtu sadašnje tragedije, njen je glavni pokretač. Ono što je označeno kao problem individualnog i kolektivnog upravljanja, lošeg ekonomskog i financijskog upravljanja, razotkriva se ponajprije kao slabost u upravljanju afektima, željama, osjećajima. Ne povlači "kriza" za sobom odljubljanje, već odljubljanje proizvodi krizu. Hitno je potrebno obrnuti perspektivu da bi se izradio novi projekt, novi ugovor, da bi želja za Europom ponovno došla u prvi plan.

Europa *sebe više ne voli*. Prijateljstvo, želja, zadovoljstvo nestali su iz njenog projekta. Bačeno je u zaborav sve što je moglo uzdizati, buditi nadu, mobilizirati. Od braka iz ljubavi prvih trideset godina prešlo se na brak iz računa, zatim na raspad odnosa, udaljavanje, razvod *de facto*, a uskoro i zakonito. I bez povratka utemeljiteljima pedesetih godina, od Kohla i Mitterranda europski upravljači više ne znaju govoriti o Europi i, još gore, to više ne žele. Ne nalaze riječi jer mimo svojeg obrazovanja i svojih kompetencija, oni sami i njihovi savjetnici nemaju ni želju, ni kulturu, ni sklonost. S erotskim poticajom na dnu, s prijateljstvom na pola koplja, pokazao se rezultat: velika uprskana stvar.

Takoder: Europa *više ne voli*. Ponajprije, ona više ne voli svoje; postupak koji je rezervirala za Grčku tek je jedan žalosni

primjer između drugih. Zatim, pokazuje se nesposobnom da voli one koje je pozvala da joj se pridruže u krilu velike obitelji: bi-jedni doček Hrvatske je znakovit. Konačno, njen nedostatak ljubavi prema ostatku svijeta otkriva se svakim danom sve jasnije: nove restrikcije na pravo azila, viza, kretanja osoba; angažman u opadanju i zastoju kolektivnih inicijativa za mir i druga velika planetarna pitanja (klimatsko zagrijavanje, pomoć razvoju, siromaštvo, glad i nestašica hrane, itd.).

Posljedica: Europa *više nije voljena*. Naprotiv, ona uznemirava, puna je "briga" što rimuje s puno "duga". A kao što svatko zna, ljubav se brzo rasprši kada predmet želje uznemiruje. Doista, tko bi mogao voljeti Europu koja sumnja u Mir, u prava čovjeka, pravo na kretanje, rad i slobodno izražavanje, u ekonomsku i pravnu jednakopravnost, kulturnu raznolikost, u samu demokraciju? Tko bi je još mogao voljeti, kada je sve ono što je činilo njenu posebnost (vrijednosti, poruke, prava) žrtvovano na oltaru tržišta, štoviše bez ikakve naknade, pa bila ona i novčana?

ZALJUBLJENI ZIDARI Ključ je u slijedećem: budući da Europa sebe više ne voli, ona više ne može voljeti ni svoje ni druge, prema tome, nije više voljena! Radi se, dakle, o ponovnoj izgradnji zajedničke kuće, počevši od utvrđivanja ove činjenice. Kakvi bi mogli biti modaliteti takve rekonstrukcije, obnove?

Glavni problem koji valja riješiti jest da su potrebni dobri zidari, točnije *zaljubljeni zidari*... Na aktualnoj sceni, međutim, kakvi su upravljači kojih se to tiče i kojih je to briga? Ne vraćajući se na "bivše" već diskvalificirane, što je moguće očekivati od ovih "novih", gospode Rajoy, Monti i

Papademos? Dodatnu gorčinu, odbijanje, skepticizam? Stoga je na europskim građanima koji će slijedećih mjeseci glasovati, da pažljivo ocijene odlučujući ulog za sve: izabrati duboko europski orijentirane, *eu-rofilne* upravljače i predstavnike!

Drugi bitan doprinos bio bi snažna inicijativa Europskog parlamenta: svečana deklaracija, vrlo udaljena od retorike sastanaka na vrhu, Vijeća ministara ili Europske komisije, koju bi odobrila većina zastupnika. Ta bi deklaracija ponovno afirmirala vrijednosti i ciljeve Europske unije i definirala razloge (povijesne, filozofske, kozmopolitske) novih budućih etapa (politička integracija, demokratsko jačanje, održivo proširenje). Njezina bi zadaća bila ispuniti prazninu koju su generirali posljednji sastanci na vrhu, ispuniti je nečim drugim nego što su tehnokratski zahtjevi. Deklaracija bi bila pozitivni avers i poticaj "strogosti" dosad sagledanoj kao cilj po sebi.

TRI PRIJEDLOGA Treću temeljnu akciju trebalo bi voditi volontaristički i dugoročno u pravcu europske mladeži, srednjoškola, studenata i mladih stručnjaka koje su često najviše pogođeni razočaranjem, a koji će sutra imati zadaću maknuti scenarij s njegove apokaliptičke staze. U takvoj perspektivi, formulirao bih tri prijedloga: 1. uvesti u srednjoškolski nastavni program zemalja Europske unije predmet europske povijesti, književnosti i filozofije; 2. snažno povećati skromne izvore programa *Erasmus* (koji ima nedvojben uspjeh), kako bi europski studenti mogli duže i bolje boraviti u drugim zemljama (bilo u europskim ili vaneuropskim); 3. ponovno pokrenuti projekt Europskog sveučilišta kulture (*Université européenne de la culture – UEC*)¹ koji je prije desetak godina dobio potporu

širokog kruga europskih intelektualaca² i koji do danas, usprkos potpori Europskog parlamenta, nije započeo, uslijed nedostatka političke volje.

Ako ne postoji metoda igre kojom bi se izašlo iz sadašnje europske slijepe ulice, postoji kritična hitnost mobilizacije energije svih da bi se ponovno stvorili uvjeti za danas izgublenu želju.

S francuskoga prevela Biserka Cvjetičanin. Tekst prethodno objavljen u *Les Echos*, 8. ožujka 2012, i ponuden Zarezu

Bilješke:

- 1 Vidjeti Rezoluciju Europskog parlamenta o sveučilištima i visokom obrazovanju u europskom prostoru znanja (2001/2174INI).
- 2 Između ostalih: J. Habermas, G. Vattimo, K.-O. Appel, G. Fraise, U. Eco, E. Jelinek, P. Sloterdijk, J. Derrida, P. Ricoeur, P. Fabbri, G. Agamben i brojni drugi, na inicijativu J. Poulaina i H. Wismanna.

FRANÇOIS DE BERNARD je filozof, profesor na Université Paris 8 - Saint-Denis, predsjednik udruge GERM (Grupa za istraživanje globalizacije).

— nastavak sa stranice 6

— Grčka se mora prestati pokoravati diktatima Trojke jednostranom obustavom otplaćivanja svojih dugova, kako bi natjerala kreditore da pregovaraju u nepovoljnim uvjetima. Ako Grčka prestane s otplatom kao što je to učinio Ekvador u studenom 2008., svi vlasnici obveznica će ih prodati za (najviše) 30% njihove nominalne vrijednosti. To će ugroziti položaj vlasnika vrijednosnica i dati grčkoj vladi veću kupovnu moć, čak i u ovoj neizvjesnoj nepravici.

Ekvador je prestao plaćati za vrijednosnice u studenom 2008. nakon revizije njegova duga, iako nije bio u tako lošem položaju kao Grčka danas. Argentina je prestala plaćati 2001. u situaciji koja je bila slična grčkoj.

— Uistinu je bolja usporedba s Argentinom, koja nije imala novca za plaćanje. Obustavila je plaćanje i nije nastavila s otplatom tri godine (od prosinca 2001. do ožujka 2005.) u slučaju financijskih tržišta; u slučaju Pariškog kluba (više od 10 godina) još nije počela otplaćivati. Kad je to učinila, time je ponovno potaknula

gospodarski rast i nametnula kreditorima preračun duga na 60% manje od njegove početne vrijednosti.

Posljedica toga je isključivanje Argentine iz financijskih tržišta sve do danas.

— To je točno, ali Argentina, iako je posljednjih deset godina isključena iz financijskih tržišta i u tom razdoblju nije otplatila ništa Pariškom klubu, uživa prosječnu godišnju stopu rasta od 8%. To pokazuje da država može pronaći alternativne izvore financiranja izvan financijskih tržišta. Ni Ekvador ne nudi nikakve nove vrijednosnice na tržištima, a njegova je stopa rasta u 2011. bila 6%, dok je grčki BDP pao za 7%.

Ali Ekvador posuđuje od Kine uz vrlo visoke kamatne stope.

— Istina. Morat će pronaći način da zaštiti suverenitet u vezi s ovim novim financijskim izvorima. Zato je toliko hitno da Banka Juga počne funkcionirati.

Vratimo se Grčkoj. Većina analitičara, uključujući i vas, tvrdi da je većina grčkog duga nelegitimna.

— Naravno.

Ali svakako, to se može utvrditi samo revizijom.

— Dio europskih društvenih pokreta naučio je lekciju na iskustvu Latinske Amerike. Naši prijedlozi da se uspostave građanske revizije dugova naširoko su prihvaćene. Građanske revizije se trenutačno formiraju, ili će uskoro, u sedam europskih država (Grčka, Francuska, Portugal, Španjolska, Irska, Italija i Belgija) bez ikakvog uplitanja vlade.

Mislite li da će to voditi ka službenoj reviziji duga, posebice u Grčkoj?

— Preostaje nam vidjeti. To bi zahtijevalo promjenu vlade, što znači da društveni pokret mora biti dovoljno jak da zaustavi vladina rješenja koja favoriziraju kreditore i da dovede alternativnu vladu na vlast. Latinskoj Americi trebalo je 20 godina da počne ostvarivati.

Mnogo toga još treba učiniti, dakle, prije nego što vidimo promjenu u orijentaciji europskih vlada kao što je grčka.

— Uistinu, trenutačna bi kriza mogla potrajati deset do petnaest godina. Ovo je samo prva faza otpora. Bit će to duga i teška borba. Krajnje je neodgovodno da

europski društveni pokreti udruže snage kako bi iskazali aktivnu solidarnost s grčkim građanima te da uspostave zajedničku europsku platformu otpora mjerama štednje kako bi se poništili nelegitimni dugovi. ■

Intervju Carlosa Alonsa Bedoye objavljen je u peruanskom dnevnom listu *La Primera* (ovu verziju u potpunosti je revidirao Eric Toussaint) / s engleskoga prevela Franciska Cettl

Bilješke:

- 1 Trošak spašavanja banaka preuzele su europske vlade. Države na koje se udarac duga najjače odrazio su Irska, Velika Britanija, Španjolska, Belgija i Nizozemska. Očekuju se daljnja spašavanja.

SESVETSKI KRALJEVEC VS. PERZEPOLIS

To da su neki stanovnici zagrebačke suburbije pokazali neznanje i predrasude spram Irana možda i ne treba čuditi, ali neupućenost novinara zabrinjava

Darko Milošić

Ruševine Perzepolisa (Takht-e Jamshid), grada što ga je 330. g. prije Krista, navodno pijan, spalio poduzetni dvadesetinošogodišnji mladac Aleksandar, kojega u Iranu rijetko zovu Velikim, i dalje zrače mistikom, monumentalnošću i dostojanstvom: grad je podigao Darije I. godine 518. prije Krista. U Iranu neprestance imate osjećaj da vam, da tako kažem, Povijest diše za vratom. Tisućama godina prije Krista ovdje se živjelo i gradilo, bujale su civilizacije, doseljavala su se arijska plemena, dizala su se i padala drevna carstva... Jasno vam je da ste usred doista posebnog dijela planeta, štono riječ, u kolijevci civilizacije.

PERZEPOLIS, NAQSH-E ROSTAM, PASARGAD... Već samo uspinjanje stubama do ulaznih dveri Perzepolisa, odakle puca pogled na planine u daljini, svjedoči o slavim danima carske rezidencije: njima su kročili drevni vladari, Darije, Kserkso i Artakserkso (I., II., III.) i brojni njihovi uzvanici iz cijeloga carstva, čije portrete i darove možete vidjeti na zidovima. Prolazak kroz velebne dveri ("Vrata svih naroda") s karakterističnim krilatim bikovima djeluje gotovo poput kakvog inicijacijskog iskustva: ušli ste kroz portal u neku drugu dimenziju. Grad je to što ga nisu gradili robovi, već slobodni ljudi koji su za rad bili plaćeni. Na južnoj fasadi, klinastim pismom ispisane su riječi: "Ja, kralj Darije Veliki, kralj kraljeva, kralj Zemlje, sin Histapa Ahemenidskog, izgradio sam ovu utvrdu uz milost Ahura Mazde. Neka Ahura Mazda štiti mene i ovu utvrdu koju izgradih". Na ulaznim dverima zapisano je sljedeće: "Ahura Mazda je veliki Bog, koji je stvorio ovu zemlju, koji je stvorio nebo, koji je stvorio čovjeka, čovjeka koji ima sreću što mu je Kserkso kralj, kralj svih kraljeva. Ja sam Kserkso, veliki kralj, kralj kraljeva, kralj ljudi različitog podrijetla, kralj goleme zemlje, sin kralja Darija Ahemenidskog". Kralj Kserkso kaže: "Uz pomoć Ahura Mazde, napravio sam Vrata svih naroda, i sagradio mnogo dobra u Perziji, što je činio i moj otac. Sve dobro što smo napravili, napravili smo uz pomoć Ahura Mazde". Kralj Kserkso kaže: "Ahura Mazda štiti mene i moje carstvo, jer radim isto što i moj otac, kojeg je štiti Ahura Mazda". Na zidovima se mogu vidjeti likovi, predstavnici naroda (njih ukupno dvadeset i tri) koji su se došli pokloniti caru: Medijci, Elamiti, Babilonci, Asirci, Feničani, Egipćani, Skiti, Parti, Gandari, Indijci, Nubijci... svaki sa svojim darovima.

Sedam kilometara od Perzepolisa nalazi se Naqsh-e Rostam, arheološko nalazište s četiri u stijenu uklesane grobnice ahemenidskih kraljeva, respektabilnih dimenzija (u obliku golemog širokog križa visine oko 30 m, odnosno širine oko 20 m). Prizor je nalik scenografiji iz *Gospodara prstenova* (samo što ovo nije filmski set nego zadivljujuća stvarnost); golemi reljefi s prizorima iz sasanidskog razdoblja: Ardašir I. prima prsten, simbol snage, od samoga Ahura Mazde, pod kopitima konja Ahriman, inkarnacija zla u zoroastrizmu... Uza stijenu nalazi se Zaratustrina kocka, zoroasterski hram. Opći dojam: fascinantno.

Nakon Naqsh-e Rostama obišao sam Pasargad, prijestolnicu genijalnog Kira Velikog,

osnivača Perzijskog carstva. Od Pasargada nije ostalo mnogo, ali Kirova grobnica i dalje djeluje impozantno. U njoj dva i pol tisućljeća leže ostaci jednog od najvećih vojskovođa i zakonodavaca svih vremena, čovjeka koji je neobično snažno utjecao na civilizacijska kretanja, a tekst na *Kirovom cilindru* smatra se prvim dokumentom o ljudskim pravima u povijesti. Upravo je Kir onaj kojega veliča *Knjiga proroka Izaije* u *Starom zavjetu*: osloboditelj Židova iz babilonskog sužanjstva. Među podanicima i pokorenim narodima bio je štovan upravo zbog visoke tolerancije spram vjerskih i drugih običaja, tako da je sjećanje na njega veoma živo i u suvremenom Iranu. Dobitnica Nobelove nagrade za mir 2003., Širin Ebādi, izjavila je: "Ja sam Iranka, potomak Kira Velikog. Taj car je na vrhuncu moći prije 2500 godina proglasio kako ne želi vladati onima koji to ne žele. Obećao je da neće prisiljavati nikoga da promijeni svoju religiju ili vjeru i da će poštivati sve manjine. Dokument Kira Velikog bi se trebao proučavati u povijesti ljudskih prava". Vodič je spomenuo kako za Kira znaju djeca već u ranoj dobi. Iranci općenito odaju dojam da su duboko svjesni vlastitog povijesnog, perzijskog i islamskog, nasljedstva. I, jasno, iznimno ponosni na njega.

SESVETSKI KRALJEVEC Listam neki dan jedne dnevne novine kad mi pogled zapne na kraćem članku vezanom uz komunalnu problematiku zagrebačkog prigradskog naselja, Sesevetskog Kraljevca. Pažnju mi je privukao naslov u kojem se spominjao Iran. Budući da od prošlogodišnjeg boravka u toj zemlji pažljivije pratim sve što je s njom u vezi, odlučio sam pročitati o čemu je riječ. Ukratko, neki stanovnici tog naselja žale se, između ostaloga, na lokalnu prometnu infrastrukturu, a dvojica upitanih građana novinaru ogorčeno izjavljuju da su im "ceste kao u Iranu". Pročitao sam ponovo, ali, da, nije pisalo "u Iraku", nego baš "u Iranu". E sad. Jasno mi je da dio, vjerujem manji dio, naših sugrađana gaji neku maglovitu predodžbu o našoj tisućgodišnjoj europskoj uljudbi (kojoj svaka čast) nadmoćnoj beznađnoj primitivnosti i zaostalosti nekih tamo zatucanih Iranaca, Irakaca, talibana & fanatika, ma znate već, "svi su oni isti".

Dobro, hajde da su spomenuli Irak, zemlja je razrušena pa bi imalo smisla, ali spomenuvši Iran pokazali su, osim latentnog (sasvim moguće i neosvijestjenog, a bome i neutemeljenog) eurocentričnog supremacizma, i svoje golemo neznanje. Jer, nakon što za kojih pet (5) kuna natankaju rezervoare (da, rezervoare!) svojih 11 000 000 automobila, od kojih je većina proizvedena u Iranu, Iranci sjednu za volan i krenu se voziti po svojih 126 000 kilometara asfaltiranih cesta, od čega su oko 1500 kilometara autoceste. Vozio sam se osam dana od Shiraza na jugu, preko Yazda na istoku, gore prema Esfahanu i Teheranu, pri čemu smo obilazili i povijesne lokalitete izvan glavnih prometnica (poput – osim onih spomenutih u uvodu – brda Sialk gdje su ostaci zigurata podignutog ne u stoljeću sedmom, nego prije sedam tisuća godina), i ne sjećam se da smo se i u jednom trenutku "droncali".

Naprotiv, vožnja je bila ugodna, a ceste

označene svom potrebnom prometnom signalizacijom. Da, u Teheranu vlada popriličan kaos, broj prometnih nesreća je relativno visok, ali to ima veze s prebrzom vožnjom, a ne s lošim cestama. Iranci, dakle, sjednu u te svoje Pajkane, Samande i Runne, i voze se, dakle, po tim svojim dobrim cestama, na posao. Neki od njih rade u pekarama i na farmama, neki izrađuju perzijske ćilime, neki glinene lonce, neki rade po – za razliku od naših – vazda punim restoranima, a neki bome idu na posao u kakav biotehnoški, nanotehnoški, farmakološki ili nuklearni institut, ako se već ne bave proizvodnjom putničkih zrakoplova ili slanjem satelita u svemir (nedavno su lansirali treći po redu), ili kloniranjem ovaca (druga su zemlja u svijetu kojoj je to uspjelo).

POVRŠNA MEDIJSKA SLIKA Ili ako ne pišu znanstvene članke o teoriji struna (među vodećima su u svijetu) i molekularnoj biofizici, ili ako ne rade na proizvodnji superkompjuteru, ili ako ne proučavaju primjenu matičnih stanica, ili... Iran za obrazovanje i znanstvena istraživanja izdvaja desetke milijardi dolara godišnje... Iran je 2010. godine bio među prvih dvadeset zemalja u svijetu prema broju objavljenih znanstvenih

radova... Shvaćate. Nijednu državu/narod ne bi se trebalo spominjati u podcjenjivačkom kontekstu, a svakako to ne bi trebalo činiti kad je u pitanju Iran. Iran definitivno nije zaostala i siromašna zemlja. Premda u njemu živi preko sedamdeset milijuna ljudi, hrana se ne uvozi. Spomenuto po svoj prilici nećete pročitati u našim novinama ili čuti na televiziji pa nas možda neznanje naših sugrađana s početka teksta i ne treba čuditi. O Iranu se izvještava uglavnom u kontekstu prijetnje koju, navodno, predstavlja, ili u kontekstu kulturnoloških i religijskih razlika.

O svemu se tome može, argumentirano i racionalno, raspravljati, ali spominjati Iran kao neku sirotinjsku, da ne kažem "tranzicijsku" zemlju je – nonsens. Prsiti se nad svojom tisućgodišnjom poviješću iz iranske perspektive je, onako, simpatično. Jer, ponovimo, govorimo o perzijskoj civilizaciji i kulturi kojoj se dive već i nadahnuti biblijski pisci, ili u novije doba, jedan Hegel ili Nietzsche; u doba interneta dovoljno je pak odvojiti malo vremena i potražiti alternativne izvore informacija. ■

PREGLED IGRE

Što ako nesuvisli pokušaji nedoučenih trenera i limitiranih igrača na grbavim ledinama oronulih stadiona neočekivano predstavljaju sasvim vjeran igrokaz neoliberalnog uređenja društva?

Boris Postnikov

U šest posljednjih sezona Prve hrvatske nogometne lige, šest je puta pobijedio GNK Dinamo. Kako stvari stoje, i u ovoj će. U pet posljednjih sezona Prve hrvatske nogometne lige, četiri je puta drugoplasiran bio ŠDD Hajduk. Kako stvari stoje, i u ovoj će. Pridodamo li tome nagli uspon RNK Splita – nekada kluba splitskih anarhista, danas igračke građevinskih investitora – čini se kako je i treće mjesto već rezervirano. S obzirom na bizarnu činjenicu da je poredak prve tri momčadi u tzv. elitnom nogometnom natjecanju, dakle, bio manje-više poznat i prije nego što je to natjecanje započelo, rezultatska se neizvjesnost uglavnom iscrpljuje u pitanju: koji će od preostalih sportskih kolektiva dočekati završna kola, a da prije toga ne bankrotira?

Dok Hrvatska nogometna liga tone u propast, Dinamo na njoj itekako profitira, kupujući jeftino nogometaše iz malih sredina i preprodajući ih skupo bogatijim inozemnim klubovima

SITUACIONA OPSTOJNOST I DRUGE NEBULOZE Samo nekoliko dana uoči početka proljetnoga dijela prvenstva, naime, Disciplinska komisija Hrvatskog nogometnog saveza objavila je da čak tri kluba – NK Karlovac, HNK Šibenik i NK Varaždin – u njemu neće moći sudjelovati ne podmire li dugovanja svojim igračima. Uz nekoliko brzopoteznih financijskih ekshibicija prva su dva uspjela izbjeći suspenziju, treći je morao predati utakmicu prvoga kola službenim rezultatom 0:3, da bi se, u posljednji trenutak i nakon promjene predsjednika, ipak nekako vratio... Stvari, dakle, ostaju u okvirima kakve-takve regularnosti, ali nitko ne može predvidjeti do kada – ako sportske kladionice u svoju ponudu još uvijek nisu uvele redosljed kojim će sudionici 1. HNL-a završiti u stečaju, ovo je sjajan trenutak da to učine.

Balansiranje na rubu financijske propasti nekada relativno uglednih klubova sportski su komentatori redom proglašavali posljednjim dokazom u prilog tezi o nestručno vođenoj, upropaštenoj i korumpiranoj glavnoj instituciji hrvatskoga nogometa. Napadima na vodstvo HNS-a neočekivano se oštro pridružio i novoizabrani ministar znanosti, obrazovanja i sporta Željko Jovanović, procijenivši, valjda, da se atraktivnim medijskim ratom s iznimno nepopularnim figurama poput Vlatka Markovića i Zorislava Srebrića politički legitimitet stječe kudikamo lakše nego adresiranjem kompleksnijih i kontroverznijih tema poput, recimo, komercijalizacije znanosti i visokog obrazovanja.

Koliko u HNS-u pritom drže do njegova angažmana, svjedoči Srebrićeva izjava nakon – pretpostavlja se – prilično neugodnog zatvorenog sastanka s ministrom. Na konkretno novinarsko pitanje o rezultatima toga sastanka, odgovorio je, naime, rezolutno: “Situaciona opstojnost vas tjera da se prilagođavate svim aspektima mogućih novonastalih situacija, i to koristimo kako bi se snašli u ovom trenutku”. Vrijedi ponoviti: “Situaciona opstojnost vas tjera da se prilagođavate svim aspektima mogućih novonastalih situacija, i to koristimo kako bi se snašli u ovom trenutku”. Da se starogrčka proročica Pitija kojim slučajem inspirirala halucinogenima slabije kvalitete, njezina bi proročanstva zvučala otprilike ovako; glavnom tajniku HNS-a dovoljna je, vidimo, već i posvemašnja nezainteresiranost za stavove javnosti, pitanja novinara i angažman resornoga ministra.

Politikantski pritisci, ridikulozne izjave, financijski kolaps pa onda još i masovni odlazak publike s tribina, rasiističke provokacije rijetkih primata koji su na njima ostali (Marković: “Hukuće li netko na vrhu tribine, to nije moj problem”), igrači koji štrajkuju ili tuže svoje poslodavce sudovima zbog neisplaćenih plaća – sve se to sažima ovih dana u brzopotezno skiciranu medijsku karikaturu hrvatskog klupskog nogometa kao degutantne društvene aberacije, izvitoperenog konglomerata mafio-menadžera i podivljalih huligana, žabokrečine koja prekriva nekadašnje *istinske sportske vrijednosti*...

MONOPOL, SLOBODNO TRŽIŠTE I RADNIČKA PRAVA Što, međutim, ako je baš ovakva nogometna liga jedan od adekvatnijih odraza socioekonomskog konteksta u kojem se odvija? Što ako u njoj pokušamo vidjeti pregnantnu metaforu društva kakvo, zapravo, zagovara cjelokupni pogon visokoinstitucionalizirane politike? Što ako nesuvisli pokušaji nedoučenih trenera i limitiranih igrača na grbavim ledinama oronulih stadiona ustvari – da preciziramo pitanje – neočekivano predstavljaju sasvim vjeran igrokaz specifičnog, neoliberalnog uređenja društva?

Jer, pogledajmo bolje: jedan je klub tu uvijek na vrhu. GNK Dinamo je, dakle, monopolist HNL-a. I u financijskom i u sportskom smislu. Financijski, jer raspolaze budžetom većim od ukupnih godišnjih proračuna skoro svih ostalih klubova pa može sebi dopustiti da, primjerice, kupuje igrače koje nikada neće poslati na teren, samo da ih ne bi mogli kupiti drugi klubovi. Rezultatski, jer iz sezone u sezonu već nakon nekoliko prvih kola bježi ostalima takvom bodovnom razlikom da prvenstvo biva riješeno već u kasnu jesen... Dinamo, drugim riječima, funkcionira upravo onako kako funkcionira onih famoznih 1% o kojima su govorili prosvjednici od New Yorka do Zagreba. Pa onda ni ne čudi da je, golemom bogatstvu usprkos, sve vrijeme financiran javnim sredstvima – baš kao što javnim sredstvima financiramo Agrokor u Hrvatskoj, baš kao što su javnim sredstvima financirani monopolisti bilo koje gospodarske grane u svim

kapitalističkim društvima. Pa onda ne čudi ni da, dok Hrvatska nogometna liga tone u propast, Dinamo na njoj itekako profitira, kupujući jeftino nogometaše iz malih sredina i preprodajući ih skupo bogatijim inozemnim klubovima, a da poreznici koji ga financiraju nemaju od tih transfera baš nikakvu korist.

Pogledajmo dalje: zar klub koji je “vječno drugi”, splitski Hajduk, ne igra u ovakvom rasporedu snaga baš onu ulogu koja je u neoliberalnim društvima namijenjena eksponentima ideologije slobodnog tržišta, kojom se prikriva monopolizacija ekonomske moći? Kada je, prije četiri godine, privatiziran i pretvoren u “športsko dioničko društvo”, trebao je postaviti primjer ostalima, pokazati kako se izlaskom na tržište posrnuli gutač gradskih novaca pretvara u odgovornog, uspješnog i stabilnog poslovnog aktera, koji će sredstva namaknuta preoblikovanjem uskoro pretočiti u visoke sportske rezultate... Od svega, ostale su samo najave stečaja, prijetnje sudskim tužbama i epizodna uloga dezorijentiranog sparing-partnera u Dinamovim pohodima na nove titule.

Na istoj matrici, priču možemo razvijati i dalje: Radnički nogometni klub Split dat će joj semantički doprinos pripitomljenom ikonografijom ljevičarske tradicije stavljenom u službu uvećanja profita braće Žužul, Rijeka će uvesti poznati lik poduzetnika-spasitelja u izvedbi talijanskog naftnog magnata Gabriela Volpija (*Jutarnji list*: “Gabriele Volpi stigao je privatnim avionom i donio DVA MILI-JUNA EURA za spas Rijeke”), sličan je i slučaj NK Karlovca (*Slobodna Dalmacija*: “SPAŠENI: Njemačka menadžerska agencija preuzima NK Karlovac”). Nikakvo čudo, stoga, da su se u takvim okolnostima nogometaši nedavno organizirali na liniji radničke solidarnosti pa, pod vodstvom Daria Šimića, krenuli u sindikalnu borbu za svoju prava...

BORBA ZA OPSTANAK Nekome će se ovakva metaforička akrobacija zasigurno učiniti nasilnim reduciranjem kompleksnog socijalnog fenomena nogometa na pojednostavljeno formuliranu logiku neoliberalizma. Postoji, međutim, jedan detalj zbog kojeg na njoj vrijedi insistirati. To je ona bizarna situacija s početka priče: činjenica da su u 1. HNL-u pobjednici poznati i prije nego što utrka započne. Trenutak uoči prvoga kola, kada su na ljestvici svim natjecateljima u rubrike osvojenih bodova, postignutih i primljenih golova upisane nule, doima se stoga kao umanjena replika pervazivnog ideologema “jednakih šansi” za sve, imaginarnoga socijalnog i ekonomskog vakuuma iz kojega, navodno, svi mi krećemo u tržišne i društveno-političke utakmice – iako zapravo dobro znamo kome su namijenjeni trofeji, a kome ono što zloslutna figura siromašnoga žargona sportskog novinarstva neobično adekvatno naziva “borbom za opstanak”.

Nije, pritom, da i nogometna prvenstva u prošlim sustavima nisu imala izrazite favorite, promovirane ekonomskom moći i političkom podrškom. Pa ipak, nikada se, recimo, u ukupno 62 sezone prvih liga

Kraljevine SHS, Kraljevine Jugoslavije, FNRJ i SFRJ nije dogodilo da isti klub više od tri puta zaredom osvoji prvenstvo, a i to je uspjelo samo Crvenoj Zvezdi (dva puta), Partizanu i BSK Beogradu; u samo dvadeset godina HNL-a, Dinamo je već stigao spojiti jedan niz od pet uzastopnih pobjeda i jedan od šest... Usprkos ondašnjoj izrazitoj dominaciji “velike četvorke” (C. Zvezda, Dinamo, Hajduk i Partizan), dalje, u 62 je sezone titule osvojilo čak trinaest različitih klubova; u HNL-u, s druge strane, osim Dinama i Hajduka, prvakom je do sada samo jednom uspio postati NK Zagreb.

Naravno da ovakva paralela nije usmjerena prema nekritičkoj romantizaciji “bolje nogometne prošlosti”, naravno da bi u obzir trebala uzeti brojne specifičnosti pojedinih historijskih razdoblja i konjunkcija, činjenicu da je konkurencija u bivšim državama bila šira... Pa opet, teško je u ekstremnom zgušnjavanju moći, u golemim procjepima koji dijele Dinamo od Hajduka i Hajduk od ostatka lige ne vidjeti nešto opasno nalik na načelni poredak snaga u današnjem društvu. Daleko od toga da bi bio maligna izraslina na socijalnom tkivu, hrvatski klupski nogomet, baš onakav kakav jest – neučinkovit, mučan za gledanje i poguban za većinu sudionika – sugerira da s cijelim tim tkivom nešto ozbiljno nije u redu. “U fudbalu, kao i u životu, šire” – kako bi to rekao jedan od likova iz sjajnoga romana *Oštar start* mladog pisca Miće Vujičića – “najvažniji je pregled igre”. A pregled igre nam u ovoj utakmici kaže da s druge strane terena stoji neusporedivo bogatiji i snažniji protivnik.

Oni koji poznaju elementarna pravila nogometne taktike, znaju i što se radi u takvim okolnostima: igra se *bunker*, povlači pred svoj gol, grčevito brani.

I čeka prva prilika za kontranapad. **E**

Objavljeno na *Kulturpunkt.hr* pod naslovom *Maligna izraslina na socijalnom tkivu*.

SARKOFAG IVANE ORLEANSKE

U OKRILJU INTERPRETACIJE KULTA DJEVICE U SUVREMENOJ UMJETNOSTI, AUTOR POKAZUJE KAKO IVANA ORLEANSKA PREDSTAVLJA PERSONIFIKACIJU PRVOG KRALJEVSKOG PRINCIPA SUVREMENE UMJETNOSTI – DJEVICE MONAHINJE KOJA SVOJIM DJEVIČANSTVOM STVARA MOĆ UNUTARNJEG SVIJETA

JOSIP ZANKI

Po teorijama britanskog povjesničara umjetnosti Marka Gisbournea suvremena umjetnost počinje mijenjanjem kulta Bogorodice u kult Kraljice. Sjedeći na tronu, Kraljica je govorila o samoj sebi: "Možda ne mogu biti lav, ali ja sam lavlje mladunče i imam njegovo srce". Tim je iskazom britanska kraljica Elizabeta odlučila postati *Kraljica djevice*. Za Kraljicu su bila moguća dva puta – prvi put koji se naziva *putem razuma* i stvara androgina bića, ili *put monaha* koji stvara djevičanstvo kao zaštitu. Kao što zidovi samostana ili špilje čuvaju od vanjskog svijeta i pretvaraju unutarnji svijet samostana i molitve u vanjsko prostranstvo, tako i himen predstavlja zaštitu duhovne slobode od patnje žudnji, buddhistički rečeno *samsare*. O fizičkom djevičanstvu kraljice Elizabete teško je govoriti, međutim kao i u slučaju Bogorodice, ono predstavlja dogmu koja je neporeciva bilo u nacionalnom bilo u religioznom području. Slikar Quentin Metsys mlađi prikazao je na svom čuvenom portretu Kraljicu s rešetom. Divinizirana, Kraljica odvaja dobro od lošeg, jer dobre stvari kroz rešetopadaju na zemlju i usjemenjuju je, a loše ostaju.

KABALA: SRP I ČEKIĆ Svojim je likom i djelom Kraljica Elizabeta promijenila dotadašnju kršćansku ikonografiju, i otvorila put prema profanom u umjetnosti. Postajući Kraljica djevice, stvorila je uvjete za *nacionalni romantizam*. Postavljena je u ravninu s Djevicom Marijom, i kao vladarica nacije biva obožavanija od nje. Drugi značajan obrat dogodio se unutar socijalističkog realizma. Kiparica Vera Mukhina je za Svjetsku izložbu u Parizu 1937. godine izradila monumentalni kip radnika i kolhoznice. Ukoliko analiziramo ovu skulpturu koristeći *interdisciplinarni* diskurs, dolazimo do zapanjujućih rezultata. Skulptura prikazuje par koji ujedinjuje dvije osnove socijalističkoga društva radnika u tvornici i radnicu u državnom seljačkom gospodarstvu. Radnik i kolhoznica simboliziraju principe aktivnog i pasivnog, noći i dana, urbanog i prirode, i što je najvažnije – muškog i ženskog. Dvije figure se dodiruju, gotovo se nastojeći stopiti u jednu. Upravo takav položaj ima svoju analogiju u srednjovjekovnim prikazima alkemičara s dva polariteta i dvije ujedinjene polovice tijela, muškom i ženskom. Analogno tome su i dva stanja materije i alkemijskog procesa, *skupljeno i raspršeno*, koja odgovaraju stanjima svijesti u fizičkom svijetu i u *bardo* stanju, prije iduće reinkarnacije. O njihovu ujedinjenju govori i ritual "Nebeskeg vjenčanja Christiana Rosenkreutza" koji se pripisuje navodnim društvima Ružinog križa. Radnik u ruci drži čekić, falusni simbol boga Tora i Hirama Abifa, a kolhoznica drži srp, simbol plodnosti i žita, što se veže uz kabalistička učenja. Kolhoznica zbog svega toga ujedinjuje u sebi princip božanske trijade djevojke, majke i bludnice. Djevojka personificira čistoću i potenciju, majka personificira pčelu, rodilju i organizatoricu, a bludnica negaciju ovih dvaju principa kroz energiju kaosa. Upravo je bludnica ta koja ostaje na dnu sita dok djevojka propada kroz rešetopostaje majka i oploduje zemlju.

TRANSFORMACIJA BOGINJE U BLUDNICU

Ovaj se princip beskonačno ponavlja u suvremenoj umjetnosti kroz različite umjetničke estetike, ali i medijske forme. Najzanimljiviji je svakako rad Cindy Sherman pod brojem 225 nastao za vrijeme umjetničinog boravka u Rimu. Umjetnica je ovaj rad izradila unutar serije povijesnih portreta, a posvećen je čuvenoj slici Jeana Fouqueta. Umjetnica u ovom radu samu sebe transformira u Bogorodicu. Ogrnuta je plavim Izidinim plaštem, dok su u pozadini snopovi pšenice. Iz desne grudi, dojke,

izlazi mlijeko za sina kojeg na fotografiji nema. Cindy Sherman ovdje direktno na sebe preuzima ulogu Bogorodice, ali i bludnice, koja mami svojim grudima. Naime slika sadrži naglašeni erotizam, jer mlijeko koje izlazi iz grudi bez djeteta asocira na sjeme, poziva na seksualnu igru i *prijetvor* boginje u bludnicu.

Za radove Marine Abramović vrlo je bitno balkansko nasljeđe. Upravo se na tim prostorima isprepliću slavenske tradicije s otomanskim, germanskim i romanskim na jedinstven način. U brojnim kršćanskim obredima i tradicijama mogu se pratiti prežici praslavenske religije i rituala, počevši od zelenog Jurja, paljenja panja badnjaka, koledara i mnogih drugih običaja. Većina je običaja kao i u svim religijama vezana uz kult Sunca. Ključne točke po kojima se ravna prema Suncu jesu proljetni i jesenji ekvinocij te ljetni i zimski solsticij. Krug koji oko Sunca radi Zemlja identičan je krugu rađanja i umiranja, kako u prirodi tako i u životu čovjeka. Proljeće i blagdan sv. Jurja, u srpskoj tradiciji Đurdevdan, povezani su s obnavljanjem erotskom energijom. Priroda koja u vrijeme svetog-zelenog Jurja doživljava svoje ponovno rođenje jednaka je Ozirisovoj seksualnoj energiji, onoj koja s drvenim udom, po Plutarhovom pisanju, oploduje Izidu s djetetom Horusom. Sam ljubavni čin između Ozirisa i Izide nije stvaran, zato jer se Oziris samo privremeno vraća iz podzemnoga svijeta. Da bi se nadvladala sila tame simbolizirana likom Seta, potrebno je dijete, Horus. On je rođen bestjelesnim začecem baš kao i Isus Krist. Priroda samog seksualnog čina tvori ujedinjenje dvaju bića u nebeskog hermafrodita, u ritualu *kemijskog vjenčanja*. Nadahnutost tim svijetom najljepše vidimo u video radu Marine Abramović *Balkan Erotic Epic* u kojem se umjetnica poigrava sa stvarnom i novom, izmišljenom balkanskom mitologijom. Osnova su te mitologije različite seksualne vradžbine i magijske moći žene i muškarca. U većini sekvenca ovog jedinstvenog video rada uspostavlja se direktna veza između elemenata zemlje, vode, vatre i zraka, bilo s muškim falusom i njegovom aktivnom energijom, ili ženskom vulvom i njezinom pasivnom energijom potencije i rađanja fizičkog svijeta. Duhovno uporište za ovaj rad autorica nalazi u praslavenskim religijama kao i poznatoj evropskoj tradiciji Valpurgine noći na koju se referira Goethe u svome *Faustu*, Mihail Bulgakov u romanu *Majstor i Margarita*, Andrej Tarkovski u čuvenoj sceni *noćnog rituala* iz filma *Andrej Rubljov* i Salman Rushdie u *Sotonskim stihovima*. Osnova mita Valpurgine noći je *nebesko vjenčanje* Margarite ili neke druge nevine djevojke s nečastivim. Sve je to praćeno orgijama, slobodnom ljubavi i začecem koje slavi kult plodnosti. Uzevši lik *narodne kazivačice* autorica na početku filma pripovijeda: "Da su u neka davna vremena ljudi na Balkanu koristili falus i vaginu kao oruđe u borbi protiv bolesti i zlih sila". Nakon toga, u formi kratkih numeriranih sekvenci možemo pratiti prikaze različitih rituala uz umjetničin komentar. Svakako je jedan od najinteresantnijih rituala onaj za vrijeme teškog porođaja. Tada muž žene koja porađa mora izvaditi falus i položiti ga na grudi žene tako da zajedno tvore formu križa. U drugom ritualu umjetnica nam govori

foto: Ivan Fiolčić: TJ

kako su na Balkanu muškarci masturbirali u rupama u zemlji da bi se plodnost usjeva na poljima poboljšala. Najopskurniji ritual je svakako onaj kada žena stavlja živu ribu u vaginu, ostavlja je tamo po noći dok ne uginete je potom melje i stavlja u kavu muškarcu kojeg želi zavesti da bi ovaj bio njezin *do kraja vremena*. Upravo u djelima Marine Abramović *balkanska žena* ujedinjuje sve moguće karaktere – one djevice, alkemičarke, majke, bludnice i vještice ili čarobnice.

TROKUTOVA DUHOVNA ALKEMIJA Radovi Vladimira Dodiga Trokuta baziraju se na druidsko-šamanskoj tradiciji srednje Bosne, Dalmacije i Dalmatinske zagore, ali i na manipulacijama, izmišljotinama i interpretacijama istih tih tradicija od strane samog autora. Nomadski život pastira na Velebitu, Dinari i Biokovu te bogatstvo različitih običaja, predaja i legendi svakako su jedna od važnijih osnova njegova rada. Život pastira na tom području bio je ispunjen različitim poslovima vezanim uz život ovaca, organizacije stada, proljetne i ljetne ispaše, stanove u višim dijelovima planine i zaštite od surovih vremenskih uvjeta. Upravo su te izolirane i jednostavne zajednice zadržale jedan dio pretkršćanskog i praslavenskog nasljeđa u naizgled svakodnevnim radnjama. Uz život pastira vezujemo kultne predmete od vune – preslice, vretena, tkalačke stanove, torbe, čarape i biljce. Kao dio takvog duhovnog nasljeđa i neistražene i nedovoljno valorizirane baštine nastaje većina instalacija iz umjetničke prakse Vladimira Dodiga Trokuta. Njegova je polazišna točka, po vlastitom iskazu *duhovna alkemija* kojom su odbačeni ili uporabljeni predmeti transformacijom pretvoreni u umjetničko djelo. Vrlo često se koristi drevnim pastirskim ili *alkemijskim* materijalima kao

**ZBOG VREMENA I KONTEKSTA
U KOJEM JE NASTAO, RAD TJ
IVANA FIOLIĆA SMATRAM
PRIJELOMNIM ZA HRVATSKU
UMJETNOST U OVOM STOLJEĆU.
TIJELO JE POTPUNO ISTO
KAO NA AUGUSTINČIĆEVOJ
SKULPTURI, MEĐUTIM
VLASNICA GLAVE JE JOVANKA
BUDISAVLJEVIĆ, JEDNA OD
BROZOVIH SUPRUGA**

što su vosak, drvo, školjke, vuna, kosa, staklo i željezo. Činom transformacije predmeti proživljavaju vlastitu negaciju i preobražavaju se u drugu vrijednost, kao što se *olovo pretvara u duhovno zlato ili kruta u tekuću tvar*. U instalaciji *Sarkofag Ivane Orleanske*, realiziranoj za veliku izložbu *Nova hrvatska umjetnost* u zagrebačkoj Modernoj galeriji 1993. godine, Vladimir Dodig Trokut nam pokazuje *sarkofag izgubljene ljubavi*. Rad je posvećen njegovoj bivšoj djevojci Ivani. Za Vladimira Dodiga Trokuta sarkofag predstavlja *inicijacijsko mjesto* čišćenja emocija, boli, smrti i više svijesti. Instalacija se sastoji od drvenog sanduka izrađenog od nepravilnih, građevinskih dasaka koje su vrlo grubo spojene velikim čavlima. Potpuno je zatvoren tako da posjetitelj galerije ne može vidjeti što se unutra nalazi. Kao kod većine suvremenih umjetničkih radova, sa sličnom ili istom estetikom, ne postoji *moćnost izbora*. Jer ukoliko se sarkofag otvori, desakralizira se njegova bit. Naime, posjetilac ne zna je li unutra potpuno prazan prostor ili se u tom praznom prostoru krije *duh mrtve ljubavi*. Kada hodamo pariškom crkvom Notre Dame, na jednom od zidova vidjet ćemo skulpturu Ivane Orleanske koja neodoljivo podsjeća na skulpture koje se nalaze na pokrovima sarkofaga. Svi znamo da je to samo opsjena, jer od Ivane nije ostalo ama baš ništa, baš kao i tisuće žena prije i poslije nje s osudom provedenom po postupku detaljno opisanom u knjizi *Malleus maleficarum* izgorjela je na lomači. Autorova Ivana Orleanska također više ne postoji kao fizičko tijelo, ostao je samo sarkofag u kojem se čuva esencija ljubavi ili je on bio mjesto inicijacije, *magična kutija* u koju je Ivana poput Ozirisa ušla da bi se potom probudila u nekoj drugoj dimenziji. Smrt u sarkofagu nastupa zbog nedostatka svjetla i dolaska tmine. Svi su egipatski faraoni bili polagani u kovčeg upravo zbog rituala prolaska duše kroz *astralnu razinu*. Balzamirano tijelo u sarkofagu predstavlja fizički kalup, ljušturu – ne za uskrsnuće tog istog tijela, već za utjelovljenje, inkarnaciju duše faraona u drugom tijelu. Ivana Orleanska predstavlja personifikaciju prvog *kraljevskog principa* suvremene umjetnosti, onog *djevice monahinje* koja svojim djevičanstvom stvara moć unutarnjeg svijeta. Takvim je likovima spolnost oduzeta ili im niti ne pripada, već su na neki način svojim postojanjem u stvarnom svijetu odraz andeoske naravi.

O DJEVIČANSTVU KOJE ISIJAVA IZ ŽENE Jedini hrvatski suvremeni umjetnik koji se ozbiljnije bavi andeoskom i ljudskom naravi svakako je Tomislav Buntak. Ovaj se umjetnik izražava u mediju slikarstva, tvoreći u svojim kompozicijama gotovo *hiperboreanske* prikaze *Izgubljenog raja*. Dosljedan je u svojem umjetničkom rukopisu, ali isto tako i kršćanskim temeljima svog svjetonazora. U razgovoru koji sam vodio u njegovom ateljeu umjetnik je za spolnost svojih likove rekao: “Moji likovi su spolno psihički i fizički zreli. Nisu opterećeni svojom spolnošću i to im je samo jedan od pokretača, a ne najvažniji pokretač njihovih životnih odluka. Ne ovise o ostvarenju spolne želje i spolnog nagona. Zapravo ne ovise ni o jednoj ljudskoj potrebi”. Ova mi je njegova teza objasnila i njegovo tretiranje nagih muškaraca i žena, vrlo često prikazanih u nedužnoj igri bez erotskog nagona. Za njega su svi ženski likovi djevice, jer *djevičanstvo isijava iz žene bez obzira na himen ili ne, a sama je metafizička kategorija djevičanstva puno važnija od one fizičke*. Zbog svega toga njegova je ideja majčinstva potpuno jednaka djevičanskom principu, za

njega su ta dva stanja i utjelovljenja religijskih i filozofskih ideja dva lista na istoj grani stabla. Iako je primjer Tomislava Buntaka potpuno osamljen u svjetskoj suvremenoj umjetnosti, on predstavlja potpuno dosljedni zatvoreni religijski, filozofski i umjetnički sistem. Platforma po kojoj se umjetnik kreće kanonski je zadana, bez obzira smatramo li je mi slijedenjem dogme ili ne. Upravo se unutar *poetika postmoderne* po prvi put našlo prostora za potpuno različite estetike i načine kreiranja umjetničkog djela te su tako i ovakvi putovi postali mogući i legitimni.

TJ - DJEVICA, MAJKA I BLUDNICA Ključni rad novije produkcije hrvatske suvremene umjetnosti koji obrađuje kult djevice, majke i bludnice svakako je skulptura Ivana Fiolića pod nazivom *TJ*. Upravo na primjeru tog rada možemo vidjeti spajanje različitih značenja, poetika, ali i prelamanja povijesnih i političkih ideja. Rad je nastao kao posveta ideološki poznatoj skulpturi Antuna Augustinčića što se nalazi ispred navodne rodne kuće Josipa Broza Tita u etno selu Kumrovec. Za razumijevanje ove skulpture moramo se vratiti u povijest. Informburo Komunističke partije Sovjetskog saveza 1948. godine usvojio je Rezoluciju o stanju u Komunističkoj partiji Jugoslavije. Josip Broz Tito odgovara Staljinu povijesnim *raskidom* tiskanim u tjedniku *Borba*. Nakon tog dramatičnog raskida s takozvanim Istočnim blokom, u Jugoslaviji se događa profiliranje iz državnog socijalizma u samoupravni socijalizam te stvaranje platforme za osnivanje pokreta Nesvrstanih zemalja. Paralelno s tim procesima kultura se i umjetnost nakon kratkog sorealističkog perioda nastoji *stilski* približiti zapadnom modelu. Ideološki okvir ostao je i dalje isti, jer se kao takav odnosio i na čitavo društvo. Od posjeta slikara Ede Murtića Americi i prvog apstraktnog ciklusa slika u Jugoslaviji, avangardna su se kretanja u umjetnosti polagano inaugurirala u državna umjetnost. Ideološkom vrhu ona su predstavljala ključan dokaz o Titovom i jugoslavenskom *trećem putu* između istoka i zapada. Paralelno s tim sorealističkom estetikom i dalje je ostala prisutna u skulpturi, a posebno portretnoj plastici i javnoj skulpturi koja je obrađivala navodno *herojsku narodnooslobodilačku borbu*. Tek se pojavom monumentalnih apstraktnih skulptura Dušana Džamonje kvaliteta javnih skulptura približila svjetskom modelu. Nakon raspada Jugoslavije i Domovinskog rata javna se skulptura estetski unazadila povratkom u krute okvire akademizma i nečega što bismo mogli nazvati *novi nacionalni romantizam*. Zbog vrlo krutog zakona o javnoj nabavi u neke su se natječajne uključili i arhitekti, izražavajući se u mediju koji su sami nazvali urbanom intervencijom. *Suvremenošću* svog pristupa mislili su napraviti otklon od svedlajućeg akademizma, međutim rezultati su pokazali stravičan hibrid između skulpture i arhitekture. Sve ovo došlo je iz samo jedne potrebe, a to je da se sva povijest negira osim one *pravovjerne* koju ste napisali sami. Godinama su se tako nizali spomenici: od kraljeva narodnih dinastija, fratarata prosvjetitelja, pisaca preporoditelja, prijatelja Hrvatske Ivana Pavla II. i svih ostalih idealiziranih junaka hrvatske prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Žalosni primjeri vidljivi su i dan danas pa je prije dvije godine na odmorištu Krka, autoputa Zagreb-Split, darovan od strane fantomske udruge, osvanuo kip Krune Bošnjaka pod nazivom *Gospa od puta*, koji prikazuje Bogorodicu na način litografija u boji iz ranih filmova Pedra Almodovara. Upravo u podnožju litografija njegovi junaci istražuju fizička tijela, ali ne po djevičanskom, već po bludničkom principu.

Zbog vremena i konteksta u kojem je nastao, rad Ivana Fiolića smatram prijelomnim za hrvatsku umjetnost u ovom stoljeću. Skulptura prikazuje tijelo Josipa Broza Tita, odjevenog u vojnički šinjel u laganom, ali odlučnom iskoraku. Tijelo je potpuno isto kao na Augustinčićevoj skulpturi, međutim *vlasnica glave* je Jovanka Budisavljević, jedna od Brozovih supruga. Ovaj se rad referira na više povijesnih činjenica, posebno na onu da je Jovanka uz grupu urotnika nastojala smaknuti Josipa Broza te doći na njegovo mjesto. Analogna se situacija dogodila u Narodnoj Republici Kini u slučaju takozvane Četveročlane bande, koja je izvedena pred sud Partije. Druga povijesna analogija je svakako ona s truplima i glavama rimskih careva koje su se po potrebi mijenjale stvarajući tako *značajnu uštedu od jednog trupla*. U Carskoj se dvorani benediktinskog samostana St Lambrecht u južnoj Štajerskoj na zidovima nalaze portreti bivših poglavara od osnutka samostana do danas. Autor uopće nije imao informaciju o izgledu prvotnih poglavara pa sva lica nalikuju jedna drugom.

Multiplicirana su kao agent Smith iz filma *Matrix*. Slični je postupak primijenio i hrvatski kipar Ratko Petrić u svojim portretima zadarskih velikana postavljenim u *Perivoj od slave*, transformirajući njemu nepoznata povijesna lica u portrete svojih prijatelja. Ukoliko pogledamo vrhunski modelirano Jovankino lice na skulpturi Ivana Fiolića, vidjet ćemo da je ono već poprimilo auru vode i oca države. Lice Jovanke Budisavljević u sebi odražava više *persona*. Jovanka predstavlja Kraljicu djevicu baš onakvu kakva je bila kraljica Elizabeta, jer – da podsjetimo – njezino je temeljno oruđe sito, koje ni *drugarici Jovanki*, a s obzirom na njezino ličko porijeklo, nije bilo baš posve nepoznato. Drugo utjelovljenje Jovanke Budisavljević je ono djevojke, majke i bludnice. Lik djevojke, poletne radnice u *fordističkom tipu* proizvodnje putem beskonačnih traka ili rumene kolhoznice u nekoj od dalekih oblasti –koje bi jedino Ostap Bender mogao obuhvatiti na svojim čudesnim putovanjima – ogleda se na samo jednom malom detalju – partizanskoj kapi spuštenu na tjeme dok čuvena *punda* viri prema naprijed. Likove majke i bludnice možemo promatrati kroz dva potpuno različita detalja na Jovankinu licu. Njezin je pogled potpuno majčinski, blag u prijekoru loših djela i snažan u ljubavi prema čitavom svijetu. Obrve imaju blagi *staljinovski outfit* baš kao na čuvenim Gerasimovljevim kompozicijama. Jer i voda je uvijek prikazan blag, baš kao bogovi koji razumiju dječju narav ljudi te im pomažu u njihovom hodu ka konačnoj sudbini. Kult bludnice ogleda se u dva detalja, naučnicima na Jovankinim ušima i položaju usana. To više nisu *medne usne* iz bosanske narodne pjesme, to su usne posrnule bludnice koja je došla do spoznaje ništavnosti ljubavi, davanja i vjere. Skulptura Ivana Fiolića ujedinjuje tako dvije temeljne ideje kojima počinje suvremena umjetnost, onu *žene monahinje* i onu *žene djevojke, majke i bludnice*. Ovaj umjetnikov rad počinje u formi akademizma i so-crealizma da bi završio u estetici *pop arta* i *post pop arta* Jeffa Koonsa. Nakon skulpture Bruca Leea, postavljenoj na bivšoj točki razdvajanja Hrvatskog vijeća obrane i Armije Bosne i Hercegovine u Mostaru, Ivan Fiolić stvara novu točku unutar našeg vlastitog identiteta, praveći od njega transvestiju i pokazujući nam ogledalo nas samih zarobljenih u lažnim mitovima, dok su oni stvarni mitovi čitavo vrijeme tu, pored nas samih i govore nam *drevnim jezicima*. Kao dio našeg nasljeđa i baštine čine nas *nestvarnijima* nego bismo mi sami to htjeli biti. Jer po njima nikad nismo bili *pravovjerni*, od svjetla u crkvi Svetog Križa koje sja baš na dan ekvinocija, do teorije o najstarijem *Mirilu* na lokalitetu Ljubotič što je okrenuto prema zalazu Sunca na dan ljetnog solsticija. Na nama je da te mitove istražimo, zabilježimo i reinterpretiramo. Tek tada možemo stvoriti novi odnos prema onome što danas zovemo suvremenom umjetnošću. Kad je obična žena od krvi i mesa uzela obličje Bogorodice, nastala je *prva ikona* jedne otočne zemlje i naroda. Tada je kreiran prvi *Duchampov princip* suvremene umjetnosti, a to je onaj transformacije objekta iz jednog stanja u drugo. Olovo se može pretvoriti u zlato, i doline Toskane postat će krajolikom Svete zemlje. **E**

Ulomak iz veće cjeline.

Literatura:

- Belaj, Vitomir, 2007: *Hod kroz godinu: Pokušaj rekonstrukcije prahrvatskoga mitskoga svjetonazora* (drugo, prošireno i izmijenjeno izdanje). Golden marketing, Zagreb
- Belting, Hans, 2011: *Kraj povijesti umjetnosti*. Muzej suvremene umjetnosti, Zagreb
- Hardt, Michael i Negri, Antonio, 2000: *Imperij*, Multimedijalni institut Arkzin, Zagreb
- Open 16, 2009: *The Art Biennial as a Global Phenomenon Strategies in Neo-Political Times*, Nai Publishers, Rotterdam
- Plutarh, 1993: *O Izidi i Ozirisu*, Integra, Zagreb
- Warburg, Aby, 1996: *Ritual zmije*, Institut za povijest umjetnosti, Zagreb
- Župan, Ivica, 2007: *Pragmatičari, dogmati, sanjari: hrvatska umjetnost i društvo 1950-ih godina*, Merdijani, Samobor

EUROPA U PREVIRANJU

JAVNI POZIV ZA PREDAJU PUBLICISTIČKIH I NOVINARSKIH RADOVA

Europa se danas nalazi u prijelomnom trenutku, na samom rubu mogućeg političkog i ekonomskog ujedinjenja nalazi se pred ambisom. Višestruka kriza već niz godina uzdrma sama temelje ideje o integraciji, potkopava solidarnost i ostale polazišne ideje velikog europskog projekta kojem danas ponestaje ne samo snage, već i imaginacije za stvaranje uvjeta za pojavu europskog transnacionalnog demosa. Porast nezaposlenosti, brutalan pritisak na najsiromašnije te povratak represivnih mjera koje putem oktroiranih odluka vode eroziji demokratskih praksi u nekim državama članicama već uvelike umanjuju legitimitet EU institucija. Populističke politike pojedinih Vlada ponovo se vraćaju na mjesto koje prethodi zajedničkoj europskoj agendi, inzistirajući na daljnoj političkoj fragmentaciji. Pored toga, umjesto da se asimetričnost i disproporcionalnost između uloge europskih elita i javne podrške njihovim odlukama smanjuju, one i dalje rastu. Daljnje sužavanje javne sfere i sloboda ne obećava Europu zamišljenu kao solidarnu zajednicu utemeljenu na ustavnim vrijednostima.

Previranja na široj teritorijalnoj podlozi Europe uključuju i Hrvatsku te zemlje Zapadnog Balkana. S točke buduće članice Europske unije spomenuti procesi djeluju zabrinjavajuće i ne motiviraju javnost za veću podršku europskoj budućnosti. Željena solidarnost i povećanje demokratičnosti u Europskoj uniji moguće su samo ako postoji jasna namjera da se jaz između siromašnih i bogatih smanji.

Polazišna točka prvog poziva za radove koji objavljuje Zaklada Heinrich Böll s uredom u Zagrebu leži u činjenici da u medijskom prostoru, a prvenstveno u tiskanim i elektronskim izdanjima, postoji tek sporadična i povremena, ali nikako razrađena i sustavna namjera ozbiljnog bavljenja pitanjima europske budućnosti koja bi mogla ponuditi ozbiljnu i kontinuiranu političku analizu domaćoj javnosti. Kako bi se ispunio postojeći vakuum i barem djelomično kompenzirao taj deficit, Zaklada Heinrich Böll odlučila je objaviti poziv za predaju pisanih radova na temu "Europa u previranju", istovremeno stimulirajući i motivirajući niz autora i autorica, publicista i publicistkinja da pošalju radove koji predstavljaju njihov osobni pogled ili interpretaciju zbivanja u Europi, a ukazuju na jasnu vezu između tih zbivanja i procesa u našem društvu. Tim pozivom HBS želi povećati interes javnosti za te teme, ali i osigurati da kvalitetan i dobro pripremljen sadržaj dođe do potencijalnih čitatelja i čitateljica. Naša ambicija je također i motivirati veći broj autora i autorica da autentičnim, polemičnim i analitičkim priložima pokažu da postoji prostor za novinarstvo koji bi zadovoljio veći broj čitatelja koji su za takav sadržaj kroz duže vrijeme deprivirani.

U toj namjeri priliku ćemo svakako davati i mladima te još neostvarenim autoricama i autorima, koji zbog niza okolnosti nemaju priliku ili motivaciju za pisanjem i objavljivanjem te vrste radova i tekstova. Pored toga, u idućim pozivima namjeravamo zadati i druge tematske okvire koji će se orijentirati na zapostavljene, nedovoljno prisutne ili površno obrađene teme.

Ukupno će biti odabrano sedam radova od kojih će tri biti nagrađena i novčanim iznosom. Svi odabrani radovi bit će predstavljeni na izložbi 'Europa u previranju' u svibnju 2012. godine u jednom od javnih prostora u Gradu Zagrebu. Pored toga, radovi će biti objavljeni na web stranicama HBS-a, a ostaje i mogućnost njihovog objavljivanja i preuzimanja od strane domaćih medija ili prevođenja za strani tisak ili elektronske medije. Otvoreni smo i prema scenarijima u kojima najbolji radovi postaju polazište nekih javnih rasprava ili povod za neka buduća događanja. Na taj način, HBS želi kroz privremenu platformu pokrenuti sustavno bavljenje pojedinim zapostavljenim temama i otvoriti prostor za ozbiljno novinarstvo koje osim povremenih iznimaka, više ne nalazi dovoljno prostora u postojećoj medijskoj ponudi.

Radovi za koje raspisujemo poziv u središtu svog interesa bave se budućnošću Europe, posljedicama višestruke krize te nude obradu teme u posebnim područjima od našeg interesa u Europi i Hrvatskoj:

Kvaliteta demokracije i pitanja participacije

Primjeri jačanja nacionalizma i populizma

Suočavanje s nedavnom prošlošću, iskustvo rata i poslijeratne tranzicije

Slučajevi građanske hrabrosti ili neposlušna

Erozija ljudskih prava i sloboda, primjena represije i povratak autoritarnosti

Poziv za dostavu
novinarskih radova

"Europa u
previranju"

HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG

do 15.04.2012.

Posljedice financijske i ekonomske krize na socijalna prava i nejednakosti

Pitanje korupcije i isprepletenosti ekonomske i političke moći

Pitanje privatizacije javnog sektora, upravljanja prirodnim resursima ili državne javnim dobrima

Pitanja zaštite okoliša, energetske, klimatske i poljoprivredne politike

Pitanja vezana uz zdravstveni i mirovinski sustav

Pitanja reforme obrazovnog sustava i direktne veze s tržištem rada

Pitanja rodni nejednakosti, homofobije i govora mržnje

Politike isključivosti, nejednakosti, odnosi prema manjinama, ksenofobija, slučajevi diskriminacije

Radovi trebaju biti dugi između 6 i 10 kartica (1 kartica=1800 znakova), a mogu biti predani u formi novinskog eseja, teme, reportaže ili analize. Uz tekst, autor ili autorica dužan/na je navesti i svoje kontakt podatke te dati sažetak teksta (od 400 do 600 znakova) u zasebnom dokumentu. Ovaj poziv odnosi se na sve one koji rade i djeluju kao novinari/ke

,književnici/ce, kolumnisti/ce, esejisti/kinje i publicisti/kinje, a građani su i građanke Republike Hrvatske.

Radovi se očekuju do 15.04.2012. godine u 15:00 i moraju biti poslani u .doc formatu na adresu Heinrich Böll Stiftung, hbs-hr@zamir.net. Primitak Vašeg rada bit će potvrđen najkasnije pet dana od navedenog roka na Vašu elektronsku adresu.

Tijekom tog mjeseca, ocjenjivački odbor pregledat će pripremljene radove i odabrati sedam radova. Prilikom odabira, ocjenjivat će se angažiranost, točnost, informativnost, analitičnost, relevantnost, aktualnost i obuhvatnost radova, kao i stil pisanja te odabir teme. Odabrani radovi bit će dostupni i široj javnosti, a od njih sedam, prva tri rada dobit će i novčane nagrade. Obavijest o užem odabiru i nagradi radova bit će dostupna javnosti 10. 05. 2012. godine.

Sljedeći javni poziv za radove bit će objavljen u jesen 2012. godine.

IZGUBLJENI DJEČACI

USPIO PRIKAZ TUGALJIVE SUDBINE OSAMLJENIKA U SLUŽBI NJEZINA VELIČANSTVA

VIŠNJA PENTIĆ

Dečko, dama, kralj, špijun, Tomas Alfredson, 2011.

Umutnoj rijeci na čijoj se nepri-vlačnoj prljavozelenoj površini reflektiraju dotjerana stabla neke dobrostojeće londonske četvrti jedan sredovječni (da izbjegnemo nepristojnost preciznijeg pridjeva *ostarjeli*) gospodin, očiju skrivenih debelim dioptrijskim okvirima, prsnim stilom ubrzava cirkulaciju svog mlohavog organizma. George Smiley (Gary Oldman) kojeg upoznajemo u novoj ekranizaciji le Carreova romana *Dečko, dama, kralj, špijun* svoju besprijekornu mentalnu formu održava svakodnevnim plivanjem u rijeci čija se obala nazire kroz visoke prozore njegove ugodno tihe londonske rezidencije. Nije to jedina besprijekorna stvar kad je ovaj fini, no zagonetni gospodin u pitanju. On je naime, uz stanovitog gospodina Bonda, najpoznatiji fiktionalni špijun na svijetu.

TKO JE KRTICA? U filmu (kao i u romanu) zatječemo ga kao isluženog, ali zaslužnog službenika britanske obavještajne službe koji se povukao u prisilnu mirovinu zajedno sa svojim šefom. Naime, Kontrola (John Hurt), kako je među špijunima bio poznat njihov nadređeni, vjerovao je kako među njima postoji dvostruki agent koji radi i za šefa ruske obavještajne službe poznatog pod imenom Karla. Vrh piramide moći takozvanog Circusa, sjedišta britanskih obavještajaca, uz Kontrolu i vjernog mu Smileyja, činila su još četiri muškarca koji se skrivaju iza šifri iz naslova filma. Pitanje koje pokreće radnju jest koji je od njih takozvana krtica. Nakon Kontroline smrti Smiley biva pozvan od strane nadležnog ministra da konačno razriješi taj misterij koji navodno prijeti nacionalnoj sigurnosti i jednom i zauvijek identificira koji je od njegovih bivših kolega uistinu izdajnik. Iz navedenog bi se zapleta moglo pretpostaviti kako je *Dečko, dama, kralj, špijun* triler detekcije čija napetost proizlazi iz gledateljeve znatiželje da pronade odgovori na klasično *who's done it* pitanje. No, kao i briljantan le Carreov roman, Alfredsonov film prvenstveno je psihološka studija čija dojmljivo monokromna atmosfera odgovara uvjerljivo prikazanom ispranom pustinjaštvu njegovih protagonista. Krajem sedamdesetih BBC je snimio sedmodijelnu mini seriju sa Alecom Guinnessom u ulozi Smileyja, a u kojoj je pitanje krtičinog identiteta imalo priliku dobiti na težini jer je bilo u skladu s prirodom televizijskog formata. U nešto više od dva sata koliko traje njegov film, Alfredson mora ispuniti previše zadataka koji se nameću onome tko si uzima za zadatak sačuvati zasluženu čast slavnog le Carreova romana – mora izgraditi napetost oko razotkrivanja identiteta krtice, upoznati nas s velikim brojem likova, uvjerljivo oslikati psihologiju naslovnog junaka na kojoj počiva višeslojnost priče, stvoriti atmosferu paranoje tipičnu za svijeta visoke špijunaže, a usput i prikazati njegove kruto postavljene zakonitosti te naposljetku ocrtati vidljiv narativni luk koji je u stanju podnijeti teret simboličkog

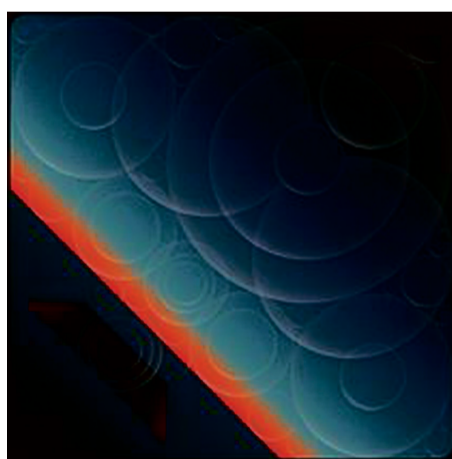
kapitala iznesene priče. Konačan zbroj je, baš kao i u spomenutoj TV seriji Johna Irvina, pozitivan jer film uspješno obavlja sve osim prvog i posljednjeg od navedenih zadataka. A kao i u špijunaži nemoguće je ama baš sve izvršiti savršeno. Najsnažniji moment Alfredsonova filma svakako su glumačke izvedbe. Gary Oldman (koji svojom ledeno savršenom interpretacijom odaje svojevrsni *hommage* onoj Guinnessovoj), Tim Hardy, Mark Strong i legendarni John Hurt krađu jedan drugome scene pa je mudra bila odluka da broj njihovih zajedničkih sekvenci bude što manji. U drugom redu plešu oni čije uloge zahtijevaju manje karizme, iako ni tu ne nedostaje maestralnih glumačkih interpretacija, koje među ostalim suvereno pružaju i Benedict Cumberbatch i Colin Firth. Psihološki portreti dani su i kroz tipično le Carreovsku karakterizaciju detaljem te pažljivu gradnju atmosfere odabirom lokacija koje služe kao refleksije unutrašnjeg stanja likova. Autori na razini prikaza likova koriste metodu mozaika u kojem svaki naočigled nevažan detalj čini neizostavan dio impresivne cjeline. Karakterizacija se rijetko događa kroz dijalog jer špijuni nisu ljudi od puno riječi.

ZANIMANJE TUŽNIJE OD KLAUNA

Ta je činjenica vješto iskorištena u možda najimpresivnijoj sceni filma u kojoj se Smiley samoinicijativno otvara mladem kolegi pripovijedajući mu o svojim špijunskim počecima i susretu s Karlom. Njegova je ispovijed motivirana pretjeranom konzumacijom viskija, a Gary Oldman briljira u dočaravanju ranjene infantilne unutrašnjosti što čuči ispod Smileyjeva čeličnog balonera, a koja je imala fatalne posljedice na njegov privatni život. Jer špijuni nisu ljudi koji znaju nešto o svakodnevnom životu i koji su sposobni vješto baratati realnošću, oni su uvijek ulovljeni u fiksacije koje su proizvod njihova nužno izoliranog preživljavanja. U artifično stvorenoj paranoji svijeta špijunaže osuđeni su jednom i zauvijek biti svoj jedini i najbolji prijatelj koji ne vjeruje nikome i ne nada se ničemu. Njihov svijet je metaforički i doslovno zarobljen u smečkasto sivilo proizvedeno opetovanim žrtvovanjem vlastitih ličnosti u ime neopipljivih apstrakcija utjelovljenih u varljivim idealima sigurnosti i slobode. Emocije ne postoje kada je čovjek u službi sigurnosti Njezinog Veličanstva, ali prešutna istina skriva se u činjenici da čovjek nikada ne može prestati osjećati. U tome je iskonska drama junaka le Carrerovih romana koja je uspješno dočarana i njihovim uspješnim filmskim ekranizacijama. Richard Burton u *Špijunu koji se sklonio u zavjetrinu* (Martin Ritt, 1965.), Ralph Fennes u *Brižnom vrtlaru* (Fernando Meirelles, 2005.), Pierce Brosnan u *Krojaču Paname* (John Boorman, 2001.) izgaraju iznutra dočaravajući likove što neprimjetno tinjaju pritisnuti silama koje ne mogu kontrolirati. Kao kakvi apsurdni junaci bili su prisiljeni svoju ljudskost staviti po strani, ali unatoč tome nisu uspjeli prestati ponašati se kao ljudi – grijehiti i žudjeti. U Alfredsonovu filmu špijuni stalno plaču, i to krupnim muškim suzama. Riđaju isključivo nad vlastitom si sudbinom

KAO I BRILJANTAN LE CARREOV ROMAN, ALFREDSONOV FILM PRVENSTVENO JE PSIHOLOŠKA STUDIJA ČIJA DOJMLJIVO MONOKROMNA ATMOSFERA ODGOVARA UVJERLJIVO PRIKAZANOM ISPRANOM PUSTINJAŠTVU NJEGOVIH PROTAGONISTA

i onom svojih suputnika. A ima i onih koji su svoje ja toliko zatvorili da više ne mogu ni plakati ili to rade samo kad zaborave na najvjerniju im prijateljicu samokontrolu – njih pak žalimo najviše. Takav je George Smiley, takav je Kontrola, takav je i njihov kolega gospodin Krtica. Oni su ljudi koji su iz sebi nepoznatih razloga svoj privatni svijet uništiti kako bi sudjelovali u važnoj igri tajni, moći i ideala. San je svakog dječaka sudjelovati u velikom planu kojim će se spasiti svijet i isкупiti nepravda. No,

svaka igra ima svoju cijenu. Ovi dobroćudni momci u savršeno iskrojenim kišnim balonerima na kraju su završili kao izgubljeni dječaci. Njihov se jedini dom nalazi u svijetu igre na čija su pravila navino pristali puno prije no što su ih bili u stanju razumjeti. Dok gledamo kako usamljeno gledaju u tuđe prozore, kako čitaju detaljne opise tuđih pustolovina, kako se koriste lažnim imenima, ne možemo a da ne suosjećamo s dramom njihova potisnutog identiteta. Le Carreova je poruka uvijek bila kako je špijun puno tužnije zanimanje od klauna jer također podrazumijeva neprestano samokažnjavanje, ali ono koje ne može naći komadić utjehe u rasplinutom pljesku neke slučajne publike. Film *Dama, dečko, kralj, špijun* panoramski je prikaz kraljika kojim lutaju usamljenici mokrih obraza i sivih balonera. Njihovo jedino utočište nalazi se u narančastom spužvom izoliranom bunkeru koji je poput kutije šibica položen na jedan od katova Circusa. Tamo puše skupe cigarete i ispijaju tko zna koji po redu viski tog dana pretvarajući se da njihova dječje navivna zadaća spašavanja svijeta nije tek igra koju su im podvalili stariji i pametniji, nego nešto što uistinu postoji i za što se vrijedi žrtvovati. Kada napuste tu prikladno izoliranu igraonicu, prisiljeni su iznova zakoračiti u svijet u kojem ih nitko ni za što ne pita, u kojem ih nitko ne čeka, u kojem nema neočekivanih obrata. Sivilo špijunske egzistencije nudi bogatu podlogu za filmsku estetizaciju. Kada je šutnja na platnu elokventnija od bilo čega što se u danom trenutku može ili smije reći, okrećemo se traženju značenja u pokretu, u detalju, u gesti, u prostoru slike koja neprestano pulsira onim što poput vulkana spava ispod hladne površine. Špijunaža počinje tamo gdje život prestaje. Fiktionalni špijuni stoga su bili i ostali naši najbolji podsjetnici na neupitne estetske blagodati samoće, kao i na cijenu koju za njih valja platiti. ■

TAJNA SELMINOG KOFERA

ISCRPNA ANALIZA SADRŽAJA JEDNOG STAROG ROCK-ŠLAGERA, A UJEDNO I SADRŽAJA KOFERA NA KOJI SE ŠLAGER REFERIRA

IGOR STOJAKOVIĆ

Djevojka odlazi u grad na fakultet, a momak, iz nekih strašno razlozih razloga, ostaje čamiti u provinciji.

U noveli *Bas-saksofon* Josefa Škvo-reckog razlozi su politički. Otac, majka, klasni neprijatelji, komunizam, znaju Oni što ćeš i kako ćeš, djevojka na jednu, momak na drugu stranu, sile prilika, i momak se ubio.

Isto je i u *Ženskom biciklu* Zvonimira Majdaka. Samo što je tu, čini mi se, momak bio mladi od cure i zato nije išao s njom na fakultet. Ili je bio slab učenik? Ma možda je i tu bilo nešto politički, ne sjećam se, uglavnom i on se ubio, objesio se...

Najpoznatiji je slučaj onaj iz pjesme *Selma* Bijelog dugmeta:

Selma / Putuje na fakultet / Ona putuje, ja kofer nosim / Molim / Težak je al' pošto njen je lično / Ja i taj kofer volim Selma / Na ulasku u voz ti htjedoh reć' / Nešto nježno, što izaziva / Pozor / Al' rekoh samo zdravo, Selma / I molim te ne neginji se kroz prozor Selma, Selma, / Zdravo, Selma / Putuj, Selma / I molim te, ne neginji se kroz prozor

Selma je spjevana u vremenu kad su djevojčice bile mahom odlične učenice, a dečki besprizorni huligani. Držim kako je takva podjela bila i planirana od strane Titove administracije: dečke u rudnike i tvornice, a djevojke u urede i institute. Izvorni socijalizam na djelu, ravnopravnost spolova, ako i to, jer moguće da je vlast intelektualne poslove držala manje vrijednima.

I zašto je kofer bio težak, molim? Ako djevojka doista putuje na fakultet, i to sama, vlakom, neće valjda iz prve nositi sve svoje stvari sa sobom! Naravno, pjesnik misli na emocionalni teret koji mu je pomalo i sladak, ali nas zanimaju konkretnije: što *Selma* skriva u tom koferu od teleće kože?

Nije valjda kofer natrpala ciglama, da muku ljubavnog rastanka zalije znojem svojega provincijskog dragana! Moguće, jer vjerojatno je bila riječ o industrijskom gradiću, a svaki je takav u socijalističkoj Jugoslaviji imao barem po ciglanu, ako ne i armiračnicu. Nikakav problem nije bio bilo gdje u gradu nabaviti desetak ili više cigli, a onda su se još radile prave, pune opeke, od kvalitetne prirodne gline – do srozavanja tog, kao i svih drugih standarda došlo je poslije, prilično poslije svega (mislim na doba kad je sve još bilo sve).

Gledano s pozicije momka koji nosi kofer, stvar se čini još složenijom. "Ja i taj kofer volim", kaže, ali jasno je od početka da je kofer u prvome planu. Možda je momak, u proplamsaju provincijskog profetizma ranih sedamdesetih, zapravo bio zaljubljen u sam kofer, možda se cijeli film njegove bez sumnje velike ljubavi vrtio oko tog nezgrapnog četvrtastog predmeta, za koji bi se danas, kažem to bez podsmijeha, malo tko mogao emocionalno vezati.

SELMA JE SPJEVANA U VREMENU KAD SU DJEVOJČICE BILE MAHOM ODLIČNE UČENICE, A DEČKI BESPRIZORNI HULIGANI

A prozor i eventualno neginjanje kroz isti, taj lajtmotiv *light*, trebao bi, valjda, unijeti tračak blagotvornog apsurdna u pjesmu koja se naprosto davi u emocijama. Jasno je da momak ni pod koju cijenu, a iz nekog misterioznog razloga, nije želio da se *Selma* neginje kroz prozor. Čak štoviše, stječe se dojam kako bi najsigurnije bilo da ona uopće i ne gleda kroz njega. Takav jedan neumjereno izričit, a zapravo besmislen zahtjev, barem bi se donekle dao objasniti činjenicom (istina, još uvijek izmišljenom) da je momak bio uposlenik *Jugoslavenskih željeznica*, možda i slučajni, zaneseni nosač prtljage na kolodvoru, a ne etablirani predmet *Selmine* pred fakultetske ljubavi. Takva bi jedna osoba i iz profesionalnih razloga bila zainteresirana da putnik, što je *Selma* bez sumnje bila, ne pronađe *simulakrum* krajolika koji uz silan

napor protječe pokraj vlaka. Plošno gledanje, da, ali u treću dimenziju ne prodiri, jer ćeš zažaliti, a možda i prekršajno odgovarati!

Naravno, slojevit odnos *Selme* i vagonskog prozora nezamisliv je bez sudjelovanja kofera, tog, kako se pokazuje, ključnog sudionika drame. Gledanje kroz prozor, neginjanje kroz isti – da, sigurno, moš mislit što bi mlada cura na tako nešto uopće i mogla pomisliti! *Simulakrum*? Ma kakvi – intelektualno prenemaganje infantilnog kvaziesejista... Ali kofer, to da. Tko ne bi taj težak kofer ispunjen totalnim besmisлом poželio baciti kroz prozor jurećeg vlaka? Riješiti se muke jednom zauvijek, makar iza svega i bio plošni, simulirani krajolik, makar izbačeni kofer pao/ne pao u veliko ništa.

Ne neginji se kroz prozor, apsurdnog li savjeta, smiješne li naredbe...

A da je momak (taj epski junak zatočen u lirskome kodu), umjesto da bulažni na peronu, cijelu stvar probao lijepo objasniti divinalnoj brucošici, možda bi ona i odustala od fakulteta! Možda bi odustala od putovanja vlakom, od daljnje izobrazbe, velikog grada, ludih provoda i novih saznanja. Možda bi se oženili i živjeli u dvosobnom stanu neke od novogradnji; možda bi nabavili regal, televizor u boji pa počeli razmišljati o djeci, ali bi, odviknuti od razmišljanja

prerano prekinuvši školovanje, njihove misli ostale nedovršene i krnje.

Potom bi *Selma*, u nemogućnosti da učini išta drugo, otvorila već jednom onaj prokleti kofer, pa bi ona i momak (premda već muž) – u kuhinji, pod svjetlošću gole žarulje od 60 i možda nešto sitno W, za jednostavnim četvrtastim stolom kari-rane mušeme ili pak (kofer je glomazan) na oderanom linoleumskom podu – *Selma* i njezin muž otvorili bi možda već i poluraspadnuti kofer i, hineći entuzijazam, napasali oči njegovim zazornim sadržajima. ■

ZELENI ULJEZI U NACRTU GRADA

KNJIGA JE PRINOS RASVJETLJAVANJU INAČE NEUOČLJIVIH MJESTA GRADSKO KULTURE, ISTRAŽUJUĆI IH PODJEDNAKO KAO UMJETNIČKI, ALI I KAO SOCIO-KULTUROLOŠKI FENOMEN

ANTUN MARAČIĆ

Konceptualna monografska knjiga Jasenka Rasola *Zimski vrtovi*, Meandarmedia, 2011.

Jasenka Rasol (1969.) jedan je od najagilnijih hrvatskih fotografa, iza sebe ima desetina samostalnih izložbi (nerijetko ostvaruje i po tri godišnje), mnogo skupnih te pet monografija. Rasol je autor koji pažljivo razgraničava svoje likovne interese tako da svaka njegova knjiga (kao i izložba) obrađuje jednu konkretnu temu. Pritom, Rasol spada u kategoriju onih fotografa (kao što su kod nas primjerice Boris Cvjetanović, Rino Efendić, Silvija Potočki...) koji se usredotočuju na građanski manje intrigantne zakutke kuće, grada i svijeta, na efemerne, naoko neatraktivne prizore koji od promatrača zahtijevaju ekvivalent angažiranog pogleda-sonde. U malenkosti tih motiva tada se redovno otkrivaju puno širi povijesno-društveni prostori. Posebno je to vidljivo u pretposljednjoj njegovoj knjizi *Photo Souvenirs*, u kojoj predstavlja zbirku gradskih izloga, zidova i zapećaka... U tim prizorima sliježu se često groteskne, estetski 'uvrnuti' te sociološki instruktivne konstelacije predmeta, slika i natpisa. Katkada Rasol čini i ekskurs u prezentaciju drugih autora, pretvarajući se privremeno u povjesničara-istraživača (*Iz arhiva Oskara H.*, 2005.) ili se autobiografski osvrće na fotoostavštinu svog oca. Rasol je sklon i tekstualno popratiti svoje cikluse, upućujući na izvore nadahnuća, na razmišljanje o društvenoj uvjetovanosti svojih motiva. To čini i u svojoj posljednjoj knjizi *Zimski vrtovi* koja je predmet ovog osvrt.

BIRAJUĆI ZA FOTOGRAFIRANJE ZIMSKO RAZDOBLJE VRTOVA, RASOL, OSIM ŠTO POTENCIRA NJIHOVU UBOGU NEUGLEDNOST, SUGERIRA UPRAVO NJIHOV TEMPORALNI STATUS

Knjiga je tiskana prošle, 2011. godine, u izdanju Meandra, trojezična je (hrvatski, engleski, francuski), tvrdo ukoričena, većeg vodoravno položenog formata. Osim Rasolovog uvoda, opširniji tekst, vrijedan fenomenološki i likovni esej, napisao je Maroje Mrduljaš, a grafičko oblikovanje potpisuje Boris Greiner.

PRI-URBANITET U zbirci od 39 reproduciranih fotografija Rasol razlaže

zanimljivu pri-urbanu temu 'divljih' vrtova koju najavljuje ovako: "Vrtovi koje fotografiram nastaju na ničijoj zemlji, u zonama tzv. neurbaniteta, na praznim površinama grada i uvijek uz velika stambena naselja. Da bi nastali – potreban je oveci komad zemlje, odsustvo privatnog vlasništva i stanari susjednih zgrada. U takvoj konstelaciji nastaju začudna mjesta suburbanih vrtova".

Riječ je, dakle, o enklavama sitnog agrara u području urbane građevinske ekspanzije. To su 'ilegalne' oaze klorofila, prostori obiteljske radne rekreacije, privatno izletišta, mjesto predaha od dnevnog zamornog gradskog ritma, a mnogim korisnicima i medij reminiscencije na neki zeleni rodni kraj.

Ti vrtovi 'skvotiraju' u području zastoja gradnje, u trenutnoj nedefiniranosti namjene ili pravnog statusa prostora. Kao takvi oni već u samom svom nastanku računaju s vlastitom kratkotrajnošću, što uvjetuje njihovu strukturu i izgled. Sve je u njima u prkosnom kontrastu s projektivnom pravilnošću i svjetlinom novogradnji u njihovoj pozadini. Na parcelama nepravilnih oblika s krivudavim travnatim stazicama, razvija se parada brikolaža i krpeža. Uz skulpturalne elemente okomica kolja za grah ili neke druge vrtno penjačice, uz osušene snopove nekih visokih stabljika pokrivenih najlonima i vezanih crvenim trakama (doimaju se poput antropomorfnih figura, zarobljenika s vrećama nabijenima na glavu ili, jednostavno – poput strašila), nalazimo ograde i namještaj, tvorbe od granja, panjeva i dasaka, od šatorskih krila, deka...

ARTE POVERA KAO STRATEGIJA Čudesni su to rustikalni kompleksi neukrotive reciklažne volje i inventivnosti. Mjestimično se pojavljuju kućice sklepane od komada lima, krhke konstrukcije pokriveno ceradom i krpama raznih uzoraka i boja, s ciglama koje ih učvršćuju. Tu su međutim i solidnije drvene, blijedozelene obojene, minijaturene 'vikendice', sa žičanom ogradom iza koje je tampon zona nekog simboličnog dvorištanca.

U kontekstu trošnih konstrukcija i artefakata nalazimo i stare kade, poneke napunjene zemljom s izraslim keljom, primitivne platenike, zatim ukopane plave limene bačve te niz plastičnih kanti, iz nejasnih razloga skupljenih i polegnutih, poput nekog stiliziranog vlakića... Na jednom stablu i klupi uz vrtni stol zaostale su obješene i posjednute plišane životinje-igračke koje su valjda za sunčanih vikenda ovdje uveseljavale djecu. U sljedećem vrtu notiramo bizarni ansambl ornamentiranih tepiha položenih na zemlju; kao da je netko postavio umjetničku

instalaciju u kojoj se elementi interijera iznose u otvoreni prostor. Uopće, često pomišljamo na nehotične *arte povera* produkte, asocijamo na neke, primjerice, Kožarićeve radove. Uostalom, prepoznavanje tih plastičkih vrijednosti, podsjetit ćemo se, dovelo je i do rekonstrukcije jednog takvog vrta u dvorištu zagrebačke Gliptoteke (autorica je bila Ana Belošević), na 9. trijenalu hrvatskog kiparstva 2006. godine.

NE-BUDUĆNOST I NEIZBJEŽNOST IŠČEZNUĆA Fotografije Jasenka Rasola u difuznoj zimskoj polutami – više nego u svjetlu – mirno i postupno nabrajaju inačice vrtova, raščlanjuju elemente tekstura trave, zemlje, kore drveta, neubranog povrća, zatečenih predmeta, inventara... Smeđe-sivo-zelenkastu monokromiju tek povremeno izmjenjuje titrava bjelina zaostalih snježnih ploha i krpica, meka maglica injem pokrivenog granja, ili je probija iskrica nekog življe obojenog predmeta. A u pozadini tih organskih i mutnih vrtnih prizora, u gornjem dijelu vodoravnog kadra, redovno se, kao memento, pojavljuje lajtmotiv svijetle geometrije grada, novogradnji stambenih kuća ili tehničkih pogona. Sve ono što će se već za koji mjesec ili godinu proširiti na teritorij prvog plana slike.

Dajući ovom ciklusu fotografija naslov *Zimski vrtovi* autor prvenstveno ukazuje na vrijeme snimanja, ali možda i aludira na čistu ugodajnu suprotnost 'zimskih vrtova' kao moderne ekstenzije rezidencijalnih prostora; na staklenike s biljkama koji omogućuju užitek istupa u eksterijer, kontakta s elementom i zimi, ali uz luksuz zadržavanja punog komoditeta, ugođe toplog doma. Imamo li u vidu usporedbu tako suštinski suprotstavljenih pojmova obuhvaćenih istom sintagmom 'zimskog vrta', tuga predmeta ovog Rasolovog ciklusa još je naglašenija.

Naime, birajući za fotografiranje zimsko razdoblje *Vrtova*, Rasol, osim što potencira njihovu ubogu neuglednost, sugerira upravo njihov temporalni status, ideju njihove neizgledne perspektive. Jer zimi nema ljudi koji vrtove obrađuju ili u njima sjede, usjevi su pobrani ili propali; vrtna oprema i rekviziti prepušteni su vjetru, kiši, snijegu...

Na kraju godišnjeg ciklusa koji se završava u jesen berbom plodova, svaki je vrt privremena vlastita prošlost. No zimsko pustoš i melankolija ovih simpatičnih humanih zelenih uljeza u urbanoj suvremenosti, rječiti su amblem njihove nebudućnosti, neizbježnog iščeznuća. ■

Tekst je izvorno emitiran u emisiji *Trip-tih III. programa Hrvatskoga radija*

CRVENO I CRNO

GALERIJA JE OSNOVANA DVIJE GODINE NAKON UJEDINJENJA ITALIJE DA DOKUMENTIRA “ŽIVUĆU” UMJETNOST ILI L'ARTE “VIVENTE”

LUKA BOGDANIĆ

Novi postav rimske *Gallerie nazionale d'arte moderna e contemporanea*

Nakon nepune dvije godine što se rimski gradski muzej moderne i suvremene umjetnosti (MACRO) predstavio u obnovljenom i proširenom izdanju, te dvije godine nakon što je inauguriran novi Muzej umjetnosti 21. stoljeća (MAXXI) i najstarija se talijanska muzejska institucija, posvećena suvremenoj umjetnosti, Nacionalna Galerija Moderne i Suvremene Umjetnosti (GNAM) krajem prošle godine odlučila predstaviti u novome ruhu. Za razliku od prva dva muzeja radi se samo o novom postavu, a ne izgradnji ili dogradnji objekta. Galerija osnovana 1883., nedugo nakon ujedinjenja Italije, s prvim sjedištem u Palazzo delle Esposizioni u Via Nazionale u Rimu, godine 1911. preseljena je na sadašnju adresu u Viale delle Belle Arti. Radilo se o prvoj nacionalnoj instituciji koja je po svom statutu imala zadatak promocije, konzervacije i općenito praćenja suvremene umjetnosti u tada mladoj državi. Povodom stote obljetnice svojeg impozantnog sjedišta i 150 godina ujedinjenja Italije, ta “dama” modernosti i suvremenosti odlučila je odjenuti novo ruho. Ona se može pohvaliti i okriti svime onime što čini i svjedoči povijest talijanske građanske moderne tradicije, može pokazati njezina najviša dostignuća, koja su često (ako ne i jedino) izražena kroz bunt i pobunu protiv te iste tradicije i provincijalne učmalosti, u koju je često i olako upadala talijanska buržoazija. Utoliko je GNAM kondenzat talijanskog građanstva i njegove kontestacije.

Ta građanska “dama”, obavijena u eklektičnu ardecoovsku haljinu koju je projektirao C. Bazzani, ukrašena lovorima s imenima velikana umjetnosti (Leonarda, Michelangela, Rafaella, itd.), lavljim glavama i rimskim kolonadama, zajedno s novim postavom dobila je, pred svojim zdanjem, konceptualnu skulpturu M. Stacciolia. Nakon što je četrdesetih prisilno udomljavala i izložbu “fašističke revolucije”, pedesetih je postala, pod vodstvom Palme Bucarelli u suradnji s Arganom i Venturijem, pozornica kroz koju su na velika vrata ušli u povijest umjetnosti Burri, Fontana, Pascali, da se spomenu samo neki. Naravno, sve to uz buku malogradana. Preduga je lista svih onih kojima je priznat status umjetnika tek nakon što su njihova djela prošla kroz vrata ove galerije. Ona ista vrata pred kojima se 1968. odigrala čuvena “bitka studenta i policije”.

Danas, kada je dio njezine zadaće – praćenja tokova suvremene umjetnosti – prenesen na privatno-državnu fondaciju (kako to već biva u doba poznog neoliberalizma) MAXXI, taj talijanski spomenik građanske epohe, što mirno dominira sjevernim dijelom Ville Borghese (*nomen – omen*), obavijen ulicom koja nosi ime komunističkog filozofa Antonija Gramscija, još štošta nam ima reći o vremenu u kojem živimo.

FUTURIZAM PRIKAZUJE RAT KAO FEŠTU To je bio i zadatak dosadašnjeg postava koji je ondašnja voditeljica galerije Sandra Pinto sastavljala od 1995. do 2000. godine. Tom prilikom prikupljena su mnoga djela, koja su tokom desetljeća bila “privremeno” posudena na razne strane te je obnovljena arhitektonska unutrašnjost muzeja, kako bi odgovarala modernim muzeološkim standardima. Postav je bio kronološko-filološki, namjera je bila dokumentirati prije svega talijansku umjetnost od sredine 19. st. sve do kasnih šezdesetih; dokumentirati sve njezine uspone i padove, od Canove, *macchiaiuola*, Sartorija preko futurista i Modiglianija, do Burrija i Pascali. Sve je to bilo začinjeno s mnoštvom minornih, skoro nepoznatih autora u jednom historijskom nizu, koji često nije dopuštao uživanje u *remek-djelima* od silne zagušenosti djela. *Bio je to ambiciozan postav, namijenjen više povjesničarima umjetnosti i učenjacima, nego ljubiteljima umjetnosti.* Usprkos vješte i eruditske igre referencija među djelima, ukupni rezultat nije bio ni edukativan niti je pobuđivao estetsko uživanje. Privilegirana je bila umjetnost 19. stoljeća, dok je dio postava posvećenog umjetnosti 20. st. ostavljao dojam

nedorečenosti. Težnja tolikoj povijesnoj točnosti dala je u mnogočemu povijesni falsifikat, jer je galerija građena u više navrata, a sama kolekcija rasla neravnomjerno, gubeći i dobivajući istodobno djela.

Čest problem povijesno-filološkog pristupa jest da se on redovito gubi u pedanteriji ne uspijevajući dati živu sintezu povijesne procesualnosti. Radilo se, dakle, o eruditskom udžbeniku talijanske moderne i suvremene umjetnosti, nažalost suhoparnom i pedantnom. O postavu u kojem su povijesni fakti dominirali nad historijskim i umjetničkim tokovima, artefakti nad kreativnošću, kvantiteta nad kvalitetom, čime se dovodilo u pitanje smisao same umjetnosti. Novi postav nije kronološki, već je tematski podijeljen u 40 sala. Ostala je samo jedna kronološka podjela, to je ona na djela iz 19. i 20. stoljeća, a ni ta nije rigorozna. Tako se u sali posvećenoj ratu, općenito najneuspjelijoj, miješaju djela iz oba stoljeća: velika platna bitaka iz talijanskog preporoda pomiješana su s futurističkim djelima, koja prikazuju rat kao feštu.

“PARDON, OVO JE UMJETNOST?” U prvom salonu, tzv. salonu *collona*, na samom ulazu, postavljena je efektna instalacija živućeg umjetnika A. Pirrija *Koraci*; pod dvorane popločan je razbijenim ogledalima na koja su postavljene različite skulpture iz fundusa galerije iz 19. st. te posmrtna maska najvećeg klasicista Canove, rad anonimnog autora. Dojam je da posjetilac kroz san – kao Alisa kroz ogledalo – ulazi u svijet umjetnosti prošlih epoha. Koračajući uz snimku zvukova lomljenja stakla kroz taj kaleidoskop kao da se prelazi u jednu drugu vremensku dimenziju te se ulazi u veliki salon galerije, koji po novoj koncepciji više nije prostor namijenjen privremenim izložbama, već sala pod naslovom “Pardon, ovo je umjetnost?” (prema naslovu eseja G. De Marchisa, koji je svojedobno vodio galeriju). U njemu su izložena sva ona djela, koja su kroz prethodna desetljeća skandalizirala duh dobrih i počudnih građana; od raznih Duchampovih *ready-made* objekata (poznate fontane-urinala, kotača bicikla, *porte-chapeaux*, itd.), preko čuvene crvene

ZA AMERIČKOG UMJETNIKA ITALIJA JE BILA PREPLAVLJENA PLAKATIMA I GRAFITIMA RADNIČKOG POKRETA, TAKO DA JE U SRPU I ČEKIĆU VIDIO POP-SIMBOL ITALIJE ŠEZDESETIH I SEDAMDESETIH

plastike i vreće A. Burrija (zbog čije je kupnje Buccarelli bila podvrgnuta parlamentarnom ispitivanju), skulptura E. Colle, djela L. Fontane, sve do Manzonijevih *achroma* te kreveta L. Patelle pod naslovom *Duchamp enameled* (svojevrsni hommage Duchampu). Općenito, novi postav stavlja naglasak na takozvane *masterpieceove* u kolekciji muzeja.

U dijelu posvećenom umjetnosti 19. stoljeća svaka sala je druge boje, ali nažalost ta igra asocijacija boja zidova i tonaliteta slika nije uvijek uspješna. Tamnoplavi salon u kojem je Canovin *Herkul*, uspješan je primjer te zamisli; tamna pozadina u kontrastu s bijelim mramorom daje prostoru dubinu, a skulpturama teatralni patos. Sala posvećena

avangardama, u kojoj su djela Kandinskog, Moholy-Nagyja, Miróa, nosi ime *Putovi apstrakcije*, obojena je u bijelu, a ona u kojoj su smještena djela ranog futurizma, pod naslovom *Avangarde i moderni život*, u crnu boju. Tako se s tamnih zidova efektno, ali možda previše dekorativno šire jarke boje Boccionijevih i Ballinih platana. U istoj sali počasno mjesto ima Boccionijeva skulptura *L'antigrizioso* iz 1912., dok se voštane skulpture Medarda Rossa, smještene u nove kristalne boksove, nalaze u sali *U Parizu* zajedno sa Cézanneom i Monetom. Meštovičev *Srda Zlopogleda* (dar autora talijanskom narodu 1911.), postavljen je u dvoranu pod naslovom *Heroji i nadčovjek*.

ARTE POVERA I TRANSAVANGARDA Općenito, pojedina djela sada više dolaze do izražaja, remek-djela odskaku, a da nisu zagušena masom epigona. Bitno odmah upada u oči, bilo to *Sunce Pellizza da Volpeda*, postavljeno na crnoj podlozi, ili Meštovičeva *Starica*, koja dijeli salu pod naslovom *Umjetnost sna* s čuvenim Klimtovim platnom *Tri doba*.

Obnovljen je sistem rasvjete, što uz promjenu stakla na mnogim djelima (na primjer na Van Goghovim platnima) omogućuje oku da potpunije uživa u bojama djela, potezu kista, u materijalnoj specifičnosti svakog artefakta. U dijelu posvećenom umjetnosti druge polovice 20. stoljeća, boje zidova su nijanse bijele, odnosno preživjela je ideja *white cubea*. Tamne boje samo je sala posvećena kinetičkoj umjetnosti, u kojoj je postavljena i instalacija grupe Studio Azzurro, tako da ovaj smjer kao da nalazi svoj virtualni nastavak u radovima ove grupe. Nižu se imena sala *Modernitet i klasicizam*, *Vežano za površinu*, *Ikone i simboli pop umjetnosti*. U ovoj posljednjoj nalazi se veliko platno sa srpom i čekićem A. Warhola, kojeg je umjetnik naslikao za vrijeme svog boravka u Italiji. Za američkog umjetnika Italija je bila preplavljena plakatima i grafitima radničkog pokreta, tako da je u srpu i čekiću vidio pop-simbol Italije šezdesetih i sedamdesetih. Bile su to godine kada je Komunistička partija Italije bila najveća radnička partija u zapadnoj Europi, godine kada nastaje operaizam, ali i Crvene brigade. Dakako, bilo je to i vrijeme ekonomskog buma, konzumizma, kao i vrijeme protesta i bunta. Guttuso je promišljao slikarstvo na tragu Picassa, Manzoni je 1961. izlagao konzerve pod naslovom *Merda d'artista* (Umjetnikov izmet), a 1968. mladi umjetnici su kolektivno u znak protesta odbili izlagati na Biennaleu. Istih je godina F. Angeli slikao platna na kojima je denuncirao oportunistički građanski društva i američku dominaciju. To su godine kada je stvarao mladi Pascali, genije koji je, mada kratkog života, najavio putove konceptualne skulpture te smjera arte povera. Njemu je na kraju posvećena čitava jedna sala u kojoj su nakon desetljeća, usprkos konzervatorskih i restauratorskih problema, ponovo postala vidljiva mnoga njegova djela iz bogatog fundusa Galerije. Sve to polagano, ali sigurno zamire s osamdesetima te se umjetnost nakon emancipacijskih uzleta vraća slikarstvu i figurativnoj skulpturi, kao što glasi ime dvorane posvećene *transavangardi*.

HISTORIJSKI REVIZIONIZAM Cijela ta povijesna parabola talijanskog društva dokumentirana je u novom postavu Galerije, stavljena u svjetski kontekst, tako da u tom povijesnom *power pointu* ne manjkaju ni Cy Twombly, ni Hartung, ni Calder, ni Moore... Uz opći dojam bolje prohodnosti, i manje napora pri razgledavanju, što treba zahvaliti činjenici da je izloženo oko 400 eksponata manje no ranije, posjetilac odmah primjećuje da je GNAM od galerije prvenstveno 19. stoljeća postala muzej umjetnosti 20. stoljeća. Većina uklonjenih eksponata bile su slike iz 19. stoljeća ili platna iz tridesetih godina 20. stoljeća, perioda takozvanog "povratka redu" (čitaj figuraciji i realizmu), dodano je i po koje "novo" djelo, a uz to je i prostor posvećen stalnom postavu smanjen time što je čitavo jedno krilo određeno za izložbe.

Kolateralna žrtva te promjene je gips Giordana Bruna, čiji se brončani odljev nalazi na trgu Campo di Fiori na kojemu je bio spaljen na lomači kao heretik, dok je potpuno neopravdano preživio poliptih retoričinog slikara Dottorija koji slavi Mussolinija i kojem je u sali posvećenoj ratu suprotstavljena slika Garibaldinaca u bitci od Guttusa. Za ovo spajanje može se reći samo: estetski neuspjelo, povijesno-umjetnički neopravdano i banalno, uz nepotrebno popuštanje historijskom revizionizmu. S druge strane u novom postavu djela Guttusa bolje su postavljena nego ranije te uz djela Balle, Capogrossija, Vedove, Burrija i Fontane spadaju u ona s kojima se posjetilac više puta susreće te tako lako shvaća važnost i bogatstvo produkcije tih umjetnika. Ispravljena je i nepravda što u stalnom postavu nije bilo djela Manzoniya, koja su konačno sad adekvatno zastupljena.

Nažalost isto ne vrijedi za Modiglianija, čija platna ni u ovom kao ni u prošlom postavu ne uspijevaju dobiti mjesto koje im po kvaliteti i značaju odgovara te koje zauzimaju u povijesti umjetnosti. Pomalo provincijalno subordinirana su različitim drugorazrednim futuristima, platnima De Chirica iz pedesetih, a u sali u kojoj su izložena ugušena su retoričnim i građanski dekorativno patiniranim skulpturama A. Wildta.

Priča o provincijalnosti dio je povijesti građanske Italije: priča koju su znali i još uvijek najbolje znaju ispričati upravo Talijani, a bitan dio te priče jest i povijest borbe i kontestacija protiv građanstva, čemu nas može naučiti povijesni ekskursus kroz obnovljenu GNAM u Rimu. **E**

TRIVIJALIJE KULTURE TRANZICIJE

NAKON KNJIGE POPKALČR O ROCK SCENI U RIJECI KAO HRVATSKOM MANCHESTERU TE ZAGREBAČKOM FENOMENU, TROKUTU KAVKAZ – BLATO – ZVEČKA 1980-IH, KOSTELNIK GOVORI O SEKSIZMU MEDIJSKE PRODUKCIJE I ANDROCENTRIZMU U HRVATSKOM DRUŠTVU 90-IH

SILVA KALČIĆ

Branko Kostelnik, *Eros, laži i pop rock-pjesme* (*Seksizam i profit u hrvatskoj pop- i rock- glazbi u devedesetima*), Fraktura i Hrvatsko društvo pisaca, Zagreb, 2011.

Branko Kostelnik u domaćem je kontekstu entuzijazmom i proživljenošću teme donekle nasljednik Dražena Vrdoljaka ili Darka Glavana u naguću ka definiranju i povezivanju pojava u hrvatskoj popularnoj kulturi nužno polazeći od glazbe, uočavajući što je u njoj *site-specific* u odnosu na globalne trendove, odrastajući u vrijeme „kada je bilo mnogo manje medija nego sada, puno manje ploča i činilo se da sve što oni napišu i naprave, to svi čuju“, prema Aleksandru Dražašu. Sam naziv knjige parafraza je Soderberghova filma iz 1989., godine koja nas uvodi u dekadu o kojoj je riječ u Kostelnikovoj knjizi, čiji je protežni motiv art rock-grupa Roderick Novy i razlozi njezina komercijalnog neuspjeha na hrvatskom glazbenom tržištu u vrijeme dominacije dance i folk-dance žanrova devedesetih temeljenim na prepisivanju svjetskih hitova i miksanju starog i novog glazbenog obrasca. Teze knjige o eskapizmu u suvremenom društvu („problem eskapizma nije bijeg sam, već ono što preostaje kad bijeg završi“), antropocentrizmu, tretiranju žene kao objekta i inherentnom čovjekovom egzibicionizmu kao težnja za „povratak u životinjstvo“, pokrijepljene su citatima iz sve odreda zanimljive literature. U suvremenom društvu, prema Gaudart, 1983., žena je svedena ili na spolno privlačan objekt ili na mater (i lijepu gospodu). Čovjek koji prikriva svoju sramotu odijelom kao maskom, jest kulturni čovjek. Povratak na istinu, prema Kolakowskom, povratak je na sramotu, u suprotnom se falsificiramo – Kostelnik prepričava istraživanje Margaret Mead spomenuto u njezinoj knjizi *Male and Female* iz

1956.: kad je jedan čovjek u nekom selu u Novoj Engleskoj dobio poruku od Boga po kojoj svatko treba činiti doslovce što želi, svi su odmah počeli trčati na sve strane skidajući odjeću sa sebe i ispuštajući životinjske krike, nikome nije na pamet pala bolja ideja.

MISTIFIKACIJA TOP-LISTA Sveza glazbe i odijevanja, gdje oboje služi kreiranju vlastita neponovljiva identiteta čovjeka post-masovnog društva, naravno rečeno u ironijskom smislu, kulminira ugovorima nadnacionalnih tvrtki poput Nikea i Adidasa s kreatorima pop-kulture. Primjer inverzije dominantnih strategija je priča o rap-triju Run DMC koj je 1986. snimio pjesmu *My Adidas*. Njihovo odijevanje – zlatni medaljon oko vrata, crno-bijele Adidasove trenirke i nisko rezane Adidasove tenisice bez vezica slijedile su tisuće mladih, uglavnom ljudi iz geta: „Tek godinu dana poslije direktoru njihove izdavačke kuće učinilo se da bi dečki trebali nešto naplatiti od velikog koncerna jer ga toliko promoviraju među mladima. Direktori Adidasa u prvom su kontaktu bili vrlo skeptični prema suradnji s nekakvim crnim rap-glazbenicima, no nekako su ih uspjeli dovući na njihov koncert. U ključnom trenutku, dok je grupa izvodila pjesmu *My Adidas*, jedan od članova grupe povikao je: „OK, ljudi, protresite sada svoje adidasice“, i tisuće pari adidasica poletjele su u zrak... „Direktori Adidasa istog su trenutka izvadili svoje čekovne knjižice“ (Kostelnik prema Kleinu).

Seksualnost „kao jedan od tradicionalno najmoćnijih izraza nezadovoljstva civiliziranog čovjeka“ u popularnoj kulturi neprekidno je u službi „represivne desublimacije“, odnosno seksualnost je oslobođena na načine i u oblicima koji reduciraju i slabe erotsku energiju (Marcuse prema Roszak, 1980.). Kostelnik spominje i top-liste u kontekstu „rangiranja kao mitskog odraza potrošačkih želja“ (prema Ataliju, 1977.), ženske pop-bendove od tri-četiri prijateljice koje izgledaju privlačno i seksi, dobro plešu i pjevaju o provodu, njihov su pandan *boys-bendovi*, te zaključuje i da *subjektivizirani objekt* Madonna (uz koju veže fenomen produkcije posve umjetnog lezbijstva) ne bi postala zvijezda bez videospota kao promotora trendova prikazivanja i tretiranja ljudskog tijela i spolnosti, i MTV-a (koji je započeo s emitiranjem 1981.). A bez Madonne ne bi bilo nadovezanog fenomena Lady Gage, prošle godine s najvećim brojem ulaza na Facebooku, niti Severine čiji stilisti na način Madonne posežu za arhetipskim imidžima od Marylin i Lize Minnelli, do Jenifer Lopez.

MANIPULACIJA UKUSIMA Severina izvodi folk-hit *Djevojka sa sela* na glavnom zagrebačkom trgu 1998.; poznavajući riječi pjesme, plešući kolo i dižući ruke hrvatska nogometna reprezentacija tako je proslavila izvrsno treće mjesto na Svjetskom prvenstvu u Francuskoj. Kostelnik citira i

Fotografije Martine i Ive, pjevačica grupe Roderick Novy: Bachrach-Krištofić

Dyera u usporedbi rock, temeljenog na trzanju i lomljenju tijela (momci u klubovima uglavnom su plesali rukama, kao da sviraju nevidljivu gitaru), i disko plesa: disko je, poput valcera, vjeran tričetvrtinskom ritmu, plesači diska preplavljeni su doživljajem sadašnjosti, potpuno usredotočeni na same sebe i do kraja neosobni, potpuno obuzeti spolnošću, a u smislu vlastitog spola potpuno bespolni.

„Rock, kao i masovna kultura uopće, funkcionira pružajući osjećaje zajedništva publici fragmentiranoj doživljajem natjecateljskog kapitalizma. Masovna kultura može postati umjetnost samo ako je u stanju prenositi vizije toliko snažne da ih čak ni masovna potrošnja ne može izvrdati. Glavna je muka popularnih umjetnika u tome što ako ste uspjeli reći to što imate masovnoj publici, znači da to što ste imali reći nije ni dovoljno doboko ni dovoljno snažno da bi bilo važno“, jedan je od ključaka knjige preuzet od Greila Marcusa, 1976. Proizvodnja glazbe kao potrošnog dobra i stvaranje „kulture mladih“ kojom se definira nova grupa konzumenata

praćeno je procesom manipulacije ukusima masovnim medijem koji nije samo tlo pluralizma u kulturi, već i poprište kulturnih konflikata. Kao što Gregor Tomc zaključuje u predgovoru knjizi, prevedenom sa slovenskoga: „Svoje sam razmišljanje započeo tvrdnjom da ljudi sve vrijeme interpretiraju i reinterpretiraju. Ono što nam je na prvi pogled teret zapravo je intelektualni užitak. Knjiga Branka Kostelnika meni je za to ponudila puno mogućnosti. Preporučujem je svakome tko želi promišljati Balkan, seks i novac na hrvatskoj glazbenoj sceni, ali i šire.“ ■

DEKLARACIJA O ZNANOSTI I VISOKOM OBRAZOVANJU

20
O DEKLARACIJI

20/21
EKONOMSKI REDUKCIONIZAM U DRUŠTVU,
ZNANOSTI I VISOKOM OBRAZOVANJU

21/22
VISOKO OBRAZOVANJE I ZNANOST ZA DRUŠTVO,
A NE ZA TRŽIŠTE

22/23
MISLEĆI SUBJEKTI I DEMOKRACIJA KAO TEMELJNE
DRUŠTVENE VRIJEDNOSTI

23
JEDNAKOPRAVNOST SVIH ZNANSTVENIH PODRUČJA

24/25
SADRŽAJNA KVALITETA UTEMELJENA
NA SURADNJI I ODGOVORNOSTI

25/26
REGULACIJA PRIVATNOG I JAVNOG U SVRHU
OČUVANJA ZNANOSTI I VISOKOG OBRAZOVANJA
KAO JAVNOG DOBRA

27/28
BESPLATNO I SOCIJALNO INKLUZIVNO
VISOKO OBRAZOVANJE

28
SUSTAVAN PRISTUP DONOŠENJU OBRAZOVNIH
I ZNANSTVENIH POLITIKA I SMJERNICE ZA
IZRADU NOVE OBRAZOVNE I ZNANSTVENE POLITIKE
REPUBLIKE HRVATSKE

29
ZAHTJEVI

30
LITERATURA

AKADEMSKA SOLIDARNOST

O DEKLARACIJI

¹ Riječ je o sljedećim dokumentima: *Strateški okvir za razvoj 2006.-2013., Znanstvena i tehnološka politika Republike Hrvatske 2006.-2010., Akcijski plan 2007.-2010. – Znanstvena i tehnološka politika Republike Hrvatske, Program gospodarskog oporavka (2010), Strateški plan za razdoblje 2011.-2013., Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju (2003, zadnje izmjene 2011), prijedlozi Zakona o sveučilištu (ZOS), Zakona o visokom obrazovanju (ZOVO) i Zakona o znanstvenoj djelatnosti (ZOZD) iz travnja i lipnja 2011.*

² Usp. Plan 21. Kukuriku koalicija. – 7. Obrazovanje i znanost.

³ Usp. npr. sljedeće inicijative: *Confederación de Estudiantes de Chile, Kampanja za besplatno obrazovanje, Srbija, Mi smo univerza, Slovenija, Odbor za obrambo visokoškolskega in znanstvenega dela, Slovenija, Save the University, SAD, Za svobodne visoke škole, Češka i dr.*

⁴ Usp. i *Napad na sveučilišta: Manifest za otpor.*

⁵ U nekim se stručnim ogledima i javnim raspravama kritizira i odbacuje određenje prema kojem sustav znanosti i visokog obrazovanja predstavlja javno dobro. Međutim, to se odbacivanje temelji na mehaničkom preuzimanju ekonomskog određenja javnog dobra u tekućim raspravama o znanosti i obrazovanju. Podsjetimo se, na temelju klasifikacije američkog ekonomista Paula Samuelsona robe ili dobra mogu se razvrstati u četiri skupine: a) javna dobra b) zajednička dobra c) klupska dobra (*club goods*) i d) privatna dobra. U toj klasifikaciji neka će roba dobiti svoj klasifikacijski pretnac s obzirom na prisutnost ili odsutnost neumanjivosti (*non-rivalry*) i neisključivosti (*non-excludability*) "potrošnje". Cjelokupna klasifikacija usmjerena je na problem potrošnje, odnosno na poteškoće koje privatni poduzetnik može imati prilikom isporuke određene robe na tržištu. U tom se kontekstu javlja, primjerice, *free rider* problem koji označava situaciju u kojoj određeni broj potrošača može uživati u dobrima bez novčane naknade, što može demotivirati poduzetnika i stvoriti nedostatak ponude na tržištu. Iz toga proizlazi potreba da javna dobra budu u nadležnosti države budući da se ona može na učinkovitiji način suočiti s problemom naplate. Brojni su prigovori izrečeni na račun spomenute klasifikacije dobara, počevši od činjenice da roba nemaju "prirodna" svojstva na temelju kojih ih je moguće klasificirati (već njihovo mjesto u klasifikacijskoj strukturi ovisi o različitim institucionalnim i političkim čimbenicima) (Pusser 2002, Marginson 2007) do ukazivanja na slabost samih temelja neoklasične ekonomike (Bowles i Gintis 1988, Keen 2001, Varoufakis, Halevi i Theocarakis 2011). Za raspravu o znanosti i obrazovanju kao javnom dobru iznimno je važno naglasiti kako klasifikacija potrošnje, čak i ako zanemarimo njezine probleme, ne može poslužiti kao analitički okvir budući da je teorijski interes usmjeren upravo u razmatranju znanosti i obrazovanja izvan tržišnih odnosa. Bez namjere da ovdje sažimamo dugu i kompleksnu raspravu (Readings 1996, Marginson 2006, Calhoun 2006, Pusser 2006), možemo reći da je označavanje znanosti i obrazovanja kao javnog dobra vezano uz normativni okvir koji je u neposrednom sukobu s vladavinom neoklasičnog koncepta potrošnje kao privilegiranog mjesta prosudbe znanstvenog i obrazovnog sustava. Taj se okvir odnosi na primat stručnih kriterija u prosudbi radova i istraživanja, te na uklanjanje prepreka sudjelovanju u akademskom polju proizašlih iz

Ova je Deklaracija nastala iz potrebe za ozbiljnim upozorenjem na stanje u hrvatskoj znanosti i visokom obrazovanju, kao i s namjerom da se argumentirano artikuliraju vrijednosti koje moraju biti osnova budućih politika znanosti i visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj. Da bismo znanost i visoko obrazovanje zaštitili kao javno dobro i usmjerili ih prema razvoju na dobrobit svih građana, u Deklaraciji iznosimo vrijednosna polazišta i zahtijevamo da ona budu dugoročne smjernice za razvoj i osnova odgovornog djelovanja akademske zajednice, kao i političkih struktura neovisno o vladajućoj stranačkoj opciji.

Na trenutno stanje u hrvatskom visokoo- obrazovnom i znanstvenom sustavu gledamo vrlo kritički. Ono je loš rezultat potpunog izostanka sustavnog i promišljenog pristupa razvoju javnih sveučilišta i instituta kao javnog dobra, odnosno cijelog niza stihijskih i međusobno neusklađenih rezova, brzople- tog uvođenja bolonjskog sustava, nepromi- šljenog širenja mreže sveučilišta, otvaranja privatnih sveučilišta ili poticanja kratkoroč- nog projektnog financiranja. Kritiku i vri- jednosnu alternativu stanju u znanosti i visokom obrazovanju izveli smo u Deklaraci- ji na temelju analize normativnog okvira i strateških dokumenata Republike Hrvatske,¹ postojećih istraživanja, relevantne teorijske i stručne literature, našeg rada u akademskoj zajednici i iskustva studiranja. U analizi smo se usredotočili pretežitom na dokumente koje je proizvela prethodna Vlada jer smo s raz- logom sumnjičavi prema tezi da su tadašnje tendencije prevladane ili zastarjele. Premda se, naime, u predizbornom programu koalicijske Vlade mogao iščitati nešto značajniji naglasak na društvenoj ulozi obrazovanja i znanosti, ključni elementi tog programa u suglasju su s dosadašnjim tendencijama redukcije i ko- mercijalizacije visokog obrazovanja i znanosti (tijesna suradnja s gospodarstvom, osnivanje znanstveno-istraživačkih centara izvrsnosti, transferi tehnologije, sveučilišne ili institutske *start-up* ili *spin-off* jedinice i tvrtke, obrazo- vanje studenata za poduzetništvo, besplatno obrazovanje samo za dio studentske populacije i dr.).² Stoga smatramo da će tek praktični reformski potezi koji će biti utemeljeni na vri- jednostima koje iznosimo u ovoj Deklaraciji pokazati razinu spremnosti nove Vlade da pro- vede obnovu i izgradnju sustava javnog visokog obrazovanja i znanosti koji će biti u službi svih građana Republike Hrvatske. Potpuno smo svjesni da time ujedno zagovaramo prekid s praksama koje su obilježile hrvatsku znanost i visoko obrazovanje u prethodnom desetljeću, ali i prekid s globalnim tendencijama koje s pravom izazivaju nezadovoljstvo i reakcije studentske populacije, akademske zajednice i građana diljem svijeta, i povodom kojih se gotovo svakodnevno osnivaju akademske inici- jative, iznose očitovanja i provode direktne ak- cije kao što su one u SAD-u, Velikoj Britaniji, Francuskoj, Njemačkoj, Italiji, Španjolskoj, Grčkoj, Čileu i drugdje.³ Tim se akcijama znanost i visoko obrazovanje ponekad i vrlo uspješno nastoje afirmirati kao sfera od javnog, općeg interesa, utemeljena na demokratskim načelima i vrijednostima slobode, jednakosti i dostupnosti (kao u slučaju vrlo uspješnih studentskih blokada tijekom 2009. godine koje su širu javnost upoznale s problemom komercijalizacije visokoobrazovnog sustava

i usporile procese njegove daljnje komercija- lizacije, dok je štrajk hrvatskih akademskih radnika u srpnju 2011. i aktivnosti koje su mu prethodile doista i zaustavio donošenje paketa štetnih zakona).

Deklaracija o znanosti i visokom obrazovanju dijelom je spomenutih lokal- nih i globalnih nastojanja. Ona je srodna cijel- lom nizu dokumenata među kojima s obzirom na recentnost izdvajamo *Alternative White Paper: In defence of public higher education*, dokument britanske akademske zajednice s kraja 2011. godine te *Academia Europaea position paper on the situation of the Humanities and Social Sciences in Europe* objavl- jen u siječnju 2012. godine.⁴ Deklaracija, dalje, nije prvi pokušaj hrvatske akademske zajednice da se aktivno uključi u planiranje razvoja sustava znanosti i visokog obrazova- nja. U tom kontekstu pozdravljamo inicijativu Senata Sveučilišta u Zagrebu izraženu u *Pol- laznišnim priložima za strategiju istraživačkog i visokoobrazovnog prostora RH* (2011), ali smatramo da taj dokument ne ističe na pri- mjeren način probleme na koje želimo upo- zoriti ovom Deklaracijom.

Deklaracija o znanosti i visokom obrazovanju formulirana je kao analiza za- brinjavajućih poruka koje dominiraju javnim, medijskim i normativnim prostorom u Repu- blici Hrvatskoj. Cilj nam je upozoriti na opas- nu, često i neosvijestenu promjenu vrijednosne paradigme te ponuditi nužnu i konstruktivnu alternativu. Vrijednosti za koje se zalažemo usmjerene su na dobrobit svih studenata, cjelo- kupne akademske zajednice, kao i svih građana Republike Hrvatske bez obzira na njihov soci- oekonomski status, nacionalnost, spol, vjersku pripadnost, dob, političku opciju i dr. One su nužan preduvjet za rad na održivoj razvojnoj perspektivi znanosti i visokog obrazovanja u Re- publici Hrvatskoj kao javnog dobra od primarne važnosti i očekujemo da će pridonijeti jasnijoj formulaciji strategije razvoja visokog obrazova- nja i znanosti.⁵ Protivimo se mogućoj uporabi u Deklaraciji artikuliranih vrijednosti isklju- čivo u svrhu političkog dekora te zahtijevamo mobilizaciju svih intelektualnih i materijalnih resursa za njihovu aktivnu političku provedbu.

Tri su tematska žarišta Deklaracije:

(1) KRITIČKI OSVRT NA ŠIRI DRUŠ- TVENI KONTEKST I POSLJEDICE KOJE TAJ KONTEKST IMA ZA ZNA- NOST I VISOKO OBRAZOVANJE

(2) PREGLED PORUKA KOJE SE UPU- ĆUJU AKADEMSKOJ ZAJEDNICI PU- TEM RAZLIČITIH NORMATIVNIH I STRATEŠKIH DOKUMENATA

(3) ALTERNATIVE TIM PORUKAMA I POLAZIŠTA ZA ODGOVORNO ODRE- DIVANJE KONKRETNIH MJERA.

Već nekoliko desetljeća svjedočimo do- minaciji neoliberalne doktrine koja je ideje o neučinkovitosti države i tržištu bez alternative učinila samorazumljivim i neu- pitnim. Dobro poznata izjava Margaret Thatcher da ono što zovemo društvom zapravo ne postoji, poslužila je kao često citirana i nepromišljena izlika za odustajanje od europskog modela dr- žave blagostanja i formiranje institucija i druš- tvenih procesa utemeljenih na vrijednostima ekonomskog redukcionizma. Međutim, progresivno i jednoobrazno uvođenje takvih tržišnih načela u različite društvene domene nije dalo čak ni one naizgled pozitivne rezultate kakve nalazimo u studijskim udžbenicima ekonomije. Premda je neoliberalna doktrina predviđala da će posljedica širenja slobodnih tržišta biti opći rast prosperiteta, u stvarnosti se suočavamo s padom kvalitete života, rastom nejednakosti i opće nesigurnosti građana širom Europe i svijeta.

I u Hrvatskoj danas vidimo dva desetljeća tegobne socijalne povijesti, ispunjene sukobima i nepravednom preraspodjelom društvenog bogat- stva koja je u konačnici dovela do osiromašenja i rastuće zaduženosti stanovništva, kao i skepse prema ekonomsko-liberalnim vrijednostima. Lon- gitudinalno istraživanje vrijednosnih orijentacija hrvatskog stanovništva za razdoblje od 1985. do 2010. godine pokazuje relativno visoku prihva- ćenost tzv. ekonomsko-političkog liberalizma (privatnog vlasništva, tržišta, višestranačke de- mokratije), ali ujedno pokazuje i pad prihvaćanja te vrijednosne orijentacije od 1996. godine (vrhu- nac prihvaćanja) naovamo; vrijeme je pokazalo "zamor" socijalnim posljedicama privatizacije, ekonomske krize, korupcije itd. (Sekulić 2011).

Slomom financijskih tržišta 2008. godine u Sjedinjenim Američkim Državama i dugo- trajnom ekonomskom krizom širom zapadnog svijeta iznevjeren je sam temelj neoliberalizma: ideja o samoregularajućem svojstvu tržišta. Su- protno postavkama te doktrine, pokazalo se da su investicijske banke "prevelike da propadnu" pa su porezni obveznici morali sanirati ekscese visokorizičnog trgovanja. U ironijskom obratu, sada se države označavaju kao prezadužene i one koje ne uspijevaju održati "povjerenje investitora" (Streeck 2011). Postojeći odgovori na krizu i dalje se temelje na neoliberalnim postavkama umjesto da ih se jasno detektira kao izvor problema. Kao odgovor na krizu iza- zvanu nametanjem tržišnih načela traži se još privatizacije, još liberalizacije, ukratko: još više tržišta. Uz to svjedočimo još jednoj vrlo zabri- njavajućoj pojavi: niskoj participaciji građana u političkom procesu te postavljanje autoriteta (politički odabranih) ekonomskih stručnjaka u prvi plan.

Posljedice uvođenja neoliberalne doktrine, osim u sferi rada, najvidljivije su u područjima čije funkcioniranje ima dalekosežne učinke na pad društvenog blagostanja i kvalitetu života: u sferama poput zdravstva, mirovinskog sustava ili obrazovanja. Na europskoj je razini ključna prekretnica u razumijevanju uloge države bla- gostanja bila *Lisabonska strategija* iz 2000. go- dine, u kojoj su socijalne politike kolonizirane ekonomskom logikom (Chalmers i Lodge 2003). Resemantizacijom pojma *socijalne Europe* na- glasak je pomaknut s države kao zaštitnika neza- poslenih, bolesnih, starijih i ostalih grupa izlože- nih riziku, prema državi koja stvara mehanizme koji će navodno povećati šanse svakog pojedinca da ostvari svoje potencijale. U takvom konceptu država olakšava razvoj vještina i zapošljivosti, a pojedinac preuzima rizik slobodnog tržišta rada

VISOKO OBRAZOVANJE I ZNANOST ZA DRUŠTVO, A NE ZA TRŽIŠTE

na kojem njegova znanja brzo zastarijevaju. U diskursu *Lisabonske strategije* socijalna prava koja su se nekad smatrala inherentno vrijednima postala su isključivo mehanizmi za povećanje radne produktivnosti. Društvena kohezija nije više vrijednost sama za sebe, nego postaje poluga za uključivanje sve većeg broja ljudi na tržište rada, koji bi tako trebali direktno doprinosti ekonomskom oporavku europskih zemalja (Dolenec 2007, 2008). Nova strategija razvoja Europske unije za razdoblje do 2020. godine, *Europe 2020*, iako stavlja značajne naglaske na održivi razvoj i koheziju, i dalje počiva na istoj temeljnoj logici prema kojoj su društveni ciljevi podređeni ekonomskoj logici rasta.

Obrazovanje predstavlja ključno mjesto u kojem se ogledaju i reproduciraju društvene nejednakosti i strukturno nasilje nad onim dijelovima stanovništva koji, bez potrebnog ekonomskog, socijalnog i kulturnog kapitala, postaju puki promatrači društvenih procesa bez stvarne mogućnosti da na njih utječu. Ekonomske i političke elite pozdravljaju proces stvaranja tzv. ljudskog kapitala, u smislu sposobnosti ljudi da pridonese reduktivnoj ideji ekonomskog napretka. Istovremeno se institucije i procesi o kojima ovisi kvaliteta tzv. ljudskog kapitala, kao i mogućnost smislenog utemeljenja demokratskog procesa gledaju kao čisti trošak koji treba koliko je god moguće smanjiti.

DEKLARACIJA O ZNANOSTI I VISOKOM OBRAZOVANJU TEMELJI SE NA UVJERENJU DA JE STRATEGIJA STVARANJA USKO SPECIJALIZIRANOG KADRA U SKLADU S POTREBAMA TRENUTNE EKONOMSKE KONJUNKTURE OSUĐENA NA NEUSPJEH.⁶ Privatizacija i komercijalizacija

obrazovanja neće pridonijeti ekonomskom prosperitetu, a zasigurno će obrazovne institucije transformirati u mjesta reprodukcije elita i zloupotrebe javnih sredstava. Pritom se ne radi o teorijskoj projekciji, nego o dijagnozi dosadašnjeg stanja u obrazovnom sustavu čiju relevantnost potvrđuju postojeća istraživanja na koja upućujemo dalje u *Deklaraciji*.

Deklaracijom želimo uspostaviti okvir za raspravu s onu stranu dosad prevladavajućeg gledišta prema kojem se obrazovanje svodi na stjecanje vještina i razumije isključivo kao ulaganje pojedinca u vlastiti budući dohodak, dok se znanstvena istraživanja vrednuju s obzirom na mogućnosti primjene u gospodarstvu i u najkreativnijoj varijanti svode tek na tehnokratski shvaćene inovacije. Takvim redukcionističko ekonomskim razumijevanjem obrazovnog i znanstveno-istraživačkog procesa u bitnom se ukida svaka rasprava o društvenom blagostanju, osim ako se pod potonjim ne razumije maksimizacija privatne dobiti na pozadini rastuće društvene nejednakosti i dezintegracije ekosfere. Ako želimo stvarati prosperitetno društvo koje će kroz sustav obrazovanja promicati društvenu mobilnost i uključivanje različitih skupina i pojedinaca u aktivno građanstvo, sustav visokog obrazovanja i znanosti ne možemo prepustiti tržišnim mehanizmima i vrijednostima, nego se o njemu moramo brinuti kao o javnom, zajedničkom dobru.

Dominantna globalna, pa tako i lokalna, tendencija promišljanja sustava znanosti i visokog obrazovanja usmjerena je što je moguće većem pogodovanju aktualnim gospodarskim interesima. Primjerice, *Program gospodarskog oporavka RH* (2010), usmjeren na aktivnosti koje bi trebale potaknuti izlazak Hrvatske iz gospodarske krize, uključivao je i izgradnju sustava obrazovanja i znanosti koji je primjeren potrebama razvoja gospodarstva. Zakonska osnova uobličena u trima posljednjim i nikad usvojenim prijedlozima zakona iz područja znanosti i visokog obrazovanja, temeljem koje se trebao restrukturirati sustav znanosti i visokog obrazovanja, jednako je tako privilegirala razvoj onih znanstvenih disciplina i istraživanja koja su tržišno isplativija i koja su od neposredne koristi gospodarstvu (to je u prvim nacrtima iz listopada 2010. godine bilo ugrađeno u same tekstove prijedloga zakona, dok je u nacrtima iz travnja i lipnja 2011. godine eksplicitno elaborirano u uvodnim tekstovima prijedloga zakona, posebice ZOZD-a).

Redukcija svih društvenih odnosa, vrijednosti, mehanizama i procesa na odnose, vrijednosti, procese i mehanizme svojstvene gospodarskoj sferi društva, po modelu uprizorenom u *Programu gospodarskog oporavka RH* (2010) i odbačenim prijedlozima zakona o znanstvenoj djelatnosti, sveučilištu i visokom obrazovanju pretpostavlja da će se gospodarski rast automatski preliti na ostale sektore društva, podižući time njihovu kvalitetu. No, kako to ističu vodeći ekonomski stručnjaci (npr. Stiglitz 2009a, 2009b), teza da rast BDP-a automatski povlači i rast kvalitete ostalih društvenih sektora, poput zdravstva, obrazovanja, razine ljudskih prava i sloboda, empirijski nikad nije potvrđena, nego je, štoviše, ozbiljno dovedena u pitanje. Uz to, kako to izrijekom pokazuje *Strateški okvir za razvoj 2006.-2013.*, redukcija svih društvenih odnosa i procesa na one ekonomske dio je stremjenja prema društvu čija temeljna vrijednost nije demokracija (kao politička vrijednost i društveno uređenje), nego deregulacija i "fleksibilnost" (kao tržišne vrijednosti). Pritom se, kao što je već spomenuto, u sveopćoj deregulaciji kao cilj postavlja povezivanje znanosti i visokog obrazovanja s tržištem, te uvođenje korporativnih načela regulacije znanstvenih i obrazovnih sustava. Ova se namjera povezivanja znanosti i visokog obrazovanja s tržištem očitovala u nacrtima odbačenih prijedloga zakona, na primjer, u odredbi da članovi Nacionalnog vijeća za znanost i tehnologiju, između ostalih, budu i ministar nadležan za gospodarstvo te predstavnik Nacionalnog vijeća za konkurentnost iz područja gospodarstva (ZOZD čl. 9). Uvođenje korporativnih načela upravljanja očitovalo se pak u jačanju vlasti predstavnika i "vanjskih" tijela sveučilišta i instituta, ponajprije rektora i sveučilišnog vijeća, odnosno ravnatelja i upravnog vijeća, nauštrb samoupravnih tijela akademske zajednice kao što su znanstvena, odnosno, fakultetska vijeća (usp. ZOZD čl. 23-29 i ZOS čl. 10-12), što je bio preduvjet za institut programskih ugovora koji je trebao poslužiti kao mehanizam oktroiranja isključivo kompetitivnih odnosa unutar institucija i među institucijama (ZOZD čl. 61-67, ZOS čl. 23-26). Riječima uvodnog teksta prijedloga Zakona o znanstvenoj djelatnosti: "Ustanove s višim kriterijima i boljim upravljanjem

ljudskim resursima lakše će ostvarivati ciljeve iz usvojenih strategija i kvalitetnije provoditi programske ugovore, te će u konačnici ostvariti bolje rezultate u sustavu vanjskog vrednovanja, doseći višu kategoriju znanstvene izvrsnosti, te ostvariti veće institucionalno financiranje" (ZOZD: 13).

Imajući na umu neučinkovitosti postojećih institucija koje ponajviše proizlaze iz koruptivnih djelatnosti, odnosno mnogobrojnih pokušaja ostvarivanja privatne dobiti uzurpacijom javnih resursa i sredstava, *SMATRAMO DA*

SU PROMJENE SVAKAKO POTREBNE,

ALI DA SE ONE NE SMIJU NEKRITIČKI

PROVESTI METODOM RADIKALNOG

REZA I MEHANIČKIM USVAJANJEM

INOZEMNIH RJEŠENJA. Zastarjele i ne-

dodirljive strukture neće se otkloniti brutalnošću neoliberalne ekonomske logike—upravo suprotno, možemo pretpostaviti da će u ovako postavljenom novom okružju one samo ojačati, uz daljnju vrijednosnu devastaciju, pad socijalne i ekološke odgovornosti, kao i kvalitete samog sustava znanosti i visokog obrazovanja. Ako doista želimo napustiti sadašnje prakse sveučilišta koje se, osim što su konzervativne i društveno autistične, neregulirano poigravaju tržišnim principima, izlaz nije u "korporativnim načelima upravljanja" nego u zaustavljanju široko rasprostranjenih zloupotreba moći, pogodovanja i zanemarivanja javnog interesa.

Već smo ukazali na to da je progresivno obespravljanje i obezvređivanje sveučilišnog i visokoobrazovnog sustava, koje se paralelno odvija na globalnoj (usp. npr. Brown 2011, Jonasson 2008) i lokalnoj razini, svoju materijalizaciju dobilo u obliku rastućeg strukturnog, financijskog i organizacijskog podvrgavanja tog sustava gospodarskoj dinamici. Budući da je, dakle, riječ o očito nestabilnoj i teško predvidljivoj dinamici, sveučilišta bi se umjesto korporativnim mehanizmima i vrijednostima trebala okrenuti koherentnom profiliranju i artikuliranju vlastitog statusa i društvene uloge, kako u okvirima lokalne zajednice kao neposredno zainteresirane systemske instance, tako i na globalnoj razini. Da bi to bilo moguće, sama sveučilišta i znanstvene institucije, kao inherentno "privilegirani" sustavi proizvodnje i distribucije znanja, dužna su u okvirima svoje autonomije i ekspertize artikulirati vlastitu ulogu, odnosno legitimirati strukturnu specifičnost svoga statusa. U takvoj vizuri sveučilišni i istraživački sustavi ne smiju dopustiti da budu poimani tek kao etapa na putu do gospodarskog procvata. Umjesto toga oni moraju potvrditi, a u pojedinim sredinama i slučajevima, čini se i iznova izgraditi status ravnopravnih sudionika općih društvenih procesa. Sveučilišta nisu tvornice puke radne snage nego prvenstveno mjesta razvoja aktivnih građana.

No, i sam pojam "društvo" doživio je radikalnu resemantizaciju zbog čega je autonomija akademskog polja danas dostižna teže no ikad. Za razliku od društva koje se tradicionalno shvaća kao zajednica građana, koji su svaki za sebe bitni nositelji tog društva, i trebali bi mu kao pojedinci doprinijeti isto kao što društvo mora voditi računa o pojedincu, društvo se

nejednake raspodjele ekonomskog, socijalnog i kulturnog kapitala. Nasuprot vjere u institucije kapitalističkog sustava, tržišni mehanizam i ideologiju akademskog uspjeha temeljenog na urođenom talentu i marljivosti, postavljanje znanosti i obrazovanja kao javnog dobra ima za cilj učvršćivanje javne sfere bez iluzija o društvenim uvjetima reprodukcije akademskog polja u razdoblju obilježenom ekonomskom krizom, rastom nejednakosti i stezanjem fiskalne omče oko javnog sektora.

⁶ U tom je pogledu irski slučaj poučan. Tijekom tzv. tranzicijskog razdoblja sintagma "irski model" uvriježila se u javnom diskursu mnogih postsocijalističkih zemalja kao označitelj niza reformi koje je potrebno provesti kao zalag ekonomskog i društvenog blagostanja. No, ono što je promaklo političkim elitama koje su ga zagovarale jest stupanj fragilnosti "irskog modela" koji se temeljio na privlačenju stranih investicija kombinirajući niske porezne stope i odgovarajuće kolektivne ugovore sklopljene između vlade, poslodavaca i sindikata. Preobražaj obrazovnog sustava imao je značajnu ulogu u privlačenju stranih investicija. Multinacionalne kompanije tražile su stručnu i visoko obrazovanu radnu snagu, a irsko restrukturiranje obrazovanja ogledalo se u prvom redu u rastu stručnih i vokacijskih studija. Prema podacima iz 2001. udio irskog stanovništva između 25 i 34 godina sa završenim stručnim studijem iznosio je 13%, dok je istovremeno prosjek OECD-a bio 9% (Barry 2007: 205). Ekonomska kriza koja je slomila "irski model" ponovo je otvorila pitanja o smislenosti obrazovnih reformi usredotočenih prvenstveno na potrebe korporativnog sektora. Kriza eurozone stavila je Irsku u iznimno tešku situaciju koja se, između ostalog, ogleda u trenutnim problemima irskog obrazovnog sustava i valu emigracije mladih i obrazovanih ljudi od 2010. godine naovamo. Pritom, i tu leži glavna pouka za postsocijalističke zemlje, strukturni problemi obrazovanja s obzirom na njegove različite društvene funkcije nisu savladani, već su dodatno naglašeni u kriznom razdoblju (Hazelkorn i Massaro 2010, Kennedy i Power 2010, McCoy i Byrne 2011).

MISLEĆI SUBJEKTI I DEMOKRACIJA KAO TEMELJNE DRUŠ- TVENE VRIJEDNOSTI

⁷ Redukcija društva na gospodarstvo i tehnosferu dovodi do ubrzanog rasta socijalne i ekološke entropije, što neminovno narušava globalni ekosustav i kvalitetu života ljudi u svim aspektima (usp. npr. Markus 2004).

iz neoliberalne vizure razumije kao skupina konkurenata koji, sad radikalno osamostaljeni, moraju iznalaziti načine da budu bolji, kompetitivniji i uspješniji od drugih. Riječ je zapravo o klasičnoj *quid pro quo* zamjeni jer se pritom i dalje govori o “društvu”, samo se pod tim pojmom više ne misli na društvo kao zajednicu utemeljenu na načelima pravednosti, nego na društvo kao na drugo ime za “gospodarstvo i tržišne odnose” koji su postali “potpuno otvoreni, a to znači i teško predvidivi” (*Strateški okvir* 2006: 10), što svakako povećava nesigurnost i opću društvenu tjeskobu.⁷

Kad se ovakva retorika i praksa prelije i u područje znanosti i visokog obrazovanja, krši se temeljna odrednica tih područja i preduvjet za njihovu egzistenciju: načelo autonomije (slobode) znanstveno-istraživačkog rada i visokog obrazovanja. Drugim riječima, time se izravno ugrožava, a u perspektivi i dokida mogućnost znanstvenog istraživanja i poučavanja utemeljenog na slobodi mišljenja i djelovanja. Znanstvene grane i krhka područja društva koja traže kontinuitet, a ne nepredvidljivost pritom treba prepoznati kao tek prve i nipošto jedine žrtve reduktivne ekonomizacije znanosti i visokog obrazovanja. Ukratko, zbog svega izloženog znanost i visoko obrazovanje, ali i druge društvene sfere, ne smiju pristati na retoriku koja uporno želi od “ekonomije” učiniti sinonim za “društvo”, niti smije dopustiti da se “humanizam”, “demokracija”, “ravnopravnost” i “sloboda” rabe tek kao nužni političko-korektni ukras državnih politika znanosti i obrazovanja. Nesporno je da sveučilište treba biti dio društva u kojem djeluje, pa tako i uključeno u gospodarski razvoj, ali reduktivno je i dugoročno štetno podređivati obrazovne i znanstvene ciljeve kratkoročnim gospodarskim interesima.

Obezvređivanje humboldtovski tradicije—koje često obilježava diskurs ekonomskih reformatora usmjerenih na što širu, bržu i veću adaptaciju znanstvenog i visokoobrazovnog sustava promjenljivim, nestabilnim (dakle, trenutnim) tržišnim mehanizmima—previda nekoliko intrinzičnih odrednica ustroja znanstvenog rada i sveučilišnog obrazovanja koje se ne smiju mimoći ni u kakvim ozbiljnim strateškim promišljanjima. Riječ je o, kako Jón Torfi Jonasson (2008, 2011) precizno detektira, referirajući se na *Magna Charta Universitatum* (1988), četiri načela koja bi trebalo reafirmirati i koja donekle još uvijek odolijevaju nasrtajima korporativizacije sveučilišta. To su:

a) moralna i intelektualna autonomija u odnosu na pozitivne, ekonomske i ostale vanjske faktore,

b) institucionalna i programska povezanost istraživanja i poučavanja,

c) sloboda istraživanja i intelektualnog usavršavanja,

d) europska humanistička tradicija kao značajni doprinosi sveopćem znanju čovječanstva kao dobra po sebi.

Odnosno, riječ je o sljedećim misijama akademskog polja: razvoj pojedinca, obrazovanje stručnjaka, kulturna misija, etička misija, obrazovanje za demokraciju, egalitarna misija,

promicanje vrijednosti znanosti, razvoj proizvođa, ekonomski razvoj, osnaživanje lokalne zajednice (Jonasson 2011). Te misije ne pridone nose samo pojedincu i društvu na lokalnoj i nacionalnoj razini, već i na globalnoj razini. Sveučilište je jedan od temeljnih promotora spomenutih misija i ono se ne smije financijski i moralno ucjenjivati insinucijama da “pogrešno shvaća” realnu dinamiku prema kojoj se ono bespogovorno mora podvrgnuti nepredvidljivoj i nestabilnoj dinamici gospodarstva. Gospodarstvo ne može niti će moći samo ostvariti kulturne, etičke, egalitarne i druge demokratske ciljeve društva—to su prvenstveno zadaće znanosti i obrazovanja, i samo osiguranje kontinuiteta tog sustava znači osiguranje kontinuiteta demokracije (usp. Brown 2011). Humanističke kategorije socijalne kohezije i zajednice ne smije nijedan strateški dokument reducirati na potrebe ekonomskog ili nekog drugog dogmatizma. Temeljni imperativ znanosti i visokog obrazovanja jest i mora ostati etička obveza prema razvoju pravednijeg i humanijeg društva.

Ukazali smo na ključna sporna mjesta strateških dokumenata Republike Hrvatske koji vrijednosti i ciljeve ekonomskog redukcionizma nekritički preslikavaju na sektor znanosti i obrazovanja. U nastavku ćemo se zadržati na njima pripadnoj ideji koja je vezana uz pitanja “tko smo” i “tko možemo postati” (Ball 1997). Tako se u dokumentima ističe da je središnji cilj obrazovnog sustava “promicanje poduzetništva kroz sustav obrazovanja” (*Program gospodarskog oporavka* 2010). Nasuprot tome, smatramo da je poticanje “poduzetničkog duha kod mladih” ideološka sastavnica koja podržava prodor ekonomskih principa u one aspekte društva koji moraju ostati autonomni spram tržišne logike. Ono promiče kapitalističke umjesto humanističkih vrijednosti, odnosno želju za brzim profitom i natjecateljski duh umjesto kvalitetnog obrazovanja i socijalne kohezije. Poduzetnički duh kod mladih implicira ne samo redefiniciju poželjnoga građanina kao poduzetnika, nego i osiromašenje pojma “student”. U analiziranim dokumentima građanin se, naime, reducira na pojedinca koji “stvara novu vrijednost” (*Strateški okvir* 2006: 10), dakako ekonomsku. I dok se poduzetnik ustoličuje kao glavna referentna točka i temeljna društvena vrijednost, naziv “student” gubi svoju tradicionalnu intelektualnu širinu pa se shvaća kao budući “ljudski resurs”, odnosno kao naizgled samostalni konzument uslužnog sustava visokog obrazovanja. On bi zahvaljujući svojim kompetitivnim sposobnostima u kratkom roku trebao ostvariti dodatnu dobit i time biti konkurentniji na tržištu rada.

Ulazak figure poduzetnika u hrvatski pravni i medijski prostor najbolje se može objasniti prevagom ekonomskih mjerila i vrijednosti koju sljedećim riječima artikulira *Strateški okvir za razvoj*: “Iako su učinci desetljećima promovirane jednakosti i očekivanja da će se država pobrinuti za pojedinca još uvijek prisutni, takvo razmišljanje pomalo nestaje. Novi naraštaji rastu i sazrijevaju sa spoznajom da najveći oslonac u životu moraju tražiti u rezultatima svoga rada. Tako se postupno stvaraju preduvjeti za afirmaciju poduzetništva kao temeljnog čimbenika napretka i kohezije” (2006: 13). Promjene koje ovaj i srodni dokumenti zagovaraju ne predstavljaju nikakvu novinu. U istoj godini kada je objavljen *Strateški okvir za razvoj* Republike Hrvatske sociolog Richard Sennett (2006) piše o kulturi novog kapitalizma, točno zamjećujući da je tzv. novi kapitalizam, polazeći iz ekonomske sfere, zašao u daleko širu sferu kulture, zahvaćajući cjelokupan način života ljudi. Kada se temeljna životna sigurnost i javna, zajednička dobra, koja su osnova svake funkcionalne zajednice, svode na privatni, fakultativni kapital koji pojedinac ne mora, ali može priskrbiti nekakvim “uradi sam” mehanizmom, sigurnost se zamjenjuje politikom svakodnevnog straha od kretanja tržišta i kapitala. Budući da ta kretanja mogu ugroziti imovinu, sigurnost obitelji i vlastite osobe, aktivira se kompetitivna dimenzija djelovanja pojedinca. Rezultat ovakve vrste inducirane destabilizacije jest privatizacija slike koju pojedinac ima o sebi te njegovo udaljšavanje od javnih prostora (u konkretnom i prenesenom značenju), koji se prepuštaju na brigu tehnokratima i “stručnjacima”.

Glavne odlike poduzetničkog subjekta kao novog društvenog aktera su fleksibilnost, komunikacijske vještine i spremnost na timski rad, koje su same po sebi dakako važne, ali postaju sumnjivima kada ne supostoje s kategorijom individuum koji je nekoć bio adresat i akter ideje obrazovanja (Liessmann 2008), nego se

JEDNAKOPRAVNOST SVIH ZNANSTVENIH PODRUČJA

svode na puki fetiš individualnosti (Baumann 2005) i određuju isključivo prema ekonomskim mjerilima. U političkom smislu riječ je o tome da je od emancipiranog subjekta, koji je donekad bio adresat tradicionalnog europskog sveobuhvatnog obrazovanja, danas preostao tek pohlepni konzument (Rancière 2008).

SMATRAMO DA TEMELJNA VRIJEDNOST NAŠEG DRUŠTVA NE SMIJE BITI PODUZETNIČKI KAPITALIZAM, NEGO DEMOKRACIJA, KOJA U HRVATSKOM DRUŠTVU NIKADA NIJE ZAŽIVJELA U PRAVOM SMISLU RIJEČI, I KOJA SE TEK MORA GRADITI.

Direktan prijelaz iz socijalizma na kapitalizam pretvorbe i privatizacije polučio je katastrofalne, podjednako ekonomske i moralne posljedice s kojima se hrvatsko društvo i danas bori: korupciju, političku indiferentnost građana, veliku nezaposlenost mladih, degradaciju okoliša itd. Utoliko euforična implementacija neoliberalnih vrijednosti, kakvu iščitavamo iz spomenutih dokumenata, vodi još jednom isključenju demokracije u korist interesa kapitala, isključenju dobrobiti svijui u korist manjine.

Zbog svega navedenog neupitno je da se logika profita i slika pojedinaca kao konzumenata mora korigirati logikom pojedinaca kao mislećih subjekata u čijem razvoju ključnu ulogu imaju obrazovni i znanstveni sustavi koji će biti vođeni demokratskim, a ne tržišnim ciljevima (Brown 2011). U protivnom, "zemlje diljem svijeta uskoro će stvarati generacije korisnih mašina, umjesto potpunih građana koji mogu misliti za sebe, kritički pristupiti postojećem, i razumjeti značaj patnji i uspjeha druge osobe" (Nussbaum 2010: 2).

Slijedom toga zahtijevamo uvažavanje teorijskog stajališta prema kojem pojedinac nije ljudski resurs čija se stručna edukacija tehnokratskim mjerilima i kriterijima isplativosti rano predodređuje za pojedini sektor proizvodnje ili usluga, a kasnije stručnim usavršavanjima i treninzima aktualizira i prilagođuje novim zahtjevima tržišta rada. **ZAHITIJEVAMO DA**

SE POJEDINAC SHVATI KAO MISLEĆI SUBJEKT KOJI NIJE SAMO U STANJU MENADŽERSKI KREIRATI SVOJU BUDUĆU KARIJERU, ILI KARIJERU DRUGIH, NEGO JE SPOSOBAN I VOLJAN ZAUZETI INDIVIDUALAN, EMPATIČAN I KRITIČKI STAV PREMA DRUŠTVENIM, EKOLOŠKIM I POSEBICE POLITIČKIM FENOMENIMA TE KOJI UŽIVA ŠIROKO I SLOBODNO OBRAZOVANJE KOJE VODI INTELEKTUALNOJ EMANCIPIACIJI I POLITIČKOJ SAMOSVIJESTI.

U redukcionističkim vizijama razvoja znanosti i visokog obrazovanja kao ključne riječi kojima se opisuje znanstveni rad javljaju se: isplativost ulaganja, inovacije i s njima povezani pojmovi poput transfera tehnologije i znanja. Tako *Strateški okvir za razvoj 2006.-2013.* Republike Hrvatske ističe da "poseban izazov u obrazovanju za društvo znanja predstavlja sustav visokog obrazovanja jer on stvara najkvalitetnije kadrove za gospodarstvo, ali ima i središnju ulogu u povezivanju znanstveno-istraživačkog rada i gospodarstva" (2006: 22), odnosno zagovara da se uskladi "područje interesa i rada na istraživanjima u koja se ulažu proračunska sredstva radi što cjelovitijeg transfera znanja u razvoj gospodarstva i društva u cjelini" (2006: 25). Ove formulacije impliciraju dvije razine tumačenja. Prvo, umjerenije tumačenje uvida potrebu za boljom usklađenosti akademske i ekonomske sfere. Drugo tumačenje, koje podrazumijeva pogled odozdo, iz akademske sfere, i dobro poznavanje akademskih prilika "iznutra", upozorava na kruti ekonomistički stav koji nalaže potpuno podređivanje akademskog polja načelu profitabilnosti i ciljevima tržišta. Da ovo drugo tumačenje nije bez temelja, pokazuju trendovi posljednjih desetljeća u zapadnim zemljama.

Iz profitabilnosti kao primarnog načela u redefiniranju znanosti i visokog obrazovanja izravno proizlazi hijerarhizacija struka prema isplativosti ulaganja. Pritom su pojedine struke u prednosti (poput menadžmenta, marketinga ili komunikacijsko-informacijskih tehnologija), dok druge gotovo da nemaju izgleda za preživljavanje jer ili donose profite koji nisu kratkoročno vidljivi (poput temeljnih istraživanja u pojedinim prirodnim znanostima), ili jednostavno nisu ekonomski profitabilne (većina humanističkih i društvenih znanosti, umjetničko područje), ali su zato dugoročno društveno važne i potrebne, na što smo višestruko ukazali.

Trenutna ekonomska klima potiče mnoge izvan akademske zajednice da procjenjuju utjecaj sveučilišta u sve užim, utilitarnim okvirima, fokusirajući se samo na ekonomsku korist ili korist diplomantima i njihovoj zapošljivosti. Na to upozoravaju mnogi, među kojima, primjerice, i prorektor Sveučilišta u Cambridgeu Leszek Borysiewicz, koji je nedavno istaknuo da je ključno prepoznati da sveučilište ima različite doprinose pri čemu su humanističke znanosti i umjetnost integralni dio tih doprinosa, i ustvrdio da će Sveučilište u Cambridgeu to i financijski poduprijeti.⁸

Prve žrtve načela profitabilnosti na brojnim inozemnim sveučilištima dosad su bile humanističke i društvene znanosti.⁹ U posljednjih nekoliko godina odaslane su nebrojene peticije koje su često imale konkretan povod—ukidanje određenog fakultetskog ili sveučilišnog odsjeka—i koje su istodobno nastojale izraziti duboko neslaganje s takvim trendovima. A da se ne radi o neopravdanom strahu i u pogledu istraživačkog rada pokazuju i recentni zahtjevi europskih ministara da društvene i humanističke znanosti dobiju važniju ulogu u programu *Horizon 2020*—sljedećem istraživačkom programu Europske unije za razdoblje 2014.-2020. (Myklebust 2012). Smanjivanje financijskih sredstava ili čak ukidanje umjetničkih, društvenih i humanističkih odsjeka posebno je ironično u eri interdisciplinarnosti u kojoj se proklamira međusobno ispreplitanje i mogućnost uzajamnog utjecaja različitih znanstvenih područja.

U tom je kontekstu iznimno problematična mantra o nepotrebnosti i teretu tzv. neprofitabilnih grana znanosti i studija, i to ponajprije stoga što se savršena kompatibilnost ekonomske sfere i akademske zajednice nikad ne može postići. Promjene na tržištu rada mijenjaju se iz godine u godinu i vrlo su nepredvidljive. Dogadati će se, kao što je i dosad bio slučaj, da je trenutna tržišna potražnja za nekim strukama u opadanju. No to ne znači da takve struke u određenom trenutku treba radikalno reducirati ili potpuno ukinuti. Možda će se već u sljedećem razdoblju kulturni, znanstveni ili gospodarski trendovi promijeniti, a potrebe za pojedinim akademskim profilima pojačati. Ekonomski trendovi, nadalje, ovisi i o mnogobrojnim faktorima koji nisu direktno vezani uz sferu ekonomije (tj. nisu predvidivi iz ekonomske perspektive), kao što su demografska kretanja i migracije ili klimatske promjene. Nemoguće je stoga težiti potpunoj podudarnosti ekonomske sfere i "usluga" akademske zajednice. Potpuno prilagođavanje akademske zajednice nedovoljno diferenciranim i neprestano promjenjivim mitskim potrebama tržišta rada znak je kratkovidne i štetne politike (Fine 2003).

Razvoj znanstvenih istraživanja i sveučilišnog obrazovanja u Republici Hrvatskoj ne može se prepuštati nestabilnom tržištu jer je tržište samo jedan od prostora u kojima se krećemo i jer odsutnost dugoročnosti sa sobom donosi vrlo realnu prijetnju kulturne regresije i kritičke amnezije. Uloga sveučilišta koju zastupamo oštro se protivi reduciranju kompleksnosti života na ekonomske odnose i inzistira na humanističkoj koncepciji uloge sveučilišta kao mjesta razvoja i očuvanja vrijednosti demokracije i socijalne pravednosti, etičnosti, osobne i društvene odgovornosti. Nipošto ne smijemo prihvatiti sustavno svodenje umjetničkog područja ili društvenih i humanističkih znanosti na discipline supsidijarne "pravoj znanosti".

SMATRAMO DA U STRATEGIJE BUDUĆEG RAZVOJA ZNANOSTI TREBA UGRADITI PREPOZNAVANJE VRIJEDNOSTI SVIH ZNANSTVENIH PODRUČJA I PRIZNAVANJE NJIHOVIH SPECIFIČNOSTI. Pritom humanističke i

društvene znanosti te umjetničko područje ne treba gledati samo kao rezervat u kojem se štiti kultura i identitet zajednice, ili pak kao dekor koji služi kultiviranju duha. Bez promišljanja intelektualne i kreativne dimenzije kojom se one bave nema ni razvoja znanosti, niti održive društvene kohezije.

Ideje i vrednote nisu samo duhovne nego su itekako materijalne. Tako neoliberalizam proizvodi skup institucija, pravila i procedura koje koloniziraju prostor obrazovanja ekonomskom logikom. Stoga je u ovom trenutku više no ikad potrebna vizija i artikulacija ideja čija će materijalizacija omogućiti razvoj alternative postojećem stanju.

⁸ "Vice-Chancellor champions the arts, humanities and social sciences".

⁹ O tome ne svjedoče samo masovna restrukturiranja, pripajanja i ukidanja "neprofitabilnih" odsjeka i instituta kao što su to, primjerice, odsjeci za slavistiku (diljem Njemačke), francuski, talijanski, ruski (diljem SAD-a), kemiju (diljem Velike Britanije), fiziku (University of Reading, University of Texas), nego i gašenja cijelih fakulteta, i to doslovce preko noći. Recentan primjer takvih radikalnih rezova predstavlja zatvaranje uglednog Odsjeka za filozofiju Sveučilišta Middlesex u Velikoj Britaniji, a Goldsmith's College u Londonu ove je godine doživio rezove u financiranju svih odsjeka (radi se o fakultetu s fokusom na humanističkim i društvenim znanostima) osim kreativne informatike.

SADRŽAJNA KVALITETA UTEMELJENA NA SURADNJI I ODGOVORNOSTI

¹⁰ "Reed College Admission: College Rankings".

¹¹ Nije dakako upitno da časopisi koji se godišnje objavljuju u više svezaka i koji imaju veći broj stranica trebaju i veću financijsku potporu, ali je nedopustivo da se veća financijska izdvajanja za tiskarski zahtjevnije časopise provode pod oznakom veće vrsnoće časopisa. Usp. *Obavijest o znanstvenim i znanstveno-stručnim časopisima i časopisima za promicanje znanosti sufinanciranim u 2011. godini*. Rangiranje časopisa provedeno je prema "ocjeni vrsnoće" koja je utemeljena prema parametrima utvrđenim u *Kriterijima o novčanoj potpori znanstveno-istraživačke djelatnosti (znanstvenim i znanstveno-stručnim časopisima i časopisima za promicanje znanosti)*.

¹² Sve je veći broj znanstvenika spreman zanemariti integritet vlastitih spoznaja i uvjerenja pod pritiskom imperativa za preživljavanje kroz kvantitativno vrednovano objavljivanje. Margit Osterloh i Bruno S. Frey (2009) navode istraživanje recenzentskih politika i praksi u dvama marketinškim časopisima koje je za razdoblje od 1999. do 2001. proveo Arthur G. Bedeian. Prema Bedeianovim nalazima najmanje je 25% znanstvenika revidiralo tekstove u skladu sa sugestijama recenzenta, premda su bili svjesni da se radi o netočnim korekcijama. Ovu i slične prakse djelovanja suprotno vlastitim uvjerenjima Frey (2003) sasvim primjereno naziva "znanstvenom prostitucijom".

¹³ Parcijalna suspenzija akademske autonomije povezana je i s trendom njezine instrumentalizacije. Potonje se odnosi na nezanemariv dio akademske zajednice koji se pod krinkom institucionalno ovjerene pozicije upušta u političke i poslovne projekte oslanjajući se na socijalni kapital akumuliran trajanjem akademskog statusa. Dakako, ovdje ne pokušavamo zabraniti akademskim djelatnicima da se bave politikom i drugim poslovima, nego upozoravamo na veoma česte slučajeve u kojima akademsko zaposlenje služi tek kao sigurnosna mreža u slučaju da se djelatnost koju su pojedinci u vrhu akademske piramide izabrali kao primarnu, izjalovi.

U aktualnom *Strateškom planu za razdoblje 2011.-2013.* (koji je Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta *ad hoc* proizvelo i plasiralo u jeku tzv. javne rasprave o već spomenutom odbačenom paketu zakona) stoji tvrdnja da "kvalitetan sustav znanosti počiva na kompetentnim i kompetitivnim ljudskim potencijalima" (2010: 13). Sličnog je gledišta i nešto stariji, ali također aktualan *Strateški okvir za razvoj 2006.-2013.*, prema kojem "svugdje gdje postoji konkurencija, nastaju i bolji rezultati" (2006: 23). Slijedeći slična načela, i odbačeni prijedlozi zakona trebali su poslužiti kao osnova za "stvaranje kompetitivnog ustroja radnih mjesta kroz konkurenciju za viša mjesta" (ZOZD: 14) te uvođenje kompetitivnih oblika financiranja (iznimno spornih programskih ugovora, projektnog financiranja i dr.) kojima će hrvatska sveučilišta postati "kompetitivnija u europskom kontekstu" (ZOZ: 7).

Svjesni smo da je u europskim znanstvenim i sveučilišnim tradicijama oduvijek postojala kompetitivnost u smislu rasprava o metodama i modelima, ali bila je to, kako sažima Konrad Paul Liessmann, "konkurencija oko pristupa istini, a ne konkurencija u vezi s mjestom na listi" (2008: 69). Uistinu, "mjesto na listi" odnosno rangiranje znanstvenih i obrazovnih institucija u "lige" prema različitim kriterijima (veličine, znanstvene produkcije, broju studenata i dr.) zabrinjavajuće je reduktivno. Prije svega, nemaju sve institucije ista sredstva, uvjete i ciljeve. Primjerice, ne mogu se ravnopravno natjecati "bogata" i "siromašna" sveučilišta s obzirom na to da im nisu jednake same polazne točke. Jednako tako, subjektivni, neprecizni, i s obzirom na razlike u sredinama (diverzificirane misije), disciplinama i drugim specifičnostima akademskog polja, reduktivni nalazi vrednovanja znanstvenih i visokoobrazovnih institucija ne mogu se, kako to upozoravaju i zagovornici kvantifikacije i rangiranja (usp. npr. Cai Liu i Cheng 2005), uzimati kao neprikosnoveni pokazatelji uspješnosti, a kamoli kvalitete. Kao pozitivan primjer otpora redukcionizmu rangiranja izdvajamo primjer uglednog Reed Collegea u SAD-u koji odbija sudjelovati u rangiranjima. Čelnik te institucije, Colin Diver, objašnjava da se rangiranjima "mjeri institucionalno bogatstvo, reputacija, utjecaj i pedigree. Njima se ne pokušava [...] mjeriti koliko se znanje vrednuje i njeguje na kampusima [...]. Reed je paradigmatički primjer koledža kojemu je stalo — i to jedino stalo — do poticanja gladi za znanjem".¹⁰

Rangiranju prethode kvantitativni oblici vrednovanja "kvalitete" (znanstvene, financijske, prostorne i dr.). Kako to imamo priliku svjedočiti i u našoj akademskoj zajednici, kriteriji i načela prema kojima se trenutno provode kvantitativni oblici vrednovanja znanstvenog istraživanja vrlo su često pojednostavnjeni i proturječni. U tom je smislu dovoljno navesti recentan primjer rangiranja hrvatskih časopisa po vrsnoći, a zapravo prema kvantitativnim i s kvalitetom znanstvenog sadržaja časopisa i u njemu objavljenih članaka ne nužno povezanim parametrima u rasponu od broja članaka, broja referentnih baza, broja recenzata, broja odbijenih članaka pa sve do broja svezaka, broja stranica, broja ilustracija i sl.¹¹

Kvantitativna mjerenja vrsnoće znanstvenog rada (pojedinaca, institucija, publikacija, radova i dr.) poput netom gore navedenog u praksi se sve češće otkrivaju kao generatori devastacije vrijednosti akademske zajednice, pojedinca i institucija koji se pod posrednim ili

izravnim (strukturno provedenim kroz uvjete napredovanja, zahtjeve uprave i dr.) pritiskom takvih oblika vrednovanja sve manje usredotočuju na mišljenje, kreativnost i sadržajnost, a sve više na besadržajne potjere za bodovima (pokazateljima, formulama i dr.), pri čemu ne izostaju ni koruptivne prakse koje su već dobile i svoje stručne nazive i dijagnoze poput plagiranja, autoplageranja, usitnjavanja rezultata istraživanja, znanstvene prostitucije i dr. (usp. Osterloh i Frey 2009).¹² Kako je to dijagnosticirao Liessmann, iz "nekadašnje konkurencije koja se još mogla pojmiti kao institucionalizirani oblik argumentativnog bavljenja istinom i kao specifičan oblik diskursa, danas nastaje bjesomučna konkurencija i bitka za mjesto pod suncem. Dok uslijed rastućeg objedinjavanja znanstvenih pristupa i njima pripadnih kultura znanja stvarni obračun između konkurentnih metoda i škola biva sve rjeđi, povećava se umjetna konkurencija vječno istoga" (2008: 69-70). Odnosno, kako je to s gorčinom istaknuo John Guillory: "Povećanje kvantitete znanstvene produkcije neće unaprijediti njezinu kvalitetu. Što prije to priznamo, to bolje" (2005: 33). Osim kvantifikaciji kvalitete znanstvenog rada kritiku upućujemo i kvantitativnim indikatorima kvalitete u nastavnom radu. Kako i Chalmers (2008, OECD izvještaj) sugerira, nema empirijske potvrde da kvantitativni indikatori kvalitete unapređuju nastavu i učenje. Naprotiv, "kvalitativna mjerila dobila su značajnu podršku jer se fokusiraju na kvalitetu i mjerenje dubokih i kompleksnih pitanja od kojih se dakako sastoji sustav visokog obrazovanja" (2008: 4).

Uzimajući u obzir nedostatke kvantitativnih modela evaluacije zalažemo se za razvoj mehanizama složene evaluacije znanstvenog i nastavnog rada u kojem će kvalitativno imati prednost nad kvantitativnim i u kojem će se kombinirati stručni i sociokulturni kriteriji. Zahtijevamo ukidanje vladavine pojednostavljenih oblika evaluacije pojedinaca i institucija koji se temelje na kvantitativnim kriterijima (broju radova, patenata ili znakova, faktorima utjecaja pojedine publikacije, broju citata, a za ustanove još i veličini, visini vlastitih sredstava i sl.), kao i ukidanje izjednačavanja kriterija između različitih znanstvenih područja. Drugim riječima, **ZAHTIJEVAMO PRIJE SVEGA**

REDEFINICIJU KRITERIJA KVALITETE (U SLUČAJU ZNANSTVENE PRODUKTIVNOSTI VREDNOVANJA SADRŽAJA, A NE NJEGOVA FINANCIJSKOG PRINOSA ILI PUBLIKACIJE U KOJOJ JE OBJAVLJEN), KAO I UVAŽAVANJE SPECIFIČNOSTI I RAZLIKA IZMEĐU ZNANSTVENIH DISCIPLINA, POLJA I PODRUČJA. Kao što bi, recimo,

bilo posve neprimjereno od znanstvenika iz područja prirodnih znanosti očekivati da rezultate svojih istraživanja publiciraju ponajprije u obliku monografija, na isti je način neprimjereno od znanstvenika iz humanističkog područja ili od znanstvenika iz društvenih znanosti koji je

usmjeren na lokalnu problematiku očekivati da ponajprije objavljuje u inozemnim časopisima. Ciljevi i metode (razlike u pretpostavljenoj publici, mediju prezentacije istraživanja i dr.) ne mogu se zanemariti pod utjecajem imperativa za unificiranim i kvantificiranim oblikom vrednovanja znanstvenog rada.

Neprihvatljivim, nadalje, smatramo i oslonac na navodno objektivne i pouzdane, a zapravo nepotpune, ahistorijske, mehaničke, nerijetko netočne te u svakodnevnoj znanstveno-istraživačkoj praksi u pojedinim područjima (npr. humanističkim znanostima) najčešće marginalne alate poput citatnih baza kao što je, na primjer, *Web of Science*. Uvjereni smo da odgovoran i u svim segmentima (proizvodnje i evaluacije) javno dostupan istraživački, nastavni, urednički i recenzentski rad može biti najpouzdaniji jamac kvalitete znanstvenog i nastavnog rada. Takav je rad potrebno poticati, a to se sigurno ne postiže inzistiranjem na kvantitativnim parametrima napredovanja što za posljedicu nerijetko, umjesto porasta kvalitete, ima prije svega porast kvantitete koja se u najboljem slučaju očituje kao visoka specijalizacija i s njom povezana inflacija znanstvenih radova, odnosno, njihova ograničena relevantnost u široj znanosti i društvu.

Poticanje devastirajuće kompetitivnosti manifestira se i na razini radnih mjesta. Danas unutar akademskog polja u Hrvatskoj, kao i drugdje (usp. Pernicka 2011), nalazimo dvije skupine zaposlenika. S jedne strane, osobe u visokim znanstvenim i/ili nastavnim zvanjima zaštićene su od najgrubljih učinaka tržišta radne snage i recesijom iscrpljenog gospodarstva. S druge strane, prekarni akademski radnici (znanstveni novaci) nalaze se u neugodnoj poziciji između čekića nesigurnosti radnog mjesta i nakovnja nerijetko vazalnih odnosa unutar matične institucije.

Drugim riječima, mladi znanstvenici ostaju u potpunosti izloženi neugodnom "izboru": pridruživanju rastućem broju nezaposlenih ili prihvaćanju zaposlenja na nekoj od znanstvenih ili znanstveno-obrazovnih institucija bez obzira na često nedostojne uvjete rada i/ili na nelegitimne zahtjeve koje pred njih postavljaju njihovi brojni nadređeni. Mladi su znanstvenici dakle u paradoksalnoj situaciji da sudjeluju u akademskom polju bez autonomije koju ono na deklarativnoj razini jamči. Akademska je autonomija u tom pogledu mahom rezervirana za zaposlenike s ugovorima na neodređeno, koje u ovom trenutku zbog višegodišnje prakse stihijskog zapošljavanja znanstvenih novaka (usp. *Popis znanstvenih novaka*) čine mahom znanstvenici i nastavnici u znanstveno-nastavnim zvanjima.

Naravno, ne držimo da je uvođenje nesigurnosti zaposlenja na svim razinama rješenje za asimetričnu raspodjelu tog tereta. Doista, poopcavanje pozicije u kojoj se danas nalaze novozaposleni mladi znanstvenici izazvalo bi daljnje snižavanje ionako niskih standarda, kakvi su u posljednje vrijeme prisutni u hrvatskoj znanstvenoj zajednici. U mjeri u kojoj je autonomija bitna za kvalitetno obavljanje znanstvene i nastavne djelatnosti tako strukturirani odnosi ukupno donose kvalitativno gledano ispodprosječne rezultate, te pospješuju elitizam temeljen na neformalnim orđajkim odnosima, korupciji i neznanju.¹³ Korporativni modeli upravljanja, kojih je podjela na dvije vrste zaposlenika samo jedan dio, a koji su zavladao svim razinama znanstvenog i visokoobrazovnog rada, utemeljeni su na reduktivnoj ideji pojedinca kao *homo economicusa* čije je ponašanje uvjetovano

REGULACIJA PRIVATNOG I JAVNOG U SVRHU OČUVANJA ZNANOSTI I VISOKOG OBRAZOVANJA KAO JAVNOG DOBRA

ponajprije ekstrinzičnom motivacijom (materijalnom ili kakvom drugom nagradom), nisu se do sad pokazali i kvalitativno učinkovitima. Upravo suprotno, kako to znanstvenici upozoravaju već godinama (usp. Harvie 2011), a potkrepljuju recentna empirijska istraživanja i teorije u području heterodoksne ekonomije (npr. Osterloh i Frey 2009), intrinzična je motivacija (prije svega znatizelja te intelektualno i vrijednosno sadržajna radna sredina) ključni pokretač znanstvenog rada.¹⁴

U SKLADU S GORE IZNESENIM, ZAHTIJEVAMO DA SE ODMAH PREKINE S KADROVSKOM POLITIKOM KOJA SE TEMELJI NA ZAPOŠLJAVANJU VEĆEG BROJA MLADIH ZNANSTVENIKA UZ OČEKIVANJE "NEKA POBJEDI NAJBOLJI". TREBA RAZVITI PRISTUP ZAPOŠLJAVANJU AKADEMISKA RADNIKA (OD ASISTENTA DO SAVJETNIKA/PROFESORA) KOJI ĆE BITI JAMAC SLOBODE ZNANSTVENOG RADA I OSNOVA ZA OTVORENO, SOLIDARNO DJELOVANJE ČLANOVA AKADEMISKE ZAJEDNICE JEDNIH PREMA DRUGIMA, KAO I PREMA ČLANOVIMA DRUGIH SKUPINA U DRUŠTVU.

Sadašnji zakonodavni okvir u kojem je napredovanje uvjet za zadržavanje radnog mjesta i koji je u manje od desetljeća, a u zavjetrini rastezljive interpretacije kvantitativnih metoda vrednovanja, doveo do inflacije najviših znanstvenih i znanstveno-nastavnih zvanja, smatramo podjednako neprihvatljivim i neetičkim kao i okvir ponuđen u odbačenom zakonskom paketu koji napredovanje nije vezivao uz postignuća pojedinaca nego uz fiksnu "piramidu", pri čemu je u nositelje znanstvenog i nastavnog rada u još jednom paradoksalnom obratu promovirao prekarne akademske radnike na početku karijere (znanstvene novake). Zastijevamo odgovorno zapošljavanje koje polazi od pretpostavke da će se svakom zainteresiranom zaposleniku, koji sadržajno kreativno i kvalitetno ispuni očekivanja (zadane obaveze) osigurati uvjeti za rad i mogućnosti napredovanja. Neprihvatljivim smatramo zapošljavanje koje se u bjesomučnoj težnji za uštedom temelji na rotaciji novo-zaposlenih kao najjeftinije i najpredanije radne snage. Kratkoročna ušteda trajno narušava kvalitetu sustava znanosti i visokog obrazovanja i rezultira doslovnom potrošnjom ljudi.

Pritom ne treba zaboraviti da problemi nesigurnosti i degradacije radnog mjesta nisu pojave ekskluzivno rezervirane za sustav znanosti i visokog obrazovanja. Znanost i obrazovanje dio su društva i nemoguće je riješiti njihove probleme pretvarajući se da je riječ o sasvim izdvojenim društvenim djelatnostima. Činjenica da se na ključne

probleme statusa znanstvenika i nastavnika u visokom obrazovanju ne može posve odgovoriti isključivo promjenom obrazovne i znanstvene politike ne znači da se gore navedena proturječja akademskog polja smiju ostaviti po strani. Naše je uvjerenje da je primjereno suočavanje s ovim problemom ishodišna točka svake transformacije sustava znanosti i visokog obrazovanja koja teži kreativnom i smislenom znanstveno-nastavnom radu utemeljenom na načelima autonomije i solidarnosti.

Rangiranje, kvantificiranje postignuća i poticanje kompetitivnosti nesigurnošću radnih mjesta nisu, dakle, relevantni mehanizmi kontrole kvalitete pojedinaca i institucija. Kao oblik otpora tom vrijednosnom sustavu i njegovim pogubnim učincima zahtijevamo, između ostaloga, da hrvatska sveučilišta ne sudjeluju u svjetskim rangiranjima i da se ne provode nacionalna rangiranja (na tragu ranije spomenutog stajališta Reed Collegea). Stoga još jednom podsjećamo da kao jedini relevantan mehanizam kontrole kvalitete pojedinaca i institucija vidimo odgovoran, solidaran i uzajaman odnos između studenata, zaposlenika i institucija utemeljen na kreativnosti, težnji prema kvaliteti, unutrašnjoj motivaciji i, u hrvatskom normativnom okviru, jasno definiranim akademskim slobodama i akademskoj samoupravi,¹⁵ kao i na potpunoj otvorenosti i dostupnosti svih oblika znanstvene, nastavne i administrativne prakse. Pritom pod potpuno otvorenom i javno dostupnom znanstvenom, nastavnim i administrativnom praksom podrazumijevamo da **SVI OBLICI ZNANSTVENIH I ADMINISTRATIVNIH PRAKSI BUDU JAVNO DOSTUPNI I PROVJERLJIVI: OD OBJAVLJENIH REZULTATA ISTRAŽIVANJA I NJIHOVE PRIMJENE, PREKO PROVEDBE (PRIJAVE I ODLUKA) POJEDINIHIH NATJEČAJA (ZA RADNA MJESTA, JAVNU NABAVU I DR.) DO POTROŠNJE POJEDINACA I INSTITUCIJA.** Time će se povećati odgovor-

nost svih uključenih u znanstvene, natječajne i druge procese te eliminirati mogućnost da neupućenost bude isprika za podržavanje svih oblika nedozvoljenih i akademskoj zajednici neprijemljenih načina djelovanja i poslovanja. Uz sigurna radna mjesta i njegovanje na suradnji utemeljene kvalitete, podsjećamo da je za dugoročno kvalitetno, kreativno i predano znanstveno i nastavno djelovanje potrebno osigurati i zadovoljavajuće infrastrukturne uvjete. Nedovoljno opremljene knjižnice i laboratoriji, ograničen pristup znanstvenim časopisima, nerijetko prevelike grupe studenata u predavaonici itd. ostaju problemi kvalitete našeg sustava bez financijskih rješenja. Jednako tako upozoravamo da kvaliteta sustava ovisi i o selekcijskom postupku koji je trenutno opterećen problematičnim projektom državne mature za upis na visokoškolske institucije i voluntarizmom prijavnih ispita.

U skladu sa shvaćanjem privatizacije kao univerzalnog lijeka, a pod motom da država nije dobar vlasnik, od privatizacije se i u području znanosti i visokog obrazovanja očekuje da riješi neke od problema postojećeg sustava koji se tiču primjerice kvalitete obrazovanja ili neracionalnosti potrošnje (usp. Sopek 2011).

Do sada su se privatizacija i komercijalizacija visokog obrazovanja i znanstvene djelatnosti odvijale prvenstveno kroz porast participacije pojedinaca u troškovima vlastitog školovanja (prema podacima Državnog zavoda za statistiku RH iz 2010. godine 60% studenata plaća školarinu), dok bi se u budućnosti trebale odvijati još i povećanjem ulaganja privatnog sektora u znanstveno-istraživačku i obrazovnu djelatnost. Kako je osnovna svrha takvih promjena rasterećivanje državnog proračuna, paralelno bi trebalo doći (i dolazi) do smanjenja javnih izdvajanja.

Podaci Eurostata (2011) o ukupnim javnim izdvajanjima za visoko obrazovanje za 2008. godinu (uključuje izdvajanja za institucije i studentsku potporu) navode kao prosjek EU (EU 27) 1.14% BDP-a. Više od navedenog prosjeka izdvajaju npr. Danska (2.19%), Belgija (1.38%), Francuska (1.24%), Austrija (1.49%), Slovenija (1.22%) i Njemačka (1.21%). Izdvajanja su viša od 1% i u sljedećim zemljama: Estonija, Irska, Španjolska, Cipar, Litva, Mađarska, Malta, Nizozemska, Poljska, Finska, Švedska, Norveška i Island. Ukupna javna izdvajanja za visoko obrazovanje u Hrvatskoj iznose 0.95% manja izdvajanja imaju samo Velika Britanija, Slovačka, Italija i Bugarska. Dostupni podaci jasno sugeriraju da je u komparativnoj perspektivi udio ukupnih javnih izdvajanja za visoko obrazovanje u Hrvatskoj nizak.¹⁶

Usporedbe europskih zemalja prema kriteriju privatnih izdvajanja pojedinaca za visoko obrazovanje u obliku školarina otkrivaju sličnu lošu sliku. Prema Benu Jongbloedu (2010) u kontinentalnoj Europi studenti na preddiplomskom studiju često plaćaju vrlo male školarine ili pak uopće ne plaćaju školarine (npr. Austrija, Češka, Danska, Estonija, Finska, Grčka, Irska, Island, Slovenija, Švedska). U nekim zemljama školarine su manje od 500 EUR godišnje (npr. Belgija, Francuska, Bugarska, Turska), dok tek u ponekim zemljama dosežu 750 EUR godišnje (npr. Italija, Španjolska). Negdje su čak i premašile svotu od 1000 EUR (npr. Nizozemska, Engleska, Latvija). U Hrvatskoj je mogući iznos školarina i do 1270 EUR, čime se Hrvatska smješta u zemlje s izrazito visokim iznosom školarine, a linearni model naplaćivanja školarina, osim u Estoniji od akademske godine 2011./2012., ne postoji nigdje drugdje u Europi.

Strateški nerazrađen porast broja sveučilišta i neusklađenost modela studiranja te izrazito neodgovorna i kratkoročna politika u znanosti i visokom obrazovanju — projekcije razvoja bile su takve da nužno ovisе o povećanju ulaganja, a zapravo se dogodilo smanjivanje — kao posljedicu imaju pad kvalitete, neujednačenost i preklapanja programa te lošu kadrovsku politiku, jer naglo povećanje broja studija i studenata nije pratio i odgovarajući porast znanstveno-nastavnih kadrova, prostornih kapaciteta i financiranja. Upravo se u takvim nesređenim uvjetima privatizacija nudi kao način uređivanja znanosti i visokog obrazovanja. No kada se sagledaju dosadašnja iskustva — kao primjeri mogu poslužiti zemlje u okruženju koje su nizom karakteristika (od veličine do procesa tranzicije) usporedive s

¹⁴ Margit Osterloh i Bruno S. Frey na nizu primjera i istraživanja pokazuju da su korporativni oblici upravljanja znanostima i visokim obrazovanjem koji se temelje na načelima ekstrinzične motivacije i kontrole već doveli do radikalne i strukturne destrukcije akademskog polja (pada kvalitete, urušavanja vrijednosti, porasta koruptivnih i srodnih praksi i dr.). Prema istim bi autorima učinkovitije bilo, s obzirom na specifičnosti samog polja i ulogu koju u njegovu definiranju ima intrinzična motivacija, usmjeriti se na rigorozniju selekciju pri samom ulasku u akademsko polje rada koju bi pratili ugovori na neodređeno vrijeme (kao jamac autonomije znanstvenog rada i sredstvo kojim bi se reducirale u kompetitivnom sustavima strukturno poticane koruptivne metode plagiranja, autoplagiranja, višestrukog objavljivanja, fiktivnog autorstva i dr.) i razvoj u korporativnim modelima ozbiljno poljuljanih povijesno supstancijalnih vrijednosti istraživačkog i nastavnog rada (kreativnosti, otvorenosti, znatizelje, kritičnosti, odgovornosti, predanosti i dr.), koje bi se pak usvajale socijalizacijskim mehanizmima unutar samog polja, a ne sustavom mehaničkog nadzora i kazne. Osterloh i Frey su, dakako, svjesni da takvo rješenje ostavlja prostora za pojedinačne zloporabe (nerad i lijenost), ali oni te zloporabe smatraju "nužnim žrtvama", pojedinačnim devijacijama koje će biti to manje što će gore navedene vrijednosti akademske zajednice biti razvijenije i prihvaćenije. Radi se, prema njima, o manjem zlu u odnosu na strukturnu devijaciju koja se proizvodi uvođenjem korporativnih oblika upravljanja u akademsko polje i kojom se navedene supstancijalne vrijednosti akademske zajednice zajedno s njima pripadnim praksama društveno odgovornog i autonomnog nastavnog i istraživačkog rada istiskuju na rub akademskog polja, dok u središtu, kako to već danas možemo zamijetiti, prevladava amorfna masa brojeva (radova, znakova, referenci i dr.), a kvaliteta se utapa i gubi u labirintima prosječnosti ili ispodprosječnosti marketinški spretno certificiranog, ali besadržajnog (pomodnog, rascjepkanog, pa čak i nevjerođostnog) znanstvenog i nastavnog rada.

¹⁵ Usp. Odluku Ustavnog suda Republike Hrvatske.

¹⁶ U: European Commission staff working document on recent developments in European higher education systems.

¹⁷ Sintagmom "pranje diploma" se, u nama susjednim zemljama, označava proces tijekom kojeg studenti nakon završene, primjerice, prve tri godine stručnog studija na nekoj privatnoj visokoškolskoj instituciji, prelaze na javno sveučilište i završavaju diplomsku razinu studija stjecanjem sveučilišne diplome i pripadajuće titule. Motivi za to su tradicija i, još uvijek očuvani renome javnih sveučilišta, ali i veća vrijednost sveučilišne diplome u odnosu na diplomu stručnih studija s neke novouspostavljene i nedovoljno poznate institucije. Privatne stručne studije, naime, često karakterizira upitna kvaliteta i pogodovanje—prilikom ocjenjivanja—studentima, zapravo kupcima usluge. Time su u sličnoj poziciji kao i oni koji su se—ubacivanjem novca u legalne tokove—preko noći pojavili kao tranzicijski novobogataši. Tu se nalazi i temelj za duhovito podrugljivo metaforiku naziva skovanog po analogiji s izrazom kojim se označava legalizacija nelegalno stečenog novca ili imovine ("pranje novca"). Time se aludira na prikrivanje pravog porijekla sveučilišne diplome do koje se dolazi na mnogo lakši način jer takvi studenti—zahvaljujući ponajprije plaćanju visokih školarina, a manje vlastitom radu—zaobilaze cjelovitog sveučilišnog studija dolaze u status jednak onome svojih kolegica i kolega koji su prošli puni ciklus sveučilišnog studija.

¹⁸ Poučeni primjerom Slovenije u kojoj privatne tvrtke izvide usluge čišćenja na javnim fakultetima, protivimo se mogućnosti uvođenja takvog oblika suradnje između privatnih i javnih institucija u Hrvatskoj. Neetično je, naime, da se javnim sredstvima financiraju oblici rada koje (nasuprot kolektivnim ugovorima definiranim uvjetima rada zaposlenika u javnim službama) karakterizira visok stupanj prekarosti ili čak rada "na crno" s neprimjereno velikim brojem radnih sati, izostankom naknade za prekovremene sate i dr. Vijest da novi hrvatski ministar zdravlja Rajko Ostojić u okviru provedbe ideje o izdvajanju nezdravstvenih djelatnosti i zaposlenika iz bolničkih sustava razmišlja i o mogućnosti "outsourcinga" usluga čišćenja, pranja, glačanja, kuhanja te administracije pokazuje da naša bojazan od udomaćivanja takvih etički neprihvatljivih modela udruživanja privatnog i javnog nažalost nije utemeljena samo na analogiji sa susjednim državama, nego i na prvim najavljenim potezima nove Vlade (www.vecernji.hr, 6. veljače 2012.).

Hrvatskom, a kao najeklatantniji primjeri novih članica Europske Unije mogu se spomenuti Bugarska ili Rumunjska—ne možemo očekivati da će daljnja privatizacija u sektoru znanosti i visokog obrazovanja riješiti probleme nastale upravo isto takvom nekontroliranom privatizacijom i komercijalizacijom. Naime, budući da opisani trendovi već sad deformiraju znanstvena istraživanja i visoko obrazovanje prema načelu njima strane ekonomske profitabilnosti, njihov je nastavak već potaknuo niz paralelnih procesa s kratkoročnim i dugoročnim štetnim posljedicama.

NAJSNAŽNIJI EFEKT KOJI JE KOMERCIJALIZACIJA U SMISLU UVOĐENJA ŠKOLARINA IMALA U HRVATSKOJ JEST PERVERZNI POTICAJ SVEUČILIŠTIMA DA UPISUJU VIŠE STUDENATA NEGO ŠTO MOGU KVALITETNO OBRAZOVATI (jer se ta sred-

stva, između ostaloga, koriste za plaće i honorare). Uz to, porast udjela privatnih visokih škola—kako pokazuje dosadašnji razvoj u Republici Hrvatskoj, ali i iskustva u usporedivim zemljama—povećava udio obrazovanja za neposredno primjenljivo znanje koje ima isplativost u kratkom roku. Trend privatizacije znanosti i visokog obrazovanja u kombinaciji s idealom kratkoročne isplativosti u malim zemljama poput Hrvatske dugoročno vodi u potpuni nestanak sfere tzv. fundamentalnih istraživanja budući da ona nisu neposredno isplativa. A bez takvih istraživanja akademska se zajednica marginalizira, u stručnom smislu provincijalizira i postaje sve irelevantnijom, bez obzira na stupanj međunarodne suradnje pojedinaca.

Usmjeravanje prema stručno-tehničkom tipu obrazovanja također prijeti smanjivanjem udjela istraživačkog, a povećanjem udjela nastavnog rada. To sa sobom nosi opasnost da se brojna sveučilišta degradiraju isključivo u nastavne institucije koje prenose informacije o znanju do kojeg se dolazi u drugim centrima. Konačan ishod tog procesa bio bi da sveučilišta ostanu sveučilišta samo po imenu, dok bi njihova supstancija nestala. Odnosno, na globalnoj razini jedna od karakteristika novog sveučilišnog polja jest podjela institucija na elitna istraživačka sveučilišta u kojima se proizvode "nove spoznaje", dok se ostala sveučilišta preobražavaju u nove vrste stručnih studija, specijaliziranih za prijenos drugdje proizvedenih spoznaja.

U situaciji u kojoj neki lokalni akteri i dalje zagovaraju upravo takav tip privatizacije, možemo očekivati povećanje broja privatnih znanstvenih i visokoobrazovnih institucija bilo osnivanjem novih privatnih, bilo privatizacijom dijelova postojećeg sustava. U nekim znanstvenim područjima (tehnička i medicinska) to će dovesti do elitizacije, i to, s jedne strane, u vidu odljeva kvalitetnih kadrova iz sfere javnog znanstvenog i visokoobrazovnog sustava u privatne istraživačke centre ili sveučilišta, a s druge u vidu smanjivanja broja onih kojima će biti otvoren pristup kvalitetnim resursima u školovanju i istraživanju. Pritom veći udio privatnih institucija ne jamči racionalnije i odgovornije

raspolaganje javnim novcem. Naprotiv, tijekom tranzicije uspostavljena sprega nekompetencije i korupcije u svim područjima, pa i u području znanosti i visokog obrazovanja, nudi plodno tlo za—u srži—kriminalno pretakanje javnih dobara u privatnu dobit, u obliku, primjerice, financiranja privatnih institucija proračunskim novcem ili klijentelističkog pogodovanja pojedinim, točno određenim privatnim ili javnim investitorima ili pak uspostavu prikrivenih monopola.

Zahtijevamo da se korupcija u znanosti i visokom obrazovanju sankcionira postojećim pravnim mehanizmima, te da se dodatno osigura adekvatan društveni nadzor nad ulaskom i kretanjem privatnih sredstava koja povećavaju rizik od manipuliranja rezultatima, posebno u slučajevima u kojima istraživanja ne potvrde očekivanja investitora (npr. u primjeni lijekova ili u kemijskoj industriji). Bez jasnih kriterija i kontrole procesi komercijalizacije i privatizacije u pojedinim će strukama (u društvenim i humanističkim, ali i pojedinim prirodnim znanostima) neminovno prouzročiti pad kvalitete ne samo znanosti, nego i studiranja. Iskustva u susjednim zemljama, poput tzv. pranja diploma, ukazuju upravo na to.¹⁷

Daljnja privatizacija u postojećim okolnostima bila bi stoga samo sankcioniranje lošeg zatečenog stanja s nizom štetnih posljedica, jer bi se privatiziralo trenutno unosne znanstveno-istraživačke institucije i kratkoročno profitabilna istraživačka područja, dok bi državnim institucijama ostalo "na teret" sređivanje stanja u ekonomski manje isplativim područjima znanosti i visokog obrazovanja. Pored toga, kao i u drugim sferama u kojima se to već dogodilo, prijeti realna opasnost da će pretvorba znanosti i obrazovanja u privatno vlasništvo poništiti pozitivne učinke javnog dobra. Ono što se generacijama stvaralo na dobrobit svih, postat će privatno vlasništvo nekolicine.

Kako bi se spriječili potencijalno vrlo štetni efekti, trebalo bi prije svega **ZAUSTA-**

VITI ZAPOČETE NEKONTROLIRANE PROCESSE DALJNJE PRIVATIZACIJE I KOMERCIJALIZACIJE ZNANOSTI I VISOKOG OBRAZOVANJA, KAKO U POGLEDU FINANCIRANJA TAKO I U POGLEDU VLASNIŠTVA. Prije ikakvih

daljnjih koraka treba javni znanstveni i visokoobrazovni sektor urediti, a to se može jedino približavanjem razini europskog prosjeka izdvajanja iz BDP-a i strogo regulacijom odnosa između privatne i javne sfere u visokom obrazovanju i znanosti. Dosadašnji procesi privatizacije ukazuju na potrebu za takvim rješenjima u svrhu očuvanja znanosti i visokog obrazovanja kao javnog dobra i društvenog resursa kojim zajednica mora znati raspolagati na dobrobit svih pripadnika, a ne uskog kruga privilegiranih pojedinaca.

Zaključno, zahtijevamo detaljno uređenje odnosa privatnih i javnih znanstvenih i visokoškolskih institucija. Zahtijevamo da se zakonski onemoguću da nastavnici ili istraživači s javnih sveučilišta rade na privatnim institucijama jer to otvara prostor—kako se pokazalo u drugim sferama poput zdravstva—za

korupciju, sukob interesa i pogodovanje koje vodi prema prikrivenim monopolima (u istraživanju i nastavi). Na javnim sveučilištima, nadalje, ne bi smjelo biti pravilo da vanjski suradnici nose glavninu nastavu. U protivnom se podržava bujanje strukturno nestabilnog istraživačkog i nastavnog rada, što šteti kvaliteti i narušava kontinuitet istraživanja i nastave. Podjednako, poslovanje javnih sveučilišta i instituta ne smije se temeljiti na kontinuiranom "uvozu" usluga iz privatnog sektora (djelatnosti pomoćnih službi) kako se javnim sredstvima ne bi financirale tvrtke koje su u ime vlastitog profita ili opstanka na tržištu spremne žrtvovati temeljna radnička prava (pravo na plaću, pravo na plaćeni prekovremeni rad, pravo na ugovor o radu dulji od nekoliko mjeseci i dr.).¹⁸

Konačno, ključan aspekt reguliranja odnosa javnog i privatnog jest onaj koji iziskuje, ako ne već reviziju različitih privatnih visokoškolskih institucija i njihovih programa i u skladu s tim **ODUZIMANJE DOPUSNICA KOJE**

BI PONIŠTILO DOSADAŠNJE NEGATIVNE EFEKTE, ONDA SVAKAKO OGRANIČENJE PRIVATNIH VISOKOŠKOLSKIH INSTITUCIJA NA IZVEDBU ISKLJUČIVO STRUČNIH STUDIJA.

Sveučilišno obrazovanje treba ostati isključivo javno, dok se istraživanja mogu, uz obvezno i dostatno javno financiranje, osloniti i na suradnju s privatnim izvorima sredstava (u skladu s prethodno navedenim striktnim regulacijskim okvirom). U tome se nalazi jedina garancija dugoročne društvene dobrobiti, očuvanja slobode i jednakih uvjeta pristupa istraživanju i obrazovanju svim građanima.

BESPLATNO I SOCIJALNO INKLUZIVNO VISOKO OBRAZOVANJE

Besplatno obrazovanje možda jest na prvi pogled samo sintagma koja stoji na mnogim studentskim i aktivističkim transparentima i koja se često nalazi kao zvučna kulisa u prosvjedima, protestima i blokadama. No iza tog zahtjeva skriva se višegodišnja samo-edukacija i rad na tekstovima, organizaciji, radnim grupama i sastancima kojima je zajedničko pronaći rješenje i argumentirati zašto besplatno visoko obrazovanje mora biti u temelju svakog društva koje kao svoje prioritete ima socijalnu, demokratsku i znanstvenu komponentu.

Nakon početnog omalovažavanja, besplatno je obrazovanje vrlo brzo upravo zbog svoje neupitne civilizacijske i egalitarne dimenzije postalo središnji, premda najčešće, nažalost, samo retorički ulog različitih, pa tako i vladajućih struktura. Kao ilustracija ove teze mogu se navesti izjave bivših i sadašnjeg ministra obrazovanja, znanosti i sporta:

DRAGAN PRIMORAC: "Besplatno obrazovanje za studente koji ispunjavaju obveze" (*Jutarnji list*, 5.5.2009.),

RADOVAN FUCHS: "Besplatno školovanje za redovite studente" (www.tportal.hr, 23.11.2009.),

ŽELJKO JOVANOVIĆ: "u javnim ustanovama školovanje mora biti besplatno za uspješne i redovite učenike i studente" (*Vjesnik*, 23.12.2011.).

Sva tri ministra, dakle, smatraju da pravo na besplatno obrazovanje (u kojem se direktni troškovi studija financiraju iz državnog proračuna) imaju samo tzv. redoviti studenti, a u nekim varijantama "redoviti" i "uspješni" studenti.¹⁹ Ovakvo razumijevanje besplatnog obrazovanja problematično je na više razina. Prije svega, radi se o vrijednosnoj poruci da je učinkovitost, onako kako je shvaćena u poslovnom svijetu, važnija od samog procesa učenja. Drugim riječima, "ekonomsko" se privilegira nad "obrazovnim": govori se o državnom ulaganju u "isplative" studente, pri čemu je indikator "isplativosti" vrlo problematičan, kao što je problematično i poticanje što bržeg izlaska na tržište rada naspram uzimanja u obzir različitih dinamika učenja i razumijevanja, tj. poticanja učenja kao procesa samoaktualizacije. Promišljeno usvajanje određenog korpusa znanja ovdje postaje sekundarno, a naglasak se premješta na "ishode učenja", odnosno puko izvršavanje obaveza, pri čemu se financijski penalizira njihovo neizvršavanje. Tako je besplatno obrazovanje u viziji ministra Fuchsa podrazumijevalo sljedeće: "Svi redoviti studenti počinju studirati ove godine bez plaćanja i upisninu podmiruje državni proračun, a ako i dalje budu kvalitetni i marljivi mogu završiti studij bez plaćanja, a oni manje marljiviji plaćat će 60 posto hrvatske prosječne plaće" (*Jutarnji list*, 21.4.2011.). U nastavku želimo pokazati da je riječ o ekonomski i etički izrazito spornoj tezi na empirijskoj i teorijskoj razini.

Teza o besplatnom studiju za redovite i uspješne polazi od shvaćanja da je državi u interesu da se izdvajaju sredstva samo za one studente koji će "uspješno" i/ili "redovito" završiti studij. U osnovi ovog fetišizma redovitosti i uspješnosti nalazi se **PRETPOSTAVKA DA**

**JE SUSTAV TOLIKO KVALITETAN DA
NE SNOSI NIKAKVU ODGOVORNOST
ZA STUPANJ REDOVITOSTI I USPJEŠ-
NOSTI, VEĆ DA ODGOVORNOST ZA**

**NEREDOVITOST ISPUNJAVANJA STU-
DIJSKIH OBVEZA SNOSE ISKLJU-
ČIVO POJEDINCI.** Kad bi ta pretpostavka

bila točna, mogla bi se potvrditi pokazateljima kvalitete. Međutim, empirijska istraživanja provedena na fakultetima u Hrvatskoj i iskazi studenata prikupljeni u okviru tih istraživanja ne govore u prilog pretpostavljenoj kvaliteti sustava. Naime, na fakultetima na kojima su provedena istraživanja studenti ističu sljedeće probleme: nedostupnost literature za ispite, nedostupnost nekih profesora, loš raspored, velike grupe ili pak subjektivnost ocjenjivanja (Doolan 2009). Drugim riječima, neredovitost studiranja povezana je s manjkavim institucionalnim uvjetima u kojima je otežano biti "redoviti" student.

Dakako, banalna je činjenica da neki pojedinci na istom studiju uspijevaju ispuniti svoje studijske obveze, a drugi to ne uspijevaju. Međutim, zagovornici "uspješnosti" iz te činjenice izvlače nelegitimne zaključke pa su skloni reći da su institucionalne karakteristike nevažne, odnosno da su uspješni oni koji su sposobni i marljivi, a neuspješni oni koji su nesposobni i lijeni. Diskurs upornosti i motiviranosti kao ključ uspjeha nalazimo i u *Strateškom okviru za razvoj 2006.-2013.*: "Poduzetnički, ali i ukupni gospodarski i društveni uspjeh zahtijeva upornost, želju za uspjehom te spremnost na preuzimanje odgovornosti, i za uspjeh i za neuspjeh. Ta spremnost rađa pobjedničko ozračje te pozitivno vrednovanje vlastitog i tuđeg uspjeha" (2006: 13). Poruka je da odgovornost za uspjeh leži isključivo na pojedincu i da je rezultat njegove upornosti i želje za uspjehom.

Iako u sustavu naravno postoje i oni studenti koji nisu nužno vođeni željom da završe upisani studij, sociologija visokog obrazovanja istraživanjima u raznim zemljama već desetljećima znanstveno osporava mit o obrazovnom sustavu kao meritokratskom i dokazuje kako se objašnjenja obrazovnih rezultata ne mogu svesti samo na sposobnost i motivaciju (npr. Leathwood i O'Connell 2003, Cooke et al. 2004, Bourdieu i Passeron 1977, 1979). Na primjer, u hrvatskom kontekstu, Matković (2010) na temelju podataka ankete o radnoj snazi utvrđuje povezanost niske razine obrazovanja roditelja i prihoda kućanstva s povećanim rizikom ranoga napuštanja školovanja.

Rezultati takvih empirijskih nalaza ugrađeni su i u dokumente Bolonjskog procesa kroz tzv. socijalnu dimenziju (npr. *Leuven Communiqué* 2009, *London Communiqué* 2007, *Bergen Communiqué* 2005 itd.) koja se odnosi na uspostavljanje institucionalnih mjera koje pridonose jednakim mogućnostima pri upisu studija, za vrijeme njegova trajanja te pri završetku studija, s posebnim naglaskom na studente i studentice iz socijalno ugroženih skupina. Drugim riječima, da bi student bio "redovit", odnosno "uspješan", potrebno mu je osigurati određene uvjete studiranja: smještaj, prijevoz, hranu, nastavne materijale i dr.

Vizija besplatnog obrazovanja koju promiču spomenuti hrvatski ministri, a koja je ušla u javni diskurs kao opće mjesto, ne počiva na socijalnoj dimenziji nego na pretpostavci da su studenti koji ne ispunjavaju svoje obveze ili nesposobni ili lijeni, i stoga se moraju sankcionirati plaćanjem određenih direktnih troškova studija. Radi se o neutemeljenom privilegiranju individualnih nadstrukturnim čimbenicima u objašnjavanju "redovitosti" i/ili "uspješnosti" studiranja, pri čemu do izražaja dolazi etički krajnje dvojbena princip "tko

može plaćati, ima pravo na grešku". Redovitost i uspješnost utoliko funkcioniraju kao eufemizmi za socioekonomske razlike, odnosno kao mehanizmi njihova perpetuiranja i održavanja.

Polazeći od načela jednakosti, a poučeni recentnim zloupotrebama (upisom iz godine u godinu sve većeg broja izvanrednih studenata ili studenata za osobne potrebe), **ZAHTIJE-**

**VAMO DA NA HRVATSKIM JAVNIM
SVEUČILIŠTIMA VISOKO OBRAZO-
VANJE BUDE BESPLATNO ZA SVE
UPISANE STUDENTE I STUDENTICE.**

**OVO SE ODNOSI NA STUDENTE KOJI
STUDIRAJU PREMA REDOVITOM
STUDIJSKOM PROGRAMU, ALI I NA**

**STUDENTE KOJI BI ZBOG RAZLIČI-
TIH OKOLNOSTI (NPR. STUDENTI S
DJEKOM, OSOBE S POSEBNIM POTRE-**

**BAMA, ZAPOSLENI) MORALI IMATI
MOGUĆNOST STUDIRATI DULJE PO
PRILAGOĐENOM PROGRAMU.** Tom bi

se mjerom zaustavile spomenute i brojne zloupotrebe, koje kao posljedicu imaju komercijalizaciju visokog obrazovanja s popratnim padom kvalitete studiranja i socijalnom isključivošću.

Povrh svega navedenog, mjerom ukidanja svih oblika plaćanja dokinula bi se i etički neprihvatljiva mogućnost otkupa neuspjeha, tj. nepravedna dimenzija sustava unutar kojeg isključivo ekonomski privilegirani studenti imaju pravo na produljenje studija jer ga mogu priuštiti, kao i nezahvalna situacija u kojoj se nalaze nastavnici koji svojim ocjenjivanjem odlučuju o tome hoće li student morati plaćati studij. Zahtijevamo stoga da se ukinu svi oblici financijske penalizacije studenata (otkup bodova, školarine, upisnine, glavarine i dr.), odnosno, da se svim studenticama i studentima omogući studij bez direktnih novčanih participacija, i to pod istim uvjetima i rokovima na razini pojedinih studijskih grupa (uz jasno određene i strogo kontrolirane iznimke za npr. majke s djecom, osobe s posebnim potrebama, zaposlene i dr.). Pritom je mogući prigovor da se tako pogoduje i ekonomski privilegiranim studentima načelno promašen. Pravo na besplatno obrazovanje je univerzalno pravo, civilizacijski doseg i uvjet smislenosti demokratskih procesa. U tom pogledu novčana penalizacija ne može ni u kojem slučaju biti mjera redistribucije društvenog bogatstva, odnosno ekonomska egalitarnost mora ići u korak s univerzalnim pravom na obrazovanje.²⁰

Dakle, uzimajući u obzir sve navedeno zahtijevamo **besplatno obrazovanje za sve studente na svim razinama studija, uključujući i doktorske studije.** Zahtijevamo da se uvažavaju rezultati istraživanja koja pokazuju da "redovitost" i "uspješnost" ne ovise samo o sposobnostima već i o institucionalnim karakteristikama i socioekonomskom statusu pojedinca, kao i činjenica da se u brojnim državama ne plaćaju školarine (npr. Austrija, Slovenija, Švedska), a samo se u Hrvatskoj i Estoniji

¹⁹ Rektorski zbor "redovitost" definira kao polaganje svih ispita propisanih studijskim programom na jednoj godini, dok se "uspješnost" određuje sasvim proizvoljno na razini pojedinih sastavnica sveučilišta.

²⁰ Besplatno obrazovanje se u Deklaraciji zagovara prvenstveno zbog svoje univerzalne i egalitarne dimenzije. No, ako bismo htjeli na vrijednost obrazovanja primijeniti redukcionističke ekonomske kriterije, izvještaj OECD-a *Education at a Glance* (2010) pokazuje kako se isplati investirati javna sredstva u obrazovanje jer ta investicija rezultira još većim prihodima od poreza; u prosjeku u zemljama OECD-a, osoba s visokoškolskom kvalifikacijom doprinijet će dodatnih 119 000 USD porezu na dohodak i doprinosima u usporedbi s nekim tko ima završeno srednjoškolsko obrazovanje. Prema izvještaju, doprinos društvu je još i veći zbog brojnih dobrobiti obrazovanja koje se ne odražavaju direktno u prihodima od poreza.

SUSTAVAN PRISTUP DONOŠENJU OBRAZOVNIH I ZNANSTVENIH POLITIKA I SMJERNICE ZA IZRADU NOVE OBRAZOVNE I ZNASVENE POLITIKE REPUBLIKE HRVATSKE

²¹ Primjeri takvih preporuka su npr. *OECD Thematic Review of tertiary education: country background report for Croatia* (2007) ili pak *Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005.-2010.* u kojem se izražava posebna zahvala Uredu Svjetske banke u Hrvatskoj.

naplaćuje studij ovisno o uspjehu iz godine u godinu. Ovdje je bitno napomenuti i to da u Hrvatskoj aktualni sustav studiranja predviđa i rigorozna vremenska ograničenja, što je protuar-gument izjavama da besplatno obrazovanje znači financiranje “vječnih” studenata.

Treba naglasiti da je besplatno obrazovanje samo jedna razina poticanja socijalno inkluzivnog obrazovanja. Kako pokazuju podaci istraživanja Eurostudent (2011) za Hrvatsku, indirektni troškovi studija čine najveći udio troškova studenata u Hrvatskoj. Stoga bi, kako se i navodi u izvještaju, trebalo poticati i stvoriti uvjete za pristup i uspješan tijek studija i za studente iz obitelji nižeg imovinskog statusa koji često ovise o financijskoj podršci roditelja ili su pak prisiljeni raditi uz studij (prema istom istraživanju 82% studenata navodi obitelj kao glavni izvor financiranja studija). Prema nalazima spomenutog istraživanja, trenutni prosječni iznos stipendije od 807 kuna mjesečno nedostatan je za pokriće troškova studija. Osim toga, podaci pokazuju da stipendije češće primaju studenti koji ne plaćaju školarinu, tj. oni koji imaju manje izravne troškove studija.

U svjetlu dostupnih podataka, zahtijevamo da socijalno inkluzivno obrazovanje postane prioritet hrvatskog visokoškolskog sustava, te da se uz sustav isključivo javnog financiranja studija (tj. financiranja direktnih troškova studija iz državnog proračuna) razvije i sustav stipendiranja studenata iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa i ostalih rizičnih skupina u obrazovanju, koji bi pokrivaio i indirektno troškove studiranja. Ovdje je važno napomenuti da studentski zajmovi nisu prihvatljivi model razvijanja socijalno inkluzivnog obrazovanja iz cijelog niza razloga, a prije svega zato što kreditiranje studenata predstavlja ulazak tržišnih odnosa u područje obrazovanja sa svim posljedicama koje su prethodno opisane. Iskustva studentskog kreditiranja u zemljama poput Sjedinjenih Američkih Država ili Velike Britanije upozoravaju na posljedice rasta studentskog kreditiranja koje stvaraju dugoročne financijske obveze s kojima se studentice i studenti moraju nositi dugo nakon završetka studija. Studenti su prisiljeni ući u dužnički odnos ne bi li na taj način pokrili posredne i neposredne troškove studija, pri čemu su pojedinci iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa manje skloni preuzimanju tog duga zbog iskustva odrastanja u uvjetima financijske nesigurnosti (Cunningham i Santiago 2008). Politika koja želi putem uvođenja studentskih kredita ukloniti socijalne prepreke koje stoje na putu ranjivim društvenim skupinama pogrešno je i proturječno nastojanje da se u vremenu ekonomske krize problem sve veće zaduženosti kućanstava riješi novim financijskim obavezama i rastom zaduženosti.

Ovako shvaćeno besplatno obrazovanje kao ideja došlo je odozgo, ali ne smije ostati samo ideja. Nju stoga treba što prije ugraditi u hrvatski obrazovni sustav i realizirati kao zalag za kvalitetnu znanstvenu i akademsku budućnost građana Hrvatske. **BESPLATNO VISOKO**

OBRAZOVANJE I RAZVIJEN SOCIJALNO UTEMELJEN SUSTAV STIPENDIRANJA OSNOVNIJE PREDUVJET ZA OSTVARENJE DOSTUPNOG JAVNOG VISOKOG OBRAZOVANJA.

Dosadašnje reforme znanosti i visokog obrazovanja događale su se bez sustavnog pristupa donošenju obrazovnih i znanstvenih politika, koji bi uključivao prethodno (i transparentno) konzultiranje sa zainteresiranom javnošću. Takav pristup donošenja odluka odozgo dodatno se pogoršava u kontekstu globalnih mreža oblikovanja obrazovnih politika koje uključuju organizacije kao što su Svjetska banka i OECD (Rizvi i Lingard 2010), jer se u lokalnom kontekstu nekritički preslikavaju preporuke primjerenije višestruko mnogoljudnijim ili razvijenijim društvima²¹. Time se prikriva nesprijetnost i nekompetencija za razvijanje internog modela, jer to, dakako, traži političku odgovornost za dugoročnu viziju.

Kvantitativne i kvalitativne karakteristike procesa dosadašnje reforme javnih sveučilišta primjer su kako se razvoj zbivao neplanski i ovisno o netransparentnim impulsima interesnih lobija. U kvantitativnom smislu nedostajalo je dugoročno promišljanje o potrebnom broju sveučilišta na 4,2 milijuna stanovnika RH pa se krenulo u povećanje njihova broja. U kvalitativnom smislu postoji mješavina tradicionalnog europskog i angloameričkog modela tzv. integriranog sveučilišta, jer se prilikom uspostavljanja novih javnih, mahom malih sveučilišta uvodio model integriranog sveučilišta (Pula, Zadar, Dubrovnik). U slučaju starijih i većih sveučilišta, integracija ima za pretpostavku njihovu prethodnu dezintegraciju (Zagreb, Rijeka, Split, Osijek) i moguću djelomičnu privatizaciju.

Način na koji su se nedavno pokušali donijeti prijedlozi zakona o znanosti, visokom obrazovanju i sveučilištu (proizvod ponuđen akademskoj zajednici koji postavlja okvir rasprave), poruka je akademskoj zajednici da ona nije ključna u odlukama o promjenama u tim sektorima, već se te odluke prije svega donose odozgo. Dapače, problemi u sustavu su tijekom godina prolazili razne metamorfoze, no jedan se ključni moment uvijek ističe: netransparentnost i nevoljkost za uspostavu dijaloga s akademskom zajednicom, koju velikim dijelom čine studenti koji se sustavno zanemaruju i stavljaju u “kutiju” nezrelosti, iako je realnost dijametralno suprotna: studenti jesu akademski i politički subjekti.

Zahtijevamo stoga donošenje ključnih odluka u znanosti i visokom obrazovanju na temelju sustavnog planiranja koje uključuje (izvor koraka: Haddad i Demsky 1995):

(1) analizu postojeće situacije u suradnji s akademskom zajednicom (u području znanosti i visokog obrazovanja: podaci, istraživanja, iskustvo), ali i analizu političkog, ekonomskog, demografskog, kulturnog, društvenog konteksta koji utječe na procese i odluke u znanosti i visokom obrazovanju

(2) oblikovanje mogućih obrazovnih politika u suradnji s akademskom zajednicom (na temelju prikupljenih informacija o postojećoj situaciji i definiranih ciljeva što se želi postići u području znanosti i visokog obrazovanja) i sustavni pristup (definiranje preduvjeta i anticipiranih posljedica) naspram inkrementalnog, ad hoc ili uvoznog pristupa

(3) evaluaciju opcija u suradnji s akademskom zajednicom (s obzirom na financijsku dostupnost, izvedivost i poželjnost iz perspektive onoga u čijem bi interesu određena opcija trebala biti)

(4) donošenje odluka u suradnji s akademskom zajednicom (akademskim radnicima, studentima)

(5) planiranje implementacije odluka

(6) praćenje implementacije (s obzirom na stvarni učinak provedenih odluka i na to radi li se o poželjnim ishodima)

(7) reformulaciju odluka u suradnji s akademskom zajednicom tamo gdje se za to ukaže potreba.

Drugim riječima, zahtijevamo proces koji uključuje i odlučivanje odozgo, što podrazumijeva kontinuirane konzultacije s onima na koje se odluke odnose. Šire, zahtijevamo da se ustroj sveučilišta i znanstvenih instituta osmisli u otvorenoj javnoj raspravi u kojoj presudnu ulogu neće imati argumenti što neposrednije i brže ekonomske efikasnosti, već oni aspekti koji nadilaze kratkoročnu financijsku računnicu i smjeraju ka osiguranju osobnog razvoja pojedinca, razvijanju sposobnosti, a ne tek vještina, obrazovanju stručnjaka u svim područjima, kulturnom i etičkom obogaćivanju lokalne, ali i globalne zajednice, te otvaranju visokog obrazovanja svima, bez obzira na socioekonomski status.

ZAHTJEVI

Temeljem iznesenih argumenata zahtijevamo:

1 Da se “gospodarstvo” koje se u ekonomski reduktivnom okviru danas svodi na “tržište” ne koristi kao mjerilo svih vrijednosti, odnosno, zahtijevamo da se znanost i visoko obrazovanje razumiju kao ravnopravni sudionici općih društvenih procesa. Inzistiranje na sveopćem povezivanju znanosti i visokog obrazovanja s tržištem, kao i zahtjev za prilagođavanjem akademske zajednice nedovoljno diferenciranim i neprestano promjenljivim mitskim potrebama tržišta rada, podjednako kao i uvođenje korporativnih modela upravljanja tim sektorom, reduktivni su i štetni. Nasuprot tomu, zahtijevamo izgradnju održive razvojne perspektive znanosti i visokog obrazovanja kao javnog dobra od primarne važnosti.

2 Uvažavanje pojedinca kao mislećeg subjekta koji nije tek menadžer svoje buduće karijere, ili karijere drugih, nego je sposoban i voljan zauzeti individualan, empatičan i kritički stav prema društvenim, ekološkim i posebice političkim fenomenima te koji uživa široko i slobodno obrazovanje kojemu su cilj intelektualna emancipacija i politička samosvijest. U skladu s time odbacujemo reduciranu sliku studenta kao konzumenta uslužnog sustava visokog obrazovanja i zahtijevamo da mu se vrate i omogućuće intelektualna širina i dostojanstvo.

3 Prepoznavanje vrijednosti svih znanstvenih područja i priznavanje njihovih specifičnosti. Zahtijevamo da se osiguraju uvjeti za neometana znanstvena istraživanja koja svoju financijsku isplativost ne mogu kratkoročno opravdati, tzv. fundamentalna istraživanja čiji rezultati nisu kratkoročno vidljivi, ili čiji je rezon opstanka obogaćivanje ljudskog znanja kao neupitne vrijednosti.

5 Da hrvatska sveučilišta ne sudjeluju u svjetskim rangiranjima, kao i da se ne provode nacionalna rangiranja. Uzimajući u obzir devastirajući učinak uvođenja kompetitivnih mehanizama upravljanja u području znanosti i visokog obrazovanja zahtijevamo da se odmah prekine s kadrovskom politikom koja se temelji na zapošljavanju većeg broja mladih znanstvenika uz očekivanje “neka pobjedi najbolji”. Zahtijevamo odgovoran pristup zapošljavanju akademskih radnika (od asistenta do savjetnika/profesora) koji će biti jamac slobode znanstvenog rada i osnova za otvoreno, solidarno djelovanje članova akademske zajednice jednih prema drugima, kao i prema članovima drugih skupina u društvu. Zahtijevamo, konačno, nužne infrastrukturne uvjete (adekvatne knjižnice, laboratoriji, učionice i dr.), odnosno, materijalnu osnovu za kvalitetan sustav znanosti i visokog obrazovanja.

4 Ukidanje vladavine pojednostavljenih kvantitativnih oblika evaluacije pojedinaca i institucija (rangiranja, bodovanja i dr.). Zahtijevamo redefiniciju kriterija kvalitete i razvoj mehanizama složene evaluacije znanstvenog i nastavnog rada u kojem će kvalitativno imati prednost nad kvantitativnim i u kojem će se kombinirati stručni i sociokulturni kriteriji. Zahtijevamo odgovoran, solidaran i uzajaman odnos između studenata, zaposlenika i institucija utemeljen na kreativnosti, težnji prema kvaliteti, unutrašnjoj motivaciji, akademskim slobodama i akademskoj samoupravi, kao i na potpunoj otvorenosti i dostupnosti svih oblika znanstvene, nastavne i administrativne prakse.

6 Strogu zakonsku regulaciju odnosa privatnih i javnih znanstvenih i visokoškolskih institucija i zaposlenika. Zahtijevamo ograničenje privatizacije visokoškolskih institucija na razinu stručnih studija, kao i zabranu rada nastavnika ili istraživača s javnih institucija na privatnim institucijama. U skladu s tim zahtijevamo da se znanstveno-nastavna djelatnost na javnim institucijama ne temelji na radu honorarnih vanjskih suradnika, te da se djelatnosti pomoćnih službi ne zamjenjuju “uvozom” istovrsnih usluga iz privatnog sektora.

7 Besplatno obrazovanje za sve studente na svim razinama. Zahtijevamo da socijalno inkluzivno obrazovanje postane prioritet hrvatskog visokoškolskog sustava, odnosno da se direktni troškovi studija u potpunosti financiraju iz državnog proračuna, i da se razvije sustav stipendiranja studenata iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa i drugih rizičnih skupina u obrazovanju za troškove indirektnih troškova studiranja.

8 Upravljanje sustavom znanosti i visokog obrazovanja koje će biti utemeljeno na sustavnom širokom odlučivanju odozdo te primjenu sustavnog pristupa donošenju obrazovnih politika naspram inkrementalnog, *ad hoc* ili “uvoznog” pristupa.

Zahtijevamo da se u ovoj Deklaraciji iznesene i argumentirane vrijednosti ugrade u buduće normativne okvire (zakone, strategije, pravilnike i dr.) Republike Hrvatske i da se osiguraju financijska sredstva za njihovo provođenje. Naši su zahtjevi mjesto susreta zajedničkih interesa za dobrobit svih studenata, cjelokupne akademske zajednice, kao i svih građana RH bez obzira na njihov socioekonomski status, nacionalnost, spol, vjersku pripadnost, političku opciju i dr. Oni su nužan preduvjet za rad na stabilnoj i promišljenoj razvojnoj perspektivi znanosti i visokog obrazovanja u Republici Hrvatskoj kao javnog dobra od primarne važnosti. Protivimo se njihovoj uporabi u dekorativne svrhe i zahtijevamo mobilizaciju svih intelektualnih i materijalnih resursa za njihovu aktivnu političku provedbu.

U ZAGREBU, 8. OŽUJKA 2012.

AKADEMSKA SOLIDARNOST

LITERATURA

- Academia Europaea position paper on the situation of the Humanities and Social Sciences in Europe (http://www.acadeuro.org/fileadmin/user_upload/publications/press_releases/Humanities_and_Social_Sciences_paper_to_the_Commission_Jan_2012__Fin_.pdf).
- Akcijski plan 2007-2010. – Znanstvena i tehnološka politika Republike Hrvatske (<http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=14919>).
- Alternative White Paper: In defence of public higher education (<http://www.noconfidence.org.uk/documents/In-Defence-of-Public-HE.pdf> i <http://www.guardian.co.uk/education/interactive/2011/sep/27/higher-education-alternative-white-paper>).
- Ball, Stephen (1997) "Policy Sociology and Critical Social Research: a personal review of recent education policy and policy research", *British Education Research Journal*, 23/3: 257-274.
- Barry, Frank (2007) "Third-level education, FDI and economic boom in Ireland", *International Journal of Technology Management*, 38/3: 198-219.
- Bauman, Zygmunt (2005) *Liquid Life*, London: Polity Press.
- Bergen Communiqué - The European Higher Education Area - Achieving the Goals, Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Bergen, 19-20 May 2005 (http://eu.daad.de/imperia/md/content/eu/bologna/bergen_communique.pdf).
- Bourdieu, Pierre i Jean Claude Passeron (1977) *Reproduction in Education, Society and Culture*, London: Sage.
- Bourdieu, Pierre i Jean Claude Passeron (1979) *The Inheritors: French Students and their Relations to Culture*, Chicago: University of Chicago Press.
- Bowles, Samuel i Herbert Gintis (1988) "Contested Exchange: Political Economy and Modern Economic Theory", *The American Economic Review*, 78/2:145-50.
- Brown, Wendy (2011) "The End of Educated Democracy", *Representations*, 116/1: 19-41.
- Cai Liu, Nian i Ying Cheng (2005) "The Academic Ranking of World Universities", *Higher Education in Europe*, 30/2: 127-136. (http://gse.sjtu.edu.cn/kxyj/articles/en/ELW2005002--ARWU%20methodologies%202005%20HEE_30_02%20p03.pdf).
- Calhoun, Craig (2006) "University and the Public Good", *Thesis Eleven*, 84/1: 7-43. (<http://www.nyu.edu/ipk/calhoun/files/calhounTheUniversityAndThePublicGood.pdf>).
- Chalmers, Damian i Martin Lodge (2003) "The Open Method of Coordination and the European Welfare State", u: UNSPECIFIED, Nashville, TN. (neobjavljeno) (<http://aei.pitt.edu/2848/1/099.pdf>).
- Chalmers, Denise (2008) "Teaching and Learning Quality Indicators in Australian Universities", Paris: OECD. (<http://www.oecd.org/dataoecd/4/40/41216416.pdf>).
- Confederación de Estudiantes de Chile (<http://tech.cl/>).
- Cooke, Richard; Michael Barkham, Kerry Audin, Margaret Bradley i John Davy (2004) "How Social Class Differences Affect Students' Experience of University", *Journal of Further and Higher Education*, 28/4: 407-421.
- Cunningham, Alisa F. i Deborah A. Santiago (2008) *Student Aversion to Borrowing: Who Borrows and Who Doesn't*, Washington: IHEP.
- Dolenec, Danijela (2007) "Društveno odgovorno sveučilište: a što Bolonja ima s tim?", *Političko obrazovanje*, 3/3-4: 142-147.
- Dolenec, Danijela (2008) "Snimka Lisabonskog procesa: izvori nejednakosti u obrazovanju", komentar na www.h-alter.org u sklopu kolumne Pravo na obrazovanje (<http://h-alter.org/vijesti/politika/snimka-lisabonskog-procesa-izvori-nejednakosti-u-obrazovanju>).
- Doolan, Karin (2009) "My dad studied here too": social inequalities and educational (dis)advantage in a Croatian higher education setting, doktorski rad, Sveučilište u Cambridgeu.
- Education at a Glance 2010: OECD indicators (<http://www.oecd.org/dataoecd/45/39/45926093.pdf>).
- Europe 2020 (http://ec.europa.eu/europe2020/index_en.htm i <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:2020:FIN:EN:PDF>).
- European Commission staff working document on recent developments in European higher education systems (http://ec.europa.eu/education/higher-education/doc/wp0911_en.pdf).
- Eurostudent (2011) *Socijalna i ekonomska slika studentskog života u Hrvatskoj: nacionalno izvješće EU-ROSTUDENT za Hrvatsku*, (Cvitan, Mirna; Karin Doolan, Thomas Farnell i Teo Matković), Zagreb: Institut za razvoj obrazovanja.
- Fine, Ben (2003) "Contesting Labour Markets", u: *Anti-Capitalism: A Marxist Introduction*, ur. A. Saad-Filho, London: Pluto Press, 82-93.
- Frey, Bruno (2003) "Publishing as prostitution? Choosing between one's own ideas and academic success", *Public Choice*, 116/1-2: 205-223.
- Guillory, John (2005) "Valuing the Humanities, Evaluating Scholarships", *Profession*, 4: 28-38.
- Haddad, Wadi D. i Terri Demsky (1995) *Education policy-planning process: an applied framework*, Paris: UNESCO: International Institute for Educational Planning. (http://www.unesco.org/education/pdf/11_200.pdf).
- Harvie, David (2011) "Zajednička dobra i zajednice na sveučilištu I-II", *Zarez: dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja*, 13/299-300; 13/301, prev. M. Beroš (<http://www.slobodnifilozofski.com/2011/01/david-harvie-zajednicka-dobra-i.html>).
- Hazelkorn, Ellen i Vin Massaro (2010) "A tale of two strategies for higher education and economic recovery: Ireland and Australia", *Centre for social and educational research – Conference proceedings*, Dublin Institute of Technology (<http://arrow.dit.ie/csercon/8/>).
- Horizon 2020: the framework programme for research and innovation (http://ec.europa.eu/research/horizon2020/index_en.cfm).
- Jonasson, Jón Torfi (2008) *Inventing Tomorrow's University – Who is to Take the Lead? An Essay of the Magna Charta Observatory*, Bologna: Bononia University Press.
- Jonasson, Jón Torfi (2011) *Internationalisation and Globalisation Processes and Their Impact on National Higher Education Systems: Convergence and Divergence, Centres and Peripheries – Proceedings*, Ljubljana: CEPS.
- Jongbloed, Ben (2010) *Funding Higher Education: A View Across Europe*, Brussels: ESU. (http://www.utwente.nl/mb/cheps/publications/Publications_2010/MODERN_Funding_Report.pdf).
- Kampanja za besplatno obrazovanje, Srbija (<http://studentskeborbe.wordpress.com/kampanja-za-besplatno-obrazovanje/>).
- Keen, Steve (2001) *Debunking economics: the naked emperor of the social sciences*, Annandale: Pluto Press. Australia i New York: St Martin's Press.
- Kennedy, Margaret i Martin Power (2010) "The Smokescreen of meritocracy: Elite Education in Ireland and reproduction of class privilege", *Journal for Critical Education Policy Studies*, 8/2: 223-248 (<http://www.jceps.com/?pageID=article&articleID=199>).
- Kriteriji o novčanoj potpori znanstvenistraživačke djelatnosti (znanstvenim i znanstveno-stručnim časopisima i časopisima za promicanje znanosti) (<http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=2142>).
- Leathwood, Carole i Paul O'Connell (2003) "It's a struggle: the construction of the 'new student' in higher education", *Journal of Education Policy*, 18/6: 597-615.
- Leuven Communiqué - The Bologna Process 2020 - The European Higher Education Area in the new decade, Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009 (http://eu.daad.de/imperia/md/content/eu/bologna/2010/leuven_louvain-la-neuve_communique__april_2009.pdf).
- Liessmann, Paul Konrad (2008) *Teorija neobrazovanosti: zabluda društva znanja*, Zagreb: Jesenski i Turk, prev. Sead Muhamedagić.
- Lisabonska strategija - Lisbon European Council 23 and 24 March 2000 (http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm).
- London Communiqué - Towards the European Higher Education Area: responding to challenges in a globalised world, London Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education, 18 May 2007 (http://eu.daad.de/imperia/md/content/eu/bologna/london_communique__2007.pdf).
- Magna Charta Universitatum (1988) (http://www.bologna-bergen2005.no/Docs/00-Main_doc/880918_Magna_Charta_Universitatum.pdf).
- Marginson, Simon (2006) "Dynamics of national and global competition in higher education", *Higher Education*, 52/1: 1-39 (<http://www.york.ac.uk/media/staffhome/learningandteaching/documents/keyfactors/hed-2006-national-and-global-competition.pdf>).
- Marginson, Simon (2007) "The public/private divide in higher education: A global revision", *Higher Education*, 53/3: 307-333.
- Markus, Tomislav (2004) *Ekologija i antitekologija: kasna tehnička civilizacija i mogućnosti radikalnog ekologizma*, Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo i Zavod za sociologiju Filozofskog fakulteta.
- Matković, Teo (2010) "Efikasnost nasuprot dostupnosti? O povezanosti troškova i ishoda studiranja u Hrvatskoj", *Revija za socijalnu politiku*, 17/2: 215-237.
- McCoy, Selina i Delma Byrne (2011) "The sooner the better I get out of there': barriers to higher education access in Ireland", *Irish Educational Studies*, 30/2: 141-157.
- Mi smo univerza, Slovenija (www.mismo-univerza.blogspot.com).
- Myklebust, Jan Petter (2012) "Research ministers demand key role for social sciences in Horizon 2020", *University World News*, 210, 26. veljače (<http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20120223201123111>).
- Napad na sveučilišta: Manifest za otpor, prev. R. Lukšić (<http://www.slobodnifilozofski.com/2012/02/napad-na-sveucilista-manifest-za-otpor.html>).
- Nussbaum, Martha (2010) *Not for Profit: Why Democracy Needs The Humanities*, Princeton i Oxford: Princeton University Press.
- Obavijest o znanstvenim i znanstveno-stručnim časopisima i časopisima za promicanje znanosti sufinanciranim u 2011. godini (<http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=11500&sec=2139>).
- Odbor za obrambo visokoškolskega in znanstvenega dela, Slovenija (www.oovzd.com).
- Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske br. U-I-1707/2006 (20. prosinca 2006.), *Narodne novine*, 002/2007.
- OECD Thematic Review of Tertiary Education, Country Background Report for Croatia (2007), Zagreb: Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta (<http://public.mzos.hr/lgs.axd?t=16&id=14191>).
- Osterloh, Margit i Bruno S. Frey (2009) "Research Governance in Academia: Are there Alternatives to Academic Ranking?", *CESifo Working Paper Series No. 2797* (<http://ssrn.com/abstract=1460691>).
- Pernicka, Susanne (2011) "Profesura ili izgon?", *Zarez: dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja*, 13/310: 4-5, prev. I. Perica.
- Plan 21. Kukuriku koalicija. – 7. Obrazovanje i znanost (<http://www.kukuriku.org/plan21/obrazovanje-i-znanost/>).
- Plan razvoja sustava odgoja i obrazovanja 2005.-2010. (http://www.vlada.hr/hr/preuzimanja/publikacije/plan_razvoja_sustava_odgoja_i_obrazovanja_2005_2010).
- Polazišni prilozi za strategiju istraživačkog i visokoobrazovnog prostora RH (2011) (http://www.unizg.hr/fileadmin/rektorat/dokumenti/propisi/dokumenti_razni/Polazni_prilozi_za_rad_na_strategiji_istrazivackog_i_visokoobrazovnog_sustava_RH.pdf).
- Popis znanstvenih novaka u potpori MZOS-a, na dan 24. siječnja 2012. (<http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=3298>).
- Prijedlozi Zakona o sveučilištu (ZOS), Zakona o visokom obrazovanju (ZOVO) i Zakona o znanstvenoj djelatnosti (ZOZD) (travanj i lipanj 2011) (<http://public.mzos.hr/Default.aspx?sec=3349>).
- Program gospodarskog oporavka RH (2010) (<http://www.cpi.hr/download/links/hr/13292.pdf>).
- Pusser, Brian (2002) "Higher education, the emerging market, and the public good", u: *Knowledge and the post-secondary education*, ur. P. A. Graham i N. G. Stacey, Washington: National Academy Press.
- Pusser, Brian (2006) "Reconsidering higher education and the public good", u: *Governance and the public good*, ur. W. G. Tierney, New York: State University of New York Press.
- Rancière, Jacques (2008) *Mržnja demokracije*, Zagreb: Naklada Ljevak, prev. L. Kovačević.
- Readings, Bill (1996) *University in Ruins*, Cambridge: Harvard University Press.
- "Reed College Admission: College Rankings" (http://web.reed.edu/apply/news_and_articles/college_rankings.html).
- Rizvi, Fazal i Bob Lingard (2010) *Globalizing education Policy*, London i New York: Routledge.
- Save the University, SAD (http://best.berkeley.edu/~aagoino/Budget_Crises/MissionStatement_SAVE.pdf).
- Sekulić, Duško (2011) "Vrijednosno-ideološke orijentacije kao predznak i posljedica društvenih promjena", *Politička misao*, 48/3: 35-64.
- Sennett, Richard (2006) *The Culture of the New Capitalism*, New Haven, CT: Yale University Press.
- Sopek, Petar (2011) "Efikasnost javne potrošnje za obrazovanje u Hrvatskoj", *Newsletter: povremeno glasilo Instituta za javne financije*, 6/1: 1-12.
- Stiglitz, Joseph (2009a) *Uspjeh globalizacije: novi koraci do pravednoga svijeta*, Zagreb: Algoritam, prev. D. Stipetić.
- Stiglitz, Joseph (2009b) "GDP Fetishism", komentar na: www.project-syndicate.org (<http://www.project-syndicate.org/commentary/stiglitz116/English>).
- Strateški okvir za razvoj 2006.-2013. (2006) (<http://www.mingorp.hr/UserDocsImages/IPA%20IV%20-%20Razvoj%20ljudskih%20potencijala/Strateški%20okvir%20za%20razvoj.pdf>).
- Strateški plan za razdoblje 2011.-2013. (2010) (<http://public.mzos.hr/Default.aspx?art=10679&sec=1933>).
- Streeck, Wolfgang (2011) "The Crises of Democratic Capitalism", *New Left Review*, 71: 5-29.
- Varoufakis, Yanis; Joseph Halevi i Nicholas J. Theocarakis (2011) *Modern political economics: making sense of the post-2008 world*, London i New York: Routledge.
- "Vice-Chancellor champions the arts, humanities and social sciences" (<http://news.admin.cam.ac.uk/news/2011/10/21/vice-chancellor-champions-the-arts-humanities-and-social-sciences/>).
- Zakon o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, Narodne novine, 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 2/07, 46/07, 45/09 i 63/11 (<http://www.zakon.hr/z/320/Zakon-o-znanstvenoj-djelatnosti-i-visokom-obrazovanju>).
- Za slobodné visoké školy, Češka (<http://zasvobodnevysokeskoly.cz/?cat=46>).
- Znanstvena i tehnološka politika Republike Hrvatske 2006.-2010. (<http://public.mzos.hr/fgs.axd?id=14188>).

MOĆ ZATIRANJA ILI MOĆ PRIZIVANJA SLOBODE?

UZ PREMIJERU PREDSTAVE BUĐENJE PROLJEĆA, U REŽIJI MARTINA KOČOVSKOG, NARODNOG POZORIŠTA U UŽICU

NENAD OBRADOVIĆ

U traganju za načinima na koji bismo u teatru danas mogli predstaviti našu surovu stvarnost, preispitati dodjeljene nam uloge i utjecati na širi društveni kontekst namjeće se prisutnost sve veće izvedbene otvorenosti i "neuhvatljivosti" izvođačke strukture. Ne radi se samo o prolaznom trendu postteatrskih intervencija, već naprosto vrijeme u kojima predstave nastaju traži da se na sceni odredimo radikalno i snažno, katkada evazivno, iz raznovrsnih izvora kao što su video, performans ili ples. Jako često redatelji kao rudiment svog izvedbenog promišljanja uzimaju klasično djelo čija bi esencija današnjem gledatelju bila razumljiva i u dodiru sa stvarnošću. Tako se dogodilo da smo u teatrima na prostoru bivše Jugoslavije gledali nekoliko scenskih adaptacija drame *Buđenje proljeća* njemačkog pisca Franka Wedekinda. Drama, napisana koncem 19. stoljeća, temama koje otvara doista bi se mogla čitati kao recentan prikaz današnjice. U tom smislu, Wedekindovo *Buđenje proljeća* nije samo aktualno zbog suvremene prisutnosti već i zbog osjetljivih tema koje otvara poput seksualnosti, lažnog morala, religijske zatvorenosti, neslobode i društvenih stega. Sve to je danas možda i zamislivo na kazališnoj pozornici, ali je u Wedekindovo vrijeme bilo neprihvatljivo te je drama dugo bila cenzurirana. Wedekindu se zamjeralo na temama koje je obrađivao; optuživan je za izopačenost, a njegovim djelima nije-kana je svaka umjetnička vrijednost. Strašne cenzure zapravo postaju mjerilo vrijednosti piščeva djela, njegove bliskosti sa istinom te egzistencijalnom potrebom da o njoj govori. Upravo zato, Wedekind je oštro kritizirao naturalizam, umjetnički pravac koji je, po njemu, bio zaokupljen sitnim i nevažnim detaljima individue. Njegova pobuna ističe se kao prekretnica u razvoju novog umjetničkog pravca, ekspresionizma, a Jean-Michel Palmier kao ključni događaj koji doprinosi razvoju ekspresionizma uzima postavku Wedekindovih djela na scenu berlinskog Deutsches Theater. Palmier u eseju *Ekspresionizam kao pobuna* piše: "Sa Strindbergom i Wedekindom, javlja se jedna nova estetika koja odbacuje dogme i načela naturalizma i stvara sasvim drugačije kazalište".

NEJASNE IDEJE - JASNE SLIKE

Predstava *Buđenje proljeća*, u režiji madeonskog redatelja Martina Kočovskog, premijerno izvedena u Narodnom pozorištu u Užicu čini se da je svojom uspješnom izvedbom zaokružila dosadašnje inscenacije Wedekinda u jugoslavenskom teatru. Tako smo u Beogradu gledali, dosta uspješno, *Buđenje proljeća* u kazalištu za mlade Duško Radović. Predstava koju je režirala redateljica Anja Suša, a adaptirala Irena Kraus, upri-zorena je kao scensko čitanje namjenjeno tinejdžerima u kojem se ipak zadržavaju sve ključne teme drame, unatoč tome što se pojedini likovi gube. Predstava jako dobro komunicira sa publikom jer sadrži momente suvremenosti pa se tako u njoj komunicira *facebookom* i pjevaju pop pjesme dok se u pozadini mogu vidjeti video projekcije koje emitiraju nježne prikaze leptirova ili oblaka.

Ono što posebice uspješno realizira ideju ove predstave jeste direktna komunikacija sa publikom te brojna pitanja sa scene koja mlade navode na promišljanje.

Oliver Frljić u svojoj redateljskoj postavci *Buđenja proljeća* snažno je otvorio pitanja utjecaja Crkve na mlade. On se u svojoj predstavi tako razračunava sa religijskim stegama i zabludama, ali i crkvenom utilitarnošću i dogmatizmom. Frljić Wedekinda koristi kao ponajbolji predložak za pokretanje pitanja pedofilije, zaostalosti i anahronosti koje nudi Crkva. U povodu svoje predstave piše: "Čini se da je cijeli represivni sustav, koji je Wedekind kritizirao svojom dramom o seksualnom sazrijevanju mladih, danas znatno suptilniji. Katolička crkva, kao dio tog sustava, ovih dana sve više gubi svoj kredibilitet. Ne treba zaboraviti da i takva, potresana skandalima, Crkva i dalje ima neosporan utjecaj na formiranje seksualnog identiteta mladih. Ova je predstava metafora društva istraumatiziranog licemjerjem katoličkih zabrana. Wedekindovi mladi junaci ne sablažnjavaju nas otkrivanjem svoje spolnosti, već činjenicom da im je ta mogućnost nasilno oduzeta." I dok smo kod Frljića, u njegovoj inscenaciji Wedekindova djela, gledali načine na koji Crkva utječe na mladež i na tome zasni-vali svoj dojam spram viđenog, Kočovski u svoju režiju uključuje i puno više od toga tražeći od vas da se odredite i da se konačno "pogledamo u oči". Tako Kočovski o svojoj režiji piše: "Vi ste u tadašnjem društvenom sistemu bili ateisti, nama se danas nameće da budemo profesionalni vjernici. Vi ste naši roditelji, Mi smo vaša djeca koja će postati (ili već jesu) roditelji. Nadam se da u budućnosti neće biti predstava u kojima ćemo 'Mi' postati 'Vi', a 'Vi' neki novi 'Oni'. Zbog toga izvinite ako budemo bili malo iskreniji nego što je uobičajeno ili što ćemo vam biti bliži nego što ste naviknuli, jer je krajnje vrijeme da se 'pogledamo u oči' i da nejasne ideje zamjenimo jasnim slikama". U tom smislu redatelj ovu predstavu doista donosi surovo realno, gledajući vas u oči, tražeći da odgovorite na pitanja vas samih.

U konceptijskom smislu Kočovski Wedekinda režira fragmentarno, bez većih odstupanja od teksta, ubacujući pritom posebne momente sličnosti sa sadašnjim trenutkom. Dramaturg predstave Slobodan Obradović to čini pokušavajući da potakne na osobno buđenje u nadi da "budemo oštri prema sebi, pobunjeni protiv sebe, protiv gubljenja u lijenosti, razvratu i maštanju". Pored klasičnog dramskog teksta u predstavi su prisutne jasne aluzije na naše društveno licemjerje te se tako mogu čuti riječi o abortusu od patrijarha Pavla do homofobnih izjava političara. Tome se dodaje i jako prisutna glazbena podloga koju pjevaju glumci, koja uključuje neke od velikih hitova bivše Jugoslavije kao što su pjesme *Nekako s proljeća* ili *Zamisli život u ritmu muzike za ples*. To je zapravo podsjećanje na našu stvarnost i moralne stege, političke sisteme, kolektivizam i sadašnji lažni individualizam te vam u ovoj predstavi nema bježanja od realnosti. Kao gledatelj sjedite na sceni, u drvenoj kabini na točkovima koju glumci

TAKO SE U POZADINI MOŽE ČUTI GOVOR SLOBODANA MILOŠEVIĆA O SRPSKOJ NADMOĆI, ALI NEGDJE U ISTO VRIJEME I VIDJETI POLJUBAC DVOJICE MUŠKARACA KOJI OTKRIVAJU SVOJU HOMOSEKSUALNOST. TO JE ZAPRAVO PRIKAZ NAŠE IZGUBLJENOSTI, ZATVORENOSTI I REZISTENTNOSTI

pomjeraju tijekom izvedbe. Tako se nalazite oči u oči sa problemom, nenadano postajete sudionik izrečenog, propitujete da li se sa time slažete, dok okolo vas glumci raznim invazivnim scenskim efektima stvaraju viđeno. Oni u jednom trenutku, na školskom času, razgovaraju o sadašnjem trenutku dok vi, kao gledatelj, postajete nesvjesni da se nalazite na sceni. Učitelj iznenada izlazi iz svoje uloge i svojim učenicima postavlja pitanje o tome što bi se danas događalo sa Wedekindovim likovima? Da li oni i danas postoje? Gdje su?

MORAL JE HTJETI I MOĆI Važnost ove predstave jeste u tome što pored bavljenja aktualnim društvenim okolnostima ima intenciju odgovora na pitanje samoznačenja. Tako se u jednom trenutku sa scene može čuti da je teatar zapravo realnost i da se tako mora i predstaviti. Ma koliko bilo maski, ispod se nalaze odgovori zbog kojih ste u zabludi. Predstava je zato inspirativna kao svojevrsna teatarska radionica koja pokušava predstaviti svoje načine izvedbe. Van toga ona može biti i jedan školski sat u kojem se odgovara na pitanja o mladima,

seksualnosti, homofobiji, ali i filozofska pitanja poput slobode i morala. Moral je, čut ćete sa scene, htjeti i moći. I na koncu, predstava se poigrava sa skeletima konvencija prikazujući recentne društvene probleme. Tako se u pozadini može čuti govor Slobodana Miloševića o srpskoj nadmoći, ali negdje u isto vrijeme i vidjeti poljubac dvojice muškaraca koji otkrivaju svoju homoseksualnost. To je zapravo prikaz naše izgubljenosti, zatvorenosti i rezistentnosti.

Predstava *Buđenje proljeća* ne bi imala tako pozitivan dojam da glumci nisu upečatljivo izgradili svoje likove. Ansambl užičkog teatra koji smo vidjeli u ovoj predstavi doista je iskazao vrhunski profesionalizam i raskošnost talenta. Svoje uloge ponajviše efektno, dosljedno i slojevito donose Tijana Karaičić i Dragana Vranjanac Ljubojević, koje se mjenjaju u ulogama Wendle i gde Bergmann, dok nam se posebice uvjerljivo, incentive, na trenutke jako sentimentalno prikazuju Branislav Ljubičić i Bojana Zečević. U širokoj lepezi uloga koje igraju svoj raskošni talent donose nam i vrlo uvjerljivi i maštoviti Nemanja Jovanović i Andrijana Simović. Scenografija predstave je uvjerljiva i realistična budući da su kabine u kojima se nalazi publika zapravo scenski rekviziti. Iako vam na trenutke ovakva pokretna scena može zasmetati ili odvući pažnju, ona ipak ima svoje utemeljenje u ovakvoj predstavi. Tako se zbog bliskosti sa glumcima i scenom dobiva poseban osjećaj prisutnosti (predstavu prati oko 30 gledatelja), čak vaše neophodnosti za izvedbu, ali i prilika da sami postanete dio scenografije. Kostimi Marijane Zorčić Petrović su raskošni i prate tok radnje stvarajući, u svakoj sceni, drugačiji dojam i osjećaj.

Predstava *Buđenje proljeća* Martina Kočovskog ne postavlja samo pitanje *da li je osjećaj stida u čovjeku proizvod obrazovanja*. Predstava stid karakteriše i kao čovjekovu slabost da se odupre neslobodi i dogmatizmu, surovom sistemu koji guši svojim kolektivizmom. Otvarajući se tako duboko i snažno ona je u isto vrijeme frivolna, gruba i duboko tragalačka. A da li će ona imati širi društveni utjecaj ostaje otvoreno pitanje. Goethe bi rekao: "Sve, ali sve, tone u to jedno očekivanje". **E**

GORAN LIŠNJIĆ

NEMA RAZLIKE IZMEĐU UMJETNOSTI I SVIJETA

S GORANOM LIŠNJIĆEM, ČLANOM NEKADAŠNJE PRVE OSJEČKE PUNK/ POST-PUNK GRUPE DISKRETNİ ŠARM BURŽOAZIJE, RAZGOVARAMO O OVOGODIŠNJEM OBILJEŽAVANJU DEVEDESETE OBLJETNICE OSJEČKE DADAISTIČKE MATINEJE, KAO I O NJEGOVIH SADAŠNJIH PROJEKTIMA

SUZANA MARJANIĆ

Kako ste kao grupa Lebensformer, zajedno s Goranom Šerbedžićem, obilježili 72. godišnjicu održavanja osječke Dadaističke matineje 20. kolovoza 1994. godine? Naime, akciju ste, koliko mi je poznato iz nekih šturih opisa na internetu, obilježili postavljanjem spomen-ploče na osječko kino Royal u kojemu je održana navedena matineja. Nalazi li se i danas ta ploča na tom mjestu i hoćete li i ove godine isto tako obilježiti navedenu matineju?

— Akciju smo izveli tajno, u ranim večernjim satima, glumeći dva užurbana radnika. Spomen-ploča je bila profesionalno izrađena na pleksiglasu, sa strojno izrezanim slovima i pričvršćena na ulaz tadašnjeg kina Royal. Nažalost, tu akciju nikada nismo dokumentirali (fotografirali), a u međuvremenu smo uspjeli izgubiti i izvorni tekst koji je stajao na spomen-ploči. Koliko se sjećam, tekst je osim spominjanja *Dadaističke matineje* bio i protest protiv "kulturalne" politike koju je provodio tada vladajući HDZ. Akciju smo nazvali *Attack on Fine Arts First Detonation* i također smo tim povodom otisnuli tridesetak grafika (sitotisak) pod nazivom *Attack on Fine Arts First Blood*, te stotinjak naljepnica i razglednica koje smo dijelili uoči i nakon same akcije.

Sama ploča je, za divno čudo, uspjela preživjeti nekih 5-6 godina na mjestu gdje smo je postavili, sve do privatizacije te zgrade kada ju je novi vlasnik skinuo.

Prije dvije godine grafika *Attack on Fine Arts First Blood* je bila dio instalacije slovenske likovne grupe IRWIN koju su izlagali na "Taipei Biennial 2010" kao primjer "folk arta" dakle radi se o kolekciji umjetničkih radova produciranih od strane građana NSK-države i njenih simpatizera.

I ove godine planiram obilježiti navedenu matineju kroz svoj projekt *United Media of Re*form*. Ono što je za sada sigurno jest da će se artefakti vezani za obilježavanje devedeset godina *Osječke matineje* pojaviti na internetu. Radim na velikom broju grafičkih skica, a kroz moj glazbeni projekt *Stereo Virus Kollektive* upravo dovršavam "kompoziciju" pod radnim nazivom "Smrt Dragana Aleksića"...

I DALJE O OSJEČKOJ DADAISTIČKOJ MATINEJI

Pritom ste naveli kako vam je u prikupljanju arhivskog materijala pomogla Branka Balen, muzejska savjetnica, ravnateljica Galerije likovnih umjetnosti Osijek. O kakvim je materijalima riječ naime, da li je pored novinskih izvještaja o toj matineji pronašla još neke druge izvore.

— 1990. godine, nakon moga učestalog propitkivanja i dosađivanja, gospođa Branka Balen mi je priredila sav materijal koji je tada bilo moguće naći vezano za Matineju, poput reprinta dviju recenzija Matineje koje su izašle u tadašnjim osječkim dnevnim novinama *Hrvatskoj obrani* i *Straži*. Nažalost nikakva dokumentacija poput fotografije samog događanja nije postojala, a od najveće pomoći bio nam je članak Branke Brlečić-Vujić iz zbornika *Komparativno proučavanje jugoslavenskih književnosti Zbornik IV*. (1991.). To je vjerojatno najopširniji dokument vezan za *Osječku matineju* do sada. Tu možemo pronaći pismo Dragana Aleksića koji je organizirao Matineju i u to vrijeme živio je u Vinkovcima poslano istog dana nakon Matineje svom dadaističkom kolegi Tristanu Tzari; nabrojani su svi sudionici matineje, slike koje su izložene...

Koliko navedena matineja još preživljava kao urbana legenda u Osijeku i kada ste prvi puta za nju saznali; da li na satovima književnosti ili sami?

— Nemam informaciju, ali ni osjećaj da *Dadaistička matineja* preživljava u Osijeku kao urbana legenda; koliko je

Diskretni šarm buržoazije, 1983.

meni poznato o Matineji ima informaciju nekolicina ljudi kojima je i posao da o tome nešto znaju.

O samoj Matineji saznao sam iz druženja s Radomirom Milinkovićem iz industrial-art projekta *Autopsia*. Naime on je nekoliko puta boravio u Osijeku u drugoj polovini 80-ih dok smo pripremali izložbu njegovog projekta *Autopsia* u tadašnjem osječkom SKUC-u i kroz to druženje od njega sam dobio prve informacije o *Osječkoj matineji*, poput činjenice da ju je organizirao Dragan Aleksić koji je iste godine u Zagrebu pokrenuo dadaistički časopis *Dada Tank*.

Vaš performans *Continuity of Pure Form* (1994.) spominje Delimir Rešicki u knjizi *Ogledi o tuzi*. O kakvom je performansu riječ?

— Taj je performans izveden na prvoj većoj izložbi tadašnjeg projekta *Lebensformer*. Radilo se o desetominutnom performansu koji smo izveli tri djevojke i ja; pojednostavljeno to je na neki način bilo propitivanje muško-ženskih odnosa, "emotivnog kapitala" 90-ih kada smo istovremeno proživljavali rat i brutalnu, ranokapitalističku akumulaciju/otimačinu kapitala u maniri 19. stoljeća. Formalno, performans je izveden pred našom slikom/objektom *Akumulacija kapitala*, preko nas je projiciran video *Echoes in Blood* i podloga je bila glazba (ritmizirana buka i govorni semplovi) specijalno snimljena za tu priliku, dok smo mi izvodili nekakvu vrstu rituala / ritmiziranih pokreta.

Koje ste još performanse devedesetih izveli i kakva je bila tadašnja osječka akcionistička i performerska scena?

— Što se tiče klasičnih performansa izveo sam samo taj jedan u sklopu projekta *Lebensformer*. Smatram da je moja najintenzivnija performerska aktivnost bila zapravo u doba od 1979. do 1984. godine kada sam bio pjevač prve osječke punk/ post-punk grupe *Diskretni šarm buržoazije*. U tom smo periodu izveli pedesetak koncerata i tu sam dao najveći doprinos performerskoj sceni. Od prvoga trenu znali smo da naši koncerti ne bi smjeli biti obični rock koncerti, tako da smo vrlo rano počeli koncerte proširivati s dia-projeksijama, recitiranjem konkretne poezije, naplaćivanjem nastupa koji nismo ni mislili održati, posebno

I OVE GODINE PLANIRAM OBILJEŽITI DADAISTIČKU MATINEJU KROZ SVOJ PROJEKT UNITED MEDIA OF RE*FORM. ONO ŠTO JE ZA SADA SIGURNO JEST DA ĆE SE ARTEFAKTI VEZANI ZA OBILJEŽAVANJE DEVEDESET GODINA OSJEČKE MATINEJE POJAVITI NA INTERNETU

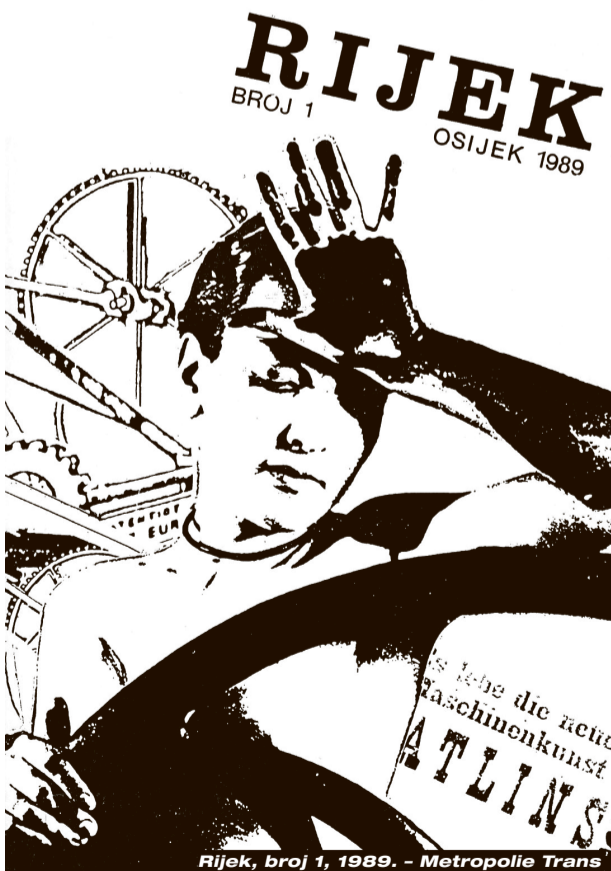
radenim plakatima, scenskim rekvizitima koje smo zatim uništavali na nastupima i sl. Neki su od tih koncerata bili uistinu divlji do te mjere da smo imali ozbiljnih problema npr. ljudi iznervirani našim nastupom i imageom, u mjesnoj zajednici "Jug 2" 1979. godine dočekali su nas u nekakvoj mračnoj ulici i prijetili nam noževima.

Iskreno, ne sjećam se da se 90-ih bilo što događalo na akcionističkoj i performerskoj sceni u Osijeku. Možda po koja kazališna izvedba koja je imala elemente performansa, ali možda i griješim s obzirom da je kod mene krajem 90-ih rapidno opadao interes za suvremenu umjetnost općenito. Naime tih godina postao sam redovni gost techno-partyja jer mi se svidala ta energija slična punku s kraja 70-ih. U to sam vrijeme uređivao i vodio glazbenu emisiju *Sretne nove uši* na Slavanskom radiju i potpuno sam se posvetio istraživanju i radu na glazbi, novim tehnologijama, internetu i tulumarenju.

U razgovoru za *Kolo* 2008. godine Stjepan Pete File navodi kako je osječki Studentski centar osamdesetih bio najjači: naime, postojale su dramske sekcije, tečaj kreativnoga pisanja,

PERFORMANCE JE TREBAO NA NEKI NAČIN BITI PROMOCIJA TE KAZETE, A BIO JE INSPIRIRAN FOTOMONTAŽOM POZNATOG ANTI-NAZI UMJETNIKA JOHNA HEARTFIELDA POD NAZIVOM GÖRING THE EXECUTIONER

likovne sekcije, zatim navodi kako je gostovalo puno bendova te tako spominje da je npr. i Björk imala nastup kao članica grupe Sugarcubes. Kakva je danas situacija s tim istim prostorom?

— Da, bile su to zlatne godine osječkoga SKUC-a. Bilo je odličnih izložbi, koncerata i kazališnih gostovanja, filmskih

projekcija. Međutim, moj dojam je da su, recimo, beogradski SKUC i ljubljanski SKUC ipak bili jači. Danas je taj prostor u raznim najmovima i ništa više ne funkcionira na način kao što je to bilo 80-ih, osim studentske menze.

POSTEUROKAZ

Pritom spominje i PostEurokaz. Jeste li sudjelovali na navedenoj manifestaciji i sjećate li se nekih predstava i performansa?

— Sjećam se 2-3 predstave i kako je sve to prekinuto zbog demonstracije sile JNA po gradu; onog dana kada je tenk JNA pregazio na križanju ispred SKUC-a crvenog "fiću", prekinut je i program PostEurokaza.

Naime, na PostEurokazu trebali ste izvesti performans *Nowy lef*. Kako ste koncipirali navedeni performans i jeste li ga možda ipak nekom drugom prigodom izveli?

— Zapravo je *Nowy lef* naziv projekta, koji je kratko trajao, nakon ugašenog *Metropole Transa*, a performance se trebao održati pod nazivom *Sjekire, kojoti i vrpce*.

U proljeće 1991. godine izašla je kazeta pod nazivom *Nowy lef Financial Capital, Fear of Silence* za kratkotrajnu osječku diskografsku kuću Plavi pilot koju je osnovao Dražen Jermić Germa iz osječkog benda Galebovi (izdali su samo tri izdanja: kazetnu kompilaciju osječkog rocka 80-ih, kazetu *Nowy lef* i LP *Vještica Bez tišine*). Performance je trebao na neki način biti promocija te kazete, a bio je inspiriran fotomontažom poznatog anti-nazi umjetnika Johna Heartfielda pod nazivom *Göring the Executioner*. Na njoj se vidi Göring, jedan od najbližih Hitlerovih suradnika, kako uprljan krvlju, sa sjekirom u ruci stoji ispred zapaljenog Reichstaga. Fotomontaža je komentar montiranog sudskog procesa u Leipzigu 1933. godine u kojem su nacisti za podmetnuti požar u zgradi Reichstaga optužili četvoricu komunista. Godine 1985. grupa Laibach citira tu grafiku na svom plakatu "Die Liebe ist die Größte Kraft, die Alles Schafft".

Ja sam trebao izgledati poput Göringa na toj fotomontaži, sa sjekirom u ruci i u krvavoj mesarskoj pregači izvikivati nešto poput fonetske/dadaističke poezije, a pri tome bih stajao unutar zvučne instalacije koja se trebala sastojati od kazetofona raspoređenih unutar galerije i na kojima bi se puštali tzv. "tape-loopovi", beskonačne zvučne petlje na kojima su trebali biti snimljeni zvukovi rata, zavijanja kojota i cut/up-ova ljudskoga glasa.

Zapravo, zvučni dijelovi tog performancea već su bili ranije korišteni u raznim projektima. Zvukove rata (eksplozije, pucnjevi) koristili smo na snimci grupe Diskretni šarm buržoazije *Osiyek prije bombe* 1983. godine. Zvukovi ljudskog glasa koji su izrezani, cut/upirani do neprepoznatljivosti i zatim snimljeni na beskonačnu vrpcu (radilo se o kazeti koju sam rastavio i preradio u beskonačnu vrpcu) korišteni su 1985. godine u snimci *Hard Working, Basic Intelligence* *Metropole Transa*.

Kasnije sam tu grafiku Johna Heartfielda, koja je uz jedno predavanje Josepha Beuysa na düsseldorfskoj umjetničkoj akademiji bila glavna inspiracija za performance, citirao prvi puta na skupnoj izložbi *Bučno slavonsko umijeće* 1993. godine, a drugi puta, u nešto izmijenjenoj varijanti, 1994. godine za akciju obilježavanja *Dadaističke matinee* u Osijeku. Tako da, na neki način, nešto od ideja vezanih za taj performance je živjelo i prije i poslije u raznim oblicima.

BUČNO SLAVONSKO UMIJEĆE

Jeste li surađivali u projektu *Noise Slawonische Kunst*?

— Ne, nisam sudjelovao u tom projektu. Osim ako je, već spomenuta, skupna izložba *Bučno slavonsko umijeće* možda imala veze s projektom *Noise Slawonische Kunst*. Naime i izložbu i NSK projekt je organizacijski i idejno gurao Goran Rem, pa bi to bar po nazivu, čini mi se, moglo imati veze.

Molim vas, predstavite svoj mixed media projekt *Metropole Trans*.

— *Metropole Trans* je projekt na kojem sam počeo raditi 1984./1985., odmah nakon raspada grupe *Diskretni šarm buržoazije*. U to sam vrijeme intenzivno radio na grafičkim instalacijama (xerox, sitotisak), mail-artu, pisao sam neka-kve tekstove kako za svoj projekt tako i za lokalne dnevne i omladinske novine.

U to vrijeme sam kupio 4-kanalni magnetofon i napravio veliki broj audio snimaka, radeći glazbu potpuno drugačiju od one koju smo radili kao grupa *Diskretni šarm buržoazije*, koristeći sintisajzere, ritam mašine, sampleve, primitivne

tape-loopove, nadene i konkretne zvukove. Izdavao sam fanzine *Sestra Wazelin* kao dio *Metropole Trans* projekta, a 1988. godine uz drugi broj fanzina *SW* izdao sam i kazetnu kompilaciju *The Cassette Played Poptones* na kojoj su predstavljani snimci *Autopsie*, *Nove Evrope/Nep-a*, *Padont* na *Vizantija* i *Metropole Trans*.

U svom manifestu povodom navedenoga projekta navodite, među ostalim, sljedeće: "Mi, Stvaraoci Života, Novi Konstruktivisti, Konstruktori svih 'izama' vam poručujemo: NEMA RAZMAKA IZMEĐU UMJETNOSTI I SVIJETA!" I onda se pozivate na Warholovu strategiju fotokopiranja medija jer u stvaranju, kako navodite, nema ničega mističnoga: "Pripremite cut/up najružnijih reakcionarnih stavova koji se mogu naći i okružite ih najružnijim slikama. Tretirajte ih sa životinjskom bukom i pustite to sve kao mrmljanje pomoću magnetofona." Kada ste napisali navedeni manifest i jeste li ga negdje objavili (osim na svojoj web-stranici)?

— Taj je manifest napisan kao dio grafičke instalacije *Metropole Transa* pod nazivom *Taking Pop Industry (by Strategy) / WARhol to WARhol* 1990. godine. Taj je tekst zapravo cut/up nekoliko manifesta *Metropole Transa* i teksta *Andy Warhol A Different Kind of Patriot* koji sam napisao povodom izdavanja Warholove knjige *POPism (Rijek br. 2/ Revija br. 2, 1990., Osijek)* te nekih *Burroughsovih* tekstova. Na samoj izložbi dijelili smo taj tekst u formi letka.

Na svojoj web-stranici navodite kako je u Mariboru u organizaciji *Subkulturnog azila održana mala prigodna promocija kao najava ovog izdanja pod nazivom Neprostorei elektronske glazbe u bivšoj Jugoslaviji, u prostoru Kulturnog inkubatora*. Pritom najavljujete i promociju ove ploče u Zagrebu i Beogradu. Jesu li navedene promocije održane?

— Ovdje vjerojatno govorimo o LP ploči *Ex Yu elektronika Vol 1: Hometaping in Self-Managment* u izdanju mariborskog *Subkulturnog azila* i njihovoj novopokrenutoj ediciji *Monofonika*. Na tom kompilacijskom LP-u predstavljeni su glazbeni projekti s područja bivše Jugoslavije, a koji su pripadali tzv. "kazetnom undergroundu". Tijekom 80-ih je postojala čitava scena u ex-Yu koja je stvarala glazbu u kućnim, bazičnim studijskim uvjetima, često na vlastito proizvedenim instrumentima, a stilski se kretala od ambijentalne, elektronske glazbe do noise i industrial scene. Takvu je glazbu bilo najlakše umnožavati na kazete i u malim tiražama izmjenjivati ili prodavati poštom.

Prije dvije je godine gospodin Nenad Vujić iz Beograda uložio veliki napor i odabrao snimke za prvi LP iz te serije. Tako se na LP-u našao i osječki *Metropole Trans*, zagrebački projekti *Monotonik* i *NEP*, itd.

LP je, uz malo kašnjenje, izašao početkom 2011. godine, a tada su i održane promocije u Ljubljani, Mariboru, Zagrebu i Beogradu. ■

GORAN LIŠNJIĆ o sebi: Roden sam 1964. godine u Osijeku. Od petog razreda osnovne škole, zaražen virusom nadrealizma i kubizma, proučavam i bavim se glazbom, dizajnom, likovnim umjetnostima, filozofiranjem, nametnutim identitetima, tulumarenjem, virusima, ritualima, vojnom tehnologijom i sličnim disciplinama. Kada su mi tzv. "priateljli" uspjeli dokazati da "tape-loop" nije moj originalni izum, bio sam toliko šokiran da sam počeo pisati tekstove iz područja pop-kulture za razne lokalne i manje lokalne medije, zatim referate i jedan diplomski rad na temu Andyja Warhola. Šest godina sam uređivao i vodio glazbenu emisiju na Slavonskom radiju pod nazivom *Sretne nove uši*, a zarađeni novac ulagao u renesansu svoje duše, te sistematsko zbunjivanje svojih čula. Trenutno radim kao tehničar za implantaciju memorije u mixed-media projektu pod nazivom *United Media of Re*form* i imam tri glazbena projekta: *Stereo Virus Kollektive*, *Dada Jazz* i *Sonic Spray*. Uređujem nekoliko web-stranica i blogova, te pokušavam biti dovoljno mudar i učiti od svoje sedmogodišnje kćerke Ive koju ovom prilikom i pozdravljam.

MARINA VRĐUKA-BELEŠ

NIJE CILJ NATJERATI AUTORA
DA OBJESI "OLOVKU O KLIN"

S MARINOM VRĐUKA-BELEŠ, VODITELJICOM PROJEKTA "EDICIJA KATAPULT" UDRUGE KATAPULT POSVEĆENE POTICANJU STVARALAŠTVA I KULTURE MLADIH, RAZGOVARAMO U POVODU ŠESNAESTE OBJAVLJENE KNJIGE KROZ ŠEST GODINA POSTOJANJA

DANIEL RADOČAJ

Za početak, reci nam nešto o osnivanju udruge Katapult; čija je bila ideja pokretanja takvog hvalevrijednog mehanizma i tko je ideju sproveo u djelo?

— Udruga je nastala 2006., a njezini osnivači i idejni začetnici su Alen Kapidžić, pisac i trenutno stručni suradnik za nakladničku i knjižničnu djelatnost Grada Rijeke; Zlatko Ožanić, vlasnik izdavačkog obrta Zigo, i Diego Sobol, tada vlasnik male nakladničke kuće Gorin d.o.o., ali se u međuvremenu povukao iz izdavačkih voda. Uz hrpu pisaca na književnoj sceni, ukazala se potreba da se pronađe prostor za mlade i neafirmirane pisce i spisateljice, i da im se ponudi pomoć u obliku potrebnih znanja i vještina u pripremi i izdavanju prve samostalne knjige, što autori od početka pozdravljaju i iskazuju zahvalnost spremnošću da s mentorima rade na tekstu i sami ispravljaju svoje pogreške. Naglasak je na učenju, a koristi imaju svi i autori i članovi koji grade iskustva kroz aktivnosti i nakladnici za koje Udruga selektira kvalitetne mlade pisce i skreće pozornost na njih objavljivanjem njihovih prvijenaca. Osnivačkom trojcu su se u samim počecima pridružili Mišo Novković i Enver Krivac koji su nekih godinu dana i tijekom objavljivanja prvih nekoliko izdanja edicije činili okosnicu Katapulta. Nakon tog inicijalnog razdoblja, Novković se povukao iz projekta, ali došli su novi članovi. Kroz Udrugu je ukupno u šest godina prodefiliralo na ovaj ili onaj način oko 70 članova.

Osim što izdaje prozne prvijenice kvalitetnim mladim autorima, čime se Katapult još bavi?

— Mnogim stvarima. Trenutno osim Edicije Katapult provodimo projekt Razgovaraonice kroz koji ugošćujemo poznate domaće pisce i spisateljice, i jednogodišnji projekt Izdavačka akademija, koji je naš najveći projekt do sada, a bazira se na edukaciji iz svih segmenata izdavaštva pod mentorstvom iskusnih i stručnih aktera hrvatskog izdavaštva, namijenjenoj mladim, nezaposlenim ljudima.

Ti projekti uključuju i popratne aktivnosti pa tako imamo i čitateljski tim koji procjenjuje i kritički se osvrće na rukopise koji pristižu na našu adresu, imamo književne večeri Fliegerfest i Čitanku, na kojoj se okupljaju članovi i simpatizeri Udruge na kojima čitaju svoje radove i vježbaju nastupe uživo pred publikom, organiziramo radionice kreativnog pisanja i okrugle stolove kada okolnosti to dozvole, a pripremamo i nove projekte.

VOLONTERSKA UDRUGA

Izdanja Katapulta potpisuje, u istoimenoj ediciji, riječki nakladnik Zigo, izdavača Zlatka Ožanića. Kako je došlo do te suradnje, na koji način je suradnjom ostvaren zajednički "interes" i koliko je Katapult kao edicija samostalan u toj domeni?

— Zlatko je jedan od osnivača Udruge i vječni entuzijast kad pričamo o knjigama i mladim nadama. Katapult kao udruga se ne bavi izdavačkom djelatnošću, već pripremom rukopisa i kasnijom promocijom autora. Edicija je u potpunosti samostalna. Mi biramo naslove, naši urednici, lektori i dizajneri rade s autorima, a Zigo grafički uredi knjižni blok knjige u dogovoru s urednicima. Interes svakako nije financijski, ni za koga. Katapult je volonterska udruga, svi volontiraju, a knjige se tiskaju u malim nakladama o trošku izdavača pa se prodajom pokrivaju samo troškovi tiska. Interes je da se radi na knjigama, na radost autora koji na kraju priče ima objavljenu prvu knjigu, i radost ljudi koji se uključuju u proces. Dogovorili smo suradnju i s ICR-om, Izdavačkim centrom Rijeke, pa će uskoro Edicija imati dva izdavača.

Objasni nam zašto baš ime Katapult te koje kriterije netko treba zadovoljiti da bi mu udruga objavila knjigu?

— Katapult "katapultira" mlade neafirmirane autore na književnu scenu. Objavljujemo im prvu knjigu i putem učimo zanatu, takoreći. Ozbiljnost i kvaliteta pisaca se, na žalost, kod nas, ali i vani, prepoznaje po broju objavljenih knjiga; time se mjeri njihova vrijednost. Ako pišete dobro i ako želite nešto učiniti sa svojim talentom knjigu objavljenu imate, imate i iskustvo u procesu njezinog stvaranja i "poliranja" na putu do police za knjige. Ostaje na vama da opravdate povjerenje.

Što se tiče kriterija, radimo s mladim autorima, između 18 i 35 godina koji nemaju objavljenu samostalnu knjigu i imaju prozni rukopis duljine od 120 do 250 kartica. To je sve. To, i da vaš rukopis čitateljski tim odabere za objavljivanje.

Svjedoci smo recesijskog vremena u kojemu se, čini mi se, najviše "štedi" na kulturi. Kakve su financijske mogućnosti Katapulta, odnosno, kolika su, s te strane, ograničenja za udrugu? Tko financijski potpomaže čitav taj projekt?

— Najveću financijsku i drugu potporu dobivamo od Grada Rijeke. Tome je tako od početka i mi smo im zahvalni na tome. Tu su još i Županija, katkad i Ministarstvo kulture, ovisi koje godine prođe koji projekt. S Ministarstvom je situacija zanimljiva jer ne postoji kategorija u kojoj bi na natječaj prijavili projekt Edicija Katapult. Bili smo na razgovoru u Ministarstvu i došli do zaključka kako je program zaista koristan i vrijedan potpore, ali da Ministarstvo kulture nema kategoriju "edukacija u izdavaštvu" pa da nas ne može ni podržati u financijskom smislu. Trenutno koristimo bespovratna sredstva iz programa EU za provedbu projekta Izdavačka akademija. Neke troškove pokrивamo kroz članarine.

Kriza uvijek najviše pogađa kulturu, što je logično jer postoje važniji problemi koji se trebaju rješavati u teškim vremenima. Mislim da takva podjela torte ne bi trebala nikoga uzrujavati. Teško je održavati ovo što radimo jer sve to nosi određene troškove. Pokrivamo one realne, potežemo svi koliko možemo i držimo fige da će biti bolje. Nevjerojatno je koliko se toga može napraviti samo spremnošću i dobrom voljom ljudi u Udruzi i oko nje.

"IZDAVAČKA AKADEMIJA" KAO
LOGIČAN SLIJED

Dio si projektog tima u "Izdavačkoj akademiji". O čemu je zapravo riječ, kakvi su postignuti rezultati tog jedinstvenog edukativnog programa u Republici Hrvatskoj?

— Projekt je nastao kao logičan nastavak onoga što se u Katapultu radilo od početaka, a zaslužne za sve što se s projektom dogodilo su Neli Nežić i Sanja Kapidžić. Prijavljen je na natječaj "Mladi na tržištu rada" u sklopu programa IPA, "Instrument pretpristupne pomoći", kojim se potiče zapošljavanje, obrazovanje i usavršavanje mladih te je prepoznat kao projekt koji valja poduprijeti. To su učinili i naši partneri na projektu, Grad Rijeke, Primorsko-goranska županija i Hrvatski zavod za zapošljavanje, podružni ured Rijeke. U srži stvari, radi se o šestomjesečnim teorijskim i praktičnim radionicama iz svih segmenata izdavaštva koje vode stručnjaci s dugogodišnjim iskustvom na određenim poslovima. Tu su se u funkciji mentora našli Mišo Nejašmić, Seid Serdarević, Lara Hölbling Matković, Zorana Jagodić, Aljoša Brajdić, Zoran Medved i Dražen Dabić. Ciljana skupina uključila je nezaposlene ljude s prvostupničkim, višim i visokim obrazovanjem od 20 do 29 godina starosti, što su bili kriteriji postavljeni natječajem. Selekcija se vršila u suradnji s HZZ-om Rijeke i odaziv je bio jako velik, javljali su se ljudi iz svih krajeva Hrvatske, ali s obzirom na lokaciju Katapulta i mjesta provedbe projekta, bilo je

logično da kandidati trebaju biti stanovnici PGŽ-a. U konačnici smo dobili 40-ero mladih i pametnih ljudi koji će svoja znanja i iskustva stečena na radionicama prezentirati trima zbirka priča koje su sami uredili, lektorirali, preveli, prelomili, dizajnirali naslovnice te osmislili marketinški plan i plan promocije. O konačnim rezultatima moći ćemo više reći u svibnju ove godine, kada završava provedba projekta, ali imamo jasne pokazatelje da će oni biti dobri. Tijekom projekta organizirali smo i dodatne aktivnosti koje su za cilj imale povezati i prezentirati polaznike izdavačima i ljudima u branši i moram reći da su njihove reakcije bile dobre.

Osim što uspješno obnašaš voditeljske dužnosti u udruzi, tko je zapravo Marina Vrđuka Belež, kada bi se morala pohvaliti?

— Marina Vrđuka Belež je profesorica engleskog jezika i pedagogije koja je svoje obrazovanje odlučila koristiti izvan prosvjete i potpuno se usmjerila na knjige. Je li požalila zbog te odluke još uvijek ne može sa sigurnošću reći. Nada se da nije i još uvijek je tu gdje je jer je oduševljena entuzijazam one šačice ljudi s idejom. Nije, hvala Bogu, nikada bila kruha gladna pa još uvijek vjeruje da se u životu treba voditi osjećajem. Moguće je da će se to u budućnosti promijeniti.

PROBIJAJU SE POLAKO, ALI
OSTAVLJAJU TRAG

Mnogi članovi Katapulta uz objavljenu knjigu u ediciji, na raznim javnim književnim natječajima ostvaruju zavidne rezultate. To svakako potkrjepljuje njihovu neospornu kvalitetu, no kako su uistinu "rangirani" autori iz jedne takve edicije "neafirmiranih mladih pisaca" u odnosu na druge? Postoje li kakve iluzije kod čitateljstva pred "neafirmiranim" i koliko je Katapultovim autorima zapravo teško postati "afirmiran", pred velikim komercijalnim nakladničkim kućama?

— Imamo zavidnu ekipu i bez obzira na njihov "rang". To što im nagrade dodjeljuju ljudi koji nešto znače u ovoj industriji, trebalo bi utjecati na njihov status, ali ne bih rekla da je tome tako. Koji su kriteriji uopće mjera afirmacije? Ugovor s velikim nakladnikom i broj prodanih knjiga?

atapult

KRIZA UVIJEK NAJVIŠE POGAĐA KULTURU, ŠTO JE LOGIČNO JER POSTOJE VAŽNIJI PROBLEMI KOJI SE TREBAJU RJEŠAVATI U TEŠKIM VREMENIMA. MISLIM DA TAKVA PODJELA TORTE NE BI TREBALA NIKOGA UZRUJAVATI

Mislim da ako govorimo o hrvatskom kontekstu tome više i nije tako jer je tih ugovora s novim domaćim autorima sve manje, a knjige na policama knjižara skupljaju prašinu. Domaći se autori loše prodaju, uostalom i strani autori također, i postalo je nesigurno natjeravati znak jednakosti između uloženi i vraćeni sredstava. Međutim, autori iz Edicije su prepoznati u određenim krugovima i mislim da nitko od njih nema megalomanske vizije i da još uvijek njeguju onaj romantičarski stav prema pisanju i knjizi. Oni se probijaju polako, ali ostavljaju trag. Dokaz tome je što su neki od autora iz Edicije već objavili i svoje druge knjige. "Katapultiranje" uspjelo.

Koja je razlika za autore koji potpišu ugovor za svoj prvijenac s Katapultom, u usporedbi s prosječnim komercijalnim nakladnikom?

— Razlika je u tome što autor za objavljenu knjigu ne dobiva naknadu, ali nema nikakve troškove. Čak niti one printanja rukopisa i slanja poštom jer ih zaprimamo u digitalnom obliku. Naklada je čak i za naše prilike mala, 200 primjeraka, a prodajom knjige pokrivaju se troškovi tiska, tj. realni trošak koji nastaje izdavanjem. Mislim da je u konačnoj računici izdavač ipak u minusu. Druga razlika je ona opće poznata. Veliki i mali izdavači ne kotiraju isto kod knjižara i knjižnica pa je teško unaprijed procijeniti kakva će biti prodaja jer je distribucija otežana. Naš Zigo ipak uspije 50-ak knjiga prodati knjižnicama, a dio ode i putem knjižara.

NAGRADE SU SAMO DJELIĆ UKUPNOG RADA

Predsjednica udruge Tea Tulić svoj je prvijenac Kosa posvuda 2011. objavila za Algoritam u sklopu godišnjeg natječaja "Prozac", kao prvonagrađena. Možeš li izdvojiti još zapaženih književnih uspjeha članova Katapulta?

— Tea je napisala odličnu knjigu i bilo je sigurno da će to netko prepoznati, iako mislim da je ona iznenađena takvom recepcijom. Natječaja ima dovoljno i sigurna sam da nema niti jednog na koji se netko od članova nije prijavljivao. Najnoviji je primjer druga nagrada koju je osvojio Nenad Stojković na natječaju za najbolju kratku fantastičnu priču na engleskome jeziku u sklopu projekta "Kultivator"; Amir Alagić osvojio je drugu nagradu na razini regije, časopisa za kulturu, književnost i društvene teme Avlija, nagrađen je i na Pričiginu, a njegova priča i priča Nikole Leskovara uvrštene su u knjigu *Izvan koridora*, Vranac najbolja priča 2011. kao 30 najboljih u konkurenciji od petstotinjak priča iz čitave regije. Enver Krivac osvojio je 2. mjesto 2010. na natječaju "Ulaznica" iz Zrenjanina. Alen Kapidžić, naš bivši član, dugogodišnji predsjednik i jedan od osnivača udruge, na natječajima za kratku priču Književnog kruga iz Karlovca 2002. godine osvojio je drugo mjesto, a 2006. prvo. Na istom natječaju Željka Horvat Čeč osvojila je treće mjesto. Bitno je još spomenuti i roman *Hermesov poučak* Yvesa Alexandra Tripkovića, objavljenog u Ediciji, koji je osvojio nagradu "Slavić" DHK-a za najbolji objavljeni roman prvijenac u 2006. godini pa Nikolu Tuteka koji je pobijedio

na natječaju Teatra.hr (projekt Incubator) te mu je drama *Moriczov trg* izvedena na pozornici londonskog Embassy Theatrea u sklopu Accidental Festivala, a neslužbeno znamo da je prošle godine kada je Tea osvojila Prozak, Kapidžić bio drugi. Čujemo, isto tako, da je ove godine za Prozak Enver Kirvac ušao u uži izbor. I tako dalje, i tako dalje. To su samo neke od nagrada, a one predstavljaju samo djelić ukupnog rada i postignuća.

Tko su ljudi koji sačinjavaju operativno tijelo Katapulta, na koji način se vrši (la) selekcija, postoji li nekakva nagrada za njihov trud, budući da se radi o neprofitabilnoj udruzi?

— To su visokoobrazovani mladi ljudi koji spremno i nesebično ulažu svoja znanja, iskustva i vrijeme u rad Udruge. Selekcija se vrši na temelju razgovora gdje kandidati predstavljaju sebe, svoju motivaciju i izjašnjavaju se što žele raditi. Nije to nikakav službeni intervju za posao, ali postoje kriteriji i očekivanja koja imate od ljudi koji bi radili na projektima. Očekuju se neka relevantna iskustva, obrazovna podloga, ali i spremnost na rad. U pravilu, svatko tko dođe do nas ima priliku da se pokaže i uči tako da se uključi u željene aktivnosti pod mentorstvom nekoga od članova koji te poslove obavljaju godinama i u vrlo kratkom vremenu može se procijeniti da li se netko "prodaje" za nešto što nije i koliko je zapravo voljan raditi. Nagradivanje je nekada bilo u obliku jednokratnih simboličnih honorara za obavljene posao, ali tog "nekada" se rijetko tko i sjeća iz razloga što smo sa smanjenjem sredstava ostali na pokrivanju osnovnih troškova koje je nemoguće izbjeći. Danas je to priznanje ljudi iz tima i ljudi kojima konkretno radiš uslugu, pisaca. Iskustvo koje stječeš radeći s knjigama i knjige kojima predstavljaš svoj rad. No bitno je i umrežavanje, stvaranje korisnih kontakata pa i pokoja ponuda za rad. I, još uvijek najvažnije, ma koliko šutjeli o tome, osjećaj da radimo nešto što je bitno na jednoj razini koja je viša od nas samih i društveno važna. Ništa zapravo ne ostaje nezamijećeno i zanemarivo.

Koliko je Katapult do sada objavio knjiga i kako su one primljene od strane čitateljstva i kritike?

— Do sada je u Ediciji objavljeno 16 knjiga. Ako govorimo o široj publici, recepcija nije oduševljavajuća jer mi ne raspolažemo jakim konkretnim mehanizmima kojima bismo reklamirali te knjige, približili ih čitateljima bez obzira na mjesto prebivališta, spol, dob. Gerila marketing je moćna stvar, ali i takav se dotiče određenog dijela publike. Taj dio kojeg dotakne, na knjige reagira pozitivno, bez obzira na mjesto prebivališta, spol i dob.

Koliko je bilo potrebno pročitati pristiglih rukopisa da bi se ukoričilo šesnaest postojećih? U prosjeku, koliko se godišnje zaprimi rukopisa?

— Kroz godine zaprimljeno je i pročitano plus minus 90 rukopisa, sada ih u prosjeku zaprimamo 15 godišnje. U početnim godinama je ta brojka bila veća, unatoč činjenici da je Udruga bila u startu i očekivalo se da će trebati vremena da ljudi čuju za Katapult i da se ohrabre poslati rukopis. Kao što vidiš, omjer 90 prema 16 otkriva da u tom procesu ima više onih koji se ne raduju kad im se javimo, ali uglavnom pozitivno reagiraju na kritiku i zahvale se na pomoći i smjernicama koje dobiju u osvrtu.

ODLUČUJE DEMOKRATSKA VEĆINA

Na koji način se vrši selekcija pri odabiru rukopisa za tiskanje?

— Prilično je jednostavno, a onda opet i nije. Zaprimljeni rukopisi čitaju se kronološki prema datumu pristizanja. Čitateljski tim dobije digitalnu verziju teksta, biografiju autora, sinopsis i rok do kojeg moraju predati osvrt na rukopis. Na kraju se razmatraju sva mišljenja i demokratskom većinom odlučuje hoćemo li ga objaviti. Rijetka su velika odstupanja u mišljenjima; kod odabranih rukopisa najčešće je to stvar detalja koji se onda raspravljaju s autorima. Onaj komple-

cirani moment jest napisati osvrt koji će biti konstruktivan, ali ne demotivirajući; nije cilj "zatući" autora u startu i natjerati ga da objesi "olovku o klin". Cilj je naglasiti ono što radi dobro i što radi loše, i odgovoriti na pitanja zašto i kako se nositi s time.

Ima li kakvih iznenađenja kod čitanja pristiglih radova? Stigne li baš uvijek "književno djelo" ili ponekad bude i pokoja iznimka? Pročita li se baš svaki pristigli rukopis?

— Rukopisi se čitaju svi. Možda se ne čini tako, ali 15 rukopisa u jednoj godini je nemoguće pročitati ako se radi u timu i ako, na temelju dužine teksta koji postaju sve duži i duži, morate dati razumni rok za čitanje. Svi mi imamo svoje živote izvan Udruge; radi se, studira, preživljava i piše... Treba uzeti u obzir da nakon dnevnih obveza koje moramo obavljati treba od preostalog slobodnog vremena oduzeti vrijeme za kritičko čitanje. Desilo se nekoliko puta da autori čekaju odgovor gotovo godinu dana jer njihovi rukopisi nisu prije stigli na red. Ali autori su od početka upoznati s načinom rada i uglavnom razumiju; sretni su da netko njih i njihovo pisanje shvaća dovoljno ozbiljno da se uopće zapita treba li ih objaviti.

Nažalost, sve je manje "književnih djela", kako kažeš, i sve je teže naći rukopis zbog kojeg će ti zastati dah. Zadnje vrijeme dišemo dosta ujednačeno. Mislim da je problem taj što autori, kao čitatelji, sve više čitaju ono što ih zabavlja, koncentriraju se na sadržaj, a ne ono što ih uči "zanatu". S druge strane, originalne ideje koje si tepajući pripisujemo po nepisanim pravilima industrije zabave spadaju u onu potrošnu robu s kratkim rokom trajanja pa je ono što je danas novo i svježije sutra već zaboravljeno.

Koji su godišnji ciljevi koje nastojite ostvarivati u svom kontinuitetu, a koji planovi za dalje? Iako je budućnost neizvjesna, gdje vidiš udругu za deset godina?

— Mislim da budućnost Udruge leži u ljudima koji tek trebaju doći u Katapult. Tradicionalno izdavaštvo se mijenja, sve nas to sustiže, i okrećemo se novim pristupima, medijima, tehnologijama. Bit će potrebno iz temelja promijeniti programe nekih projekata kako bismo odgovorili na te promjene i osmisliti nove koji će donijeti nešto jedinstveno, kao što se dogodilo s Izdavačkom akademijom. Za to treba dovoljno mlade "svježe krvi" koja će razmišljati izvan okvira i kojoj se ništa neće činiti neizvedivim.

UVIJEK IMA MJESTA ZA ENTUZIJASTE

Susretljivost koja među mnogim vrlinama najprije dolazi do izražaja, zadržala me u Katapultu i nakon što ste mi prošle godine objavili zbirku kratkih priča. Ima li u udruzi još mjesta za nove književne entuzijaste ili je predviđena kvota već ispunjena?

— Nema predviđene kvote i uvijek ima mjesta za entuzijaste, na takvima je Udruga opstala sve ove godine. Ali njih je sve manje i ti si, zapravo, ugodno iznenađenje. Nije važno imati tri člana ili 103. Ponekad ovih troje može napraviti više od 103, ako ih je 100 tu samo da pije kavu i priča o vremenu (prevedeno u spisateljski svijet: o sebi i svom pisanju).

Kada je riječ o glazbi, smatra se da je Rijeka "rokerski grad". Kakva je po pitanju književnosti?

— Rijeka je divan grad po pitanju kulture, a to kažem kao netko tko nije "domorodac". Kaže se da je "grad alternative", što znači da je ta alternativa vidljiva i da ima podršku, u publici ili sljedbenicima, ali i vlasti i upravnim tijelima, što je ključan moment u njezinom opstanku. Ako postoji alternativa, nužno je da postoji i mainstream. Imamo cijeli paket. Književnost ovdje nije iznimka.

Što bi imala za dodati za kraj, a da te nisam pitao, upućuješ li ovim putem mladim književnim nadama; na koji način će najlakše stupiti u kontakt s Katapultom?

— Naravno! U Katapult se možete uključiti na dva načina: ako pišete dobru prozu, jer vam je to netko rekao, šaljite nam rukopise, ili se želite iskušati kao urednik, lektor, dizajner, marketing mag, recenzent, voditelj književnih večeri ili sličnih događanja, imate silne ideje koje biste sprovedi u djelo, kontaktirajte nas. Na našoj web stranici www.katapult.com.hr nalaze se sve informacije. Ukoliko ne nalazite ono što vas zanima, javite nam se mailom na info@katapult.com.hr ili edicija@katapult.com.hr. Bit će nam drago što vam možemo odgovoriti. **E**

POVRATAK VANJSKOM SVIJETU

KARLO RAFANELI

The Mars Volta, *Noctourniquet*
(Warner, 2012.)

Znali su The Mars Volta kroz svojih prošlih pet albuma vrludati prog, latin, hard core, jazz i eksperimentalnim utjecajima i često surfati na rubu pretencioznog ekscesa i završavati u slijepim ulicama vlastitog umijeća. *Noctourniquet* donosi radikalnu promjenu i sliku jednog drugačijeg, manje sobom opsjednutog benda. Postava benda je poprilično promijenjena i srezana, no i pristup dvaju glavnih kreativnih motora benda je ovog puta drugačiji. Gitarist Omar A. Rodriguez – Lopez i pjevač Cedric Bixler Zavala odlučili su prestati glumiti da su ispali iz sedamdesetih i snimati višedijelne prog-simfonije u kojima bi se češće pogubili nego našli smisao. *Noctourniquet* iz tog razloga predstavlja iznenađenje jer donosi trinaest konciznih pjesama, koje uglavnom počinjavaju na relativno, barem za ovaj

bend klasičnoj pop strukturi i mahom uvjerljivim refrenima. No, naravno, The Mars Volta ne bi bili to što jesu da u cijeloj priči nema 'kvakâ', a one se kriju u aranžmanima, koji su na ovom albumu možda i najhrabriji u karijeri benda. Režući pjesme do njihovih osnovnih struktura bend je zamijenio instrumentalna proširivanja onim zvukovima pa aranžmani obiluju suptilnim i manje suptilnim zvučnim detaljima. Od brutalnog synth rifa koji para uvodnu *The Whip Hand* do dub tretmana bubnjeva i shoegazerske gitare na *Empty Vessels Make The Loudest Sound* koja, usput budi rečeno, donosi i jednu od najboljih Cedricovih vokalnih izvedbi dosad pa sve do agresivnog tretiranja činela na *In Absentia*, bend poduzima korake koji obogaćuju bazičnu strukturu pjesama i pojačavaju emocionalni učinak. Dakako, sigurno ima i onih kojima ovakvi radikalni tretmani mogu odvući pažnju i uništiti slušanja, ali ovo i nije namijenjeno takvima. Radijski format su napokon manje-više uspjeli usvojiti, no nikako ne i radijski

MOŽDA NOCTOURNIQUET I NIJE NAJBOLJI MARS VOLTA ALBUM, ALI JE SVAKAKO ZANIMLJIVO OSTVARENJE, JEDNO OD ONIH KOJA POKAZUJU DA SE I IZA NAJZAPETLJANIJIH IDEJA IPAK KRIJU SASVIM OBIČNI SMRTNICI

zvuk. Mana ovog albuma je eventualno to što je sa svojih 65 minuta i dalje malo predug. S druge strane, većina pjesama drži pažnju u opetovanim slušanjima. S

Noctourniquet, The Mars Volta su konačno zatvorili puni krug napravivši u tom procesu milijardu krivih i pravih poteza, odlutavši i previše puta u koncepte koji su im u određenim trenutcima bili zabavni. Ovdje, možda po prvi put od raspada At The Drive In, koji su sad ponovo okupljeni, barem za žive svirke, neukrotivi dvojac pokazuje znakove priznavanja vanjskog svijeta, onoga koji se krije izvan njihovih možda na trenutke impresivnih, ali opet zakučastih i previše hermetičnih vizija. Možda *Noctourniquet* i nije najbolji album Mars Volte, ali je svakako zanimljivo ostvarenje, jedno od onih koja pokazuju da se i iza najzapetlijanih ideja ipak kriju sasvim obični smrtnici. **E**

ETIDAMA OZVUČEN SVIJET

USREDOČIVŠI SE NA GLAZBENI SADRŽAJ, KATARINA KRPAN OMOGUĆILA JE LIGETIJEVOJ GLAZBI DA PROGOVORI I O SADRŽAJIMA IZVAN SEBE SÂME

TRPIMIR MATASOVIĆ

Uz integralnu izvedbu etida Györgya Ligetija u interpretaciji pijanistice Katarine Krpan 9. ožujka 2012. u Galeriji Prica u Samoboru

Pijanistica Katarina Krpan ne zarezire od izazova velikih cikličkih djela – posebice onih kojih bi se malo tko htio i/ili usudio latiti. Njena višekratna izvedbe ciklusa pozamašnoga ciklusa *Kate's Kiss* Mladena Tarbuka samo je jedna od potvrda te teze, a pijanistica je ovih dana podastrla i novu – integralnu izvedbu etida Györgya Ligetija. Čitav je ciklus Katarina Krpan planirala izvesti već na prošlogodišnjem Muzičkom Biennalu Zagreb, ali je tom prilikom izvela samo *Prvu* i *Treću knjigu*, dok je *Drugu knjigu* izvela njena kolegica Vlasta Gyura. Umjesto nekog "reprezentativnijeg", "glamuroznijeg" zagrebačkog prostora, umjetnica je prvu (nadajmo se ne i posljednju) izvedbu svih triju knjiga odlučila predstaviti u samozatajnom prostoru samoborske Galerije Prica.

VIŠE OD GENERALNE PROBE Takva odluka ima nesumnjivih prednosti – umjesto *lavlje jazbine* neke od zagrebačkih dvorana, Galerija Prica omogućila je realizaciju ambicioznog projekta u nepretencioznom kontekstu, s "biranom" publikom – kratko, bio je to svojevrsan

"koncert za prijatelje". I nema u tome ničeg problematičnog, osim činjenice da Ligetijeve etide iziskuju veliki koncertni glasovir, a ne polukoncertni Bösendorferov instrument, koji se, nažalost, ne može nositi s tehničkim zahtjevima odabranog programa. Ako je već izgradnja prave koncertne dvorane izvan financijskih mogućnosti samoborskih gradskih vlasti, novi koncertni glasovir vjerojatno ne bi bio prevelikom stavkom u gradskom proračunu.

Usprkos instrumentu i samozatajnom kontekstu, recital Katarine Krpan nipošto nije bio tek neka "javna generalna proba". Naprotiv, upravo je u "prijateljskom" okruženju pijanistica posve oslobodila svoju umjetničku imaginaciju, koju nije uspio sputati čak ni otpor nezadovoljavajućeg glazbala. Pothvat je tim više impresivan: Ligetijeve etide nisu samo (kako je najavljeno u programskom letku) "kompendij pijanističke literature druge polovice 20. stoljeća". One se, naime, uvelike referiraju i na glazbu prethodnih epoha, uz neskrivene izraze poštovanja prema trojici velikana etidne forme: Chopinu, Lisztu i Debussyju. Poput te trojice, i Ligeti zadanu formu "uvježbavanja" nekog tehničkog zadatka puni glazbenim (i izvanglazbenim) sadržajem koji uvelike nadilazi okvire puke "instruktivnosti". *Etide* su tako, na određen način, i kompendij Ligetijeva intelektualnoga svijeta – na koncertu

natuknutog i emitiranjem dvaju ulomaka iz dokumentarnog filma Michela Follina *György Ligeti: Portret*.

U tom etidama "ozvučenom" svijetu nalazimo reference i privatne i javne, i "prirodne" i "urbane", i europske i izvan-europske. Ponešto se može iščitati i iz posveta pojedinih etida – činjenica da ih je nekoliko posvećeno Pierreu Boulezu nije tek protokolarni iskaz poštovanja, nego i javno priznanje skladatelju (i dirigentu) čiji je umjetnički svijet u mnogome bitno različit, pa i disparatan od Ligetijeva.

UNIVERZALNOST APSTRAKCIJE

Gusti splet izvanglazbenih znakova kojima su premrežene tri knjige Ligetijevih etida krije u sebi opasnu zamku za interpretata – usredotoči li se previše na izvanglazbeno, lako će zanemariti glazbenost djela. Katarina Krpan odabrala je dijametralno suprotan pristup – usredotočivši se na glazbeni sadržaj, omogućila je Ligetijevoj glazbi da progovori i o sadržajima izvan sebe sâme. Time je, uostalom, i publici omogućeno da sâma propituje poruke glazbe, koje jesu (i trebaju biti) višeznačne. No, s druge strane, bez obzira na raznovrsnost potencijalnih asocijacija, ima i nečeg univerzalno poetičnog u gotovo svakoj Ligetijevoj etidi – možda i ponajviše u tek prividno "apstraktnim" naslovima kao što su *White on White* ili *Canon*.

UPRAVO JE U "PRIJATELJSKOM" OKRUŽENJU PIJANISTICA POSVE OSLOBODILA SVOJU UMJETNIČKU IMAGINACIJU, KOJU NIJE USPIO SPUTATI ČAK NI OTPOR NEZADOVOLJAVAJUĆEG GLAZBALA

Interpretacija glazbenog djela, naravno, uvijek govori ponešto ne samo o osobnosti autora, nego i o osobnosti interpretata. No, kad je riječ o Katarini Krpan, njen je umjetnički habitus gotovo redovito podređen autoru djela koje izvodi. Tako je bilo i ovdje – stavivši u prvi plan veličinu Ligetijeva djela, pijanistica kao da je htjela prikriti veličinu vlastitog interpretativnog pothvata. A to je pothvat koji svakako zaslužuje da bude predstavljen i širem krugu publike od one koja je ove interpretacije čula jedne hladne samoborske zimske večeri. **E**

ŽIVJETI SVJESTAN VLASTITE MALEŠNOSTI

KAZANTZAKIS NIJE SVOJ ROMAN ZASNOVAO NA ČUDESIMA, NEGO SVAKODNEVICI SVEČEVOJ, KOJA NIJE BILA NAJLAKŠA NA SVIJETU

DARIO GRGIĆ

I KADA PIŠE O SLAVITELJIMA SLABOSTI, KAZANTZAKIS NIJE SLAB, IZ NJEGOVIH REDAKA IZBIJA VRLO ATRAKTIVNA SIROVA SNAGA, ON MELJE SVE PRED SOBOM I IZBACUJE PRERAĐENO U SVJETLOST

O Franji Asiškome bilo bi teško napisati knjigu kao o Pavlu, s motrišta potencijalne revolucionarnosti lika i djela, kao što je recimo Badiou pisao o damašćanskom preobraćeniku. Nietzsche se u *Antikristu* čudio nakićenosti Franjina životopisa, a ni filmska umjetnost nije se ustezala, kada je ovaj svetac i čudotvorac u pitanju. Liliana Cavani snimila je dva filma o ovom intrigantnom čovjeku, u Godardovu filmu *Je vous salue, Marie* glavna junakinja čita Julienu Greena i njegov životopis svetog Franje, Chesterton, pisac pogana jezika (koji se povremeno preokreće u čisti davež kvazilogičkog dokazivanja), pisao je i o Franji, nadahnjivao je (što li to znači?) Hessea i Henryja Millera.

PUNO DASAKA Franjo je ostavio sve, ili se tako barem kaže. Nije propovijedao ništa osim povratka Kristu (što god ovo značilo). Danas bi živio pod mostom, hranio se u javnoj kuhinji i bio smatran za čudaka na n-tu. Što je i bio. To je jedan vrlo ekstreman način stjecanja ljudskosti, jedan jako zaoštren tretman sama sebe u kontekstu grešnosti i palosti ljudskog svijeta i okolne prirode, koja je u Franje tretirana u rangu Božjeg autodafea. Sve osim čovjeka ispunjeno je smislom, a ovaj bijednik do smisla može doći odbacivanjem svega pa i smisla. Hessea i Millera u glavu je udaralo ono što je šezdesetih postalo ozloglašeno pod imenom hippie pokreta, nekakav labav stav spram javnog angažmana, obojica su na vrata objesili izreku starog kineskog taoističkog vuka koja je poručivala nešto u stilu pjesmuljka Zdravka Čolića: Produži dalje! Godardov film je užasno pretenciozan i negledljiv, stvar nije spasila ni vagina glavne glumice koja je često u krupnom planu. Chesterton je, kako rekosmo, malogradanski idiot koji povremeno ubode, inače zvuči kao Oscar Wilde na acidu: zamislite genijalnog Wildea bez genijalnosti i dobit ćete Chestertona i njegove čizme od sedam milja.

Kazantzakis je drugi par opanaka. Bolji je pisac od spomenutih au(k)tora, i ne da mu sve daske nisu bile na broju, nego je u njega, na tavanu, bilo jako puno dasaka, što nije uvijek prednost. Kada je napisao *Isusovo zadnje iskušenje* izmakao mu se Nobel jer je knjiga izazvala konsternaciju na rubu sablazni budući da prikazuje Isusa u braku. Idiotima moraš sve crtati, što je posve idiotski jer se ništa ne razjasni, izgubiš tonu vremena, a ovaj i dalje zijeva ne shvaćajući ništa pod milim Bogom pa je i ovdje posao da se objasni kako je to bilo njegovo zadnje iskušenje, vražja finta od fantazije na križu, stvar koja povećava pasiju, pao u vodu pred crkvenim zabranama, koje su nekoliko desetljeća kasnije pokosile i Scorseseov film snimljen po romanu. Svojedobno se pričalo kako će projekcije filma onemogućiti bombaši s Kaptola pa su ljudi sa zebnjom u srcu išli na projekcije, što ne potrebuje posebnog komentara. Priču o Franji vjerojatno poznajete. Posve svjetovni mladac uronjen u vitežovanje i parade pod djevojačkim prozorima nakon razgovora s gubavcem mijenja životni smjer i okreće se Bogu. Unutarnji glasovi tjeraju ga da

obnovi razrušenu crkvicu San Damiano, istovremeno privlačeći svojim jednostavnim životnim stilom sveopću pozornost. Odlazi u Siriju gdje upada u logor sultana kojega bezuspješno nagovara na obraćenje. Zapravo, bio je to dvostruki neuspjeh: sultan je ostao vjeran svojoj vjeri, a Franju (koji mu je morao ići na živce) nije ubio, tako da su se svecu izmakle izvrsne šanse da postigne mučeništvo. Zadnje godine pojavljuju mu se stigme, i vrlo brzo nakon smrti je kanoniziran. Poznat i po svojim himnama, npr. *Hvalospjev brata sunca*, sveopćem pozivu svima da slave Stvoritelja.

Nikos Kazantzakis: *Sveti Franjo siromah u Boga*, s grčkoga preveo Stjepo Martinović; Hena com, Zagreb, 2010.

OD DOKOLICE DO LIJENOSTI Kazantzakisov roman romantizira odnos između Klare (buduće svete) i Franje: Franjo je guslao pod njezinim prozorima, budući se radilo o besprimjernoj krasotici. Kazantzakis, također, ne bježi od suludih dijelova Franjina životopisa, npr. spaljivanja knjiga. Time je htio poručiti kako se Bogu ne približava učenošću, nego jednostavnošću, što svejedno ne zvuči utješno. Franji je Kazantzakis pristupio kao jednom mitu mediteranskog okružja, i njegova bi sveca gotovo bilo moguće zamisliti kao protagonista Camusove studije *Pobunjeni čovjek*, a čini zgodan dio trilogije s romanima *Isusovo zadnje iskušenje* i *Grk Zorba*. *Grk Zorba* bi u tom trolistu bio neprikrivena proslava života u istoj onoj mjeri u kojoj je *Sveti Franjo siromah u Boga* kritika života koji žive ljudski stvorovi. *Isusovo zadnje iskušenje* je glosarij o onome o čemu se tu radi: o borbi puti i duha, o prevladavanju zatečenog stanja maltene ničeanskim prekovavanjem duše u skladniji, bolje zvučeći instrument. Kazantzakis je pisao o askezi, a njegov doživljaj

SVE OSIM ČOVJEKA ISPUNJENO JE SMISLOM, A OVAJ BIJEDNIK DO SMISLA MOŽE DOĆI ODBACIVANJEM SVEGA PA I SMISLA

čovjekove duhovne drame nije direktno potjecao iz poznatih nam crkava. Kod njega bi bilo moguće reći isto što i za Berdajeva: anadolska crkva plus Dostojevski, jedino što bi se na mjestu ruskog pisca jednako tako mogao naći i pisac Zaratustre. Naime, i kada piše o slaviteljima slabosti, Kazantzakis nije slab, iz njegovih redaka izbija vrlo atraktivna sirova snaga, on melje sve pred sobom i izbacuje preradeno u svjetlost, konstantno inzistirajući na autopoeitičkom karakteru čovjekova života. Da se tako izrazimo. Njegov Franjo na početku romana nema pojma što je sve potrebno za Bogu predan život pa ga podučava budući brat Leo: lijenosti, kaže mu ovaj, nasljedujući tako ne Krista nego Platona, Aristotela, Epikura, kod kojih je dokolica bila visoko rangirana, i koju u kršćana zatičemo pod ne baš časnim imenom lijenosti. Franjo je lik, figura siromaštva jedne velike mediteranske drame otpočete još tamo u Maloj Aziji, s prvim tumačima prirode, koja se preko stoe prošvercala u kršćanstvo i nastavila sa svojim zahtjevom da se isto živi i propovijeda, da se premosti procijep između teorije i prakse. Da se ne živi životom punim verbalnih implantata, nego da se istrijebe ti papagajski dodaci i živi bez pretjeranog konceptualiziranja, svjestan vlastite malešnosti. Tema nezahvalna, pogotovo što Kazantzakis nije svoj roman zasnovao na čudesima, nego svakodnevicu svečevoj, koja nije bila najlakša na svijetu. Jezik na koji je roman preveden daleko je iznad prosječnog hrvatskog prijevodnog standarda. ■

NEZAPALJIVA SMJESA

UKOLIKO U OVOM ROMANU IMA ZNAČENJA DUBLJEG OD RAZARANJA SIMBOLIČKOG PORETKA SRPSTVA I PRIPADAJUĆE MITOLOGIJE, ONO JE NEJASNO, A UKOLIKO GA NEMA, TAJ JE NAPAD TOLIKO DIREKTAN DA TEŠKO IZMIČE BANALNOSTI

JERKO BAKOTIN

Sreten Ugričić autor je desetak knjiga, među kojima se nalaze hvaljene zbirke priča i eseja kao što su *Upoznavanje sa veštinom – priče o ženama i metafizici*, *Neponovljivo Neponovljivo, četverojevanđelje postmodernog romantizma s komentarima*, *Uvod u astronomiju – ogledi o statusu uobrazilje i odgovornosti u Srbiji*, jedan roman naslovljen *Maja i ja i Maja*, roman o odrastanju te djelo pod nazivom *Infinitiv, studija o jednom izmišljenom savremenom američkom filozofu*. Osim toga, Ugričić je zbog svog dosljednog i žestokog antinacionalizma vrlo cijenjen u dobrom dijelu onog dijela javnosti susjedne države, koji se, uslijed suprotstavljanja vladajućem simboličkom i svakom drugom poretku susjedne države, naziva "Drugom Srbijom", a nedavni slučaj njegove policijske smjene s mjesta upravnika Narodne biblioteke Srbije podignuo je popriličnu prašinu. Naime, nakon što je potpisao peticiju Foruma pisaca Srbije kojom se pružala potpora Andreju Nikolaidisu – na kojeg je povodom sada već slavnog teksta *Šta je ostalo od velike Srbije* otvorena prava hajka u srbijanskim i republičkosrpskim medijima – započeo je Ugričić javni linč. Prvo je u *Pressu* objavljen članak s naslovom *Upravnik Narodne biblioteke Srbije podržava atentat na Tadića*, a potom je djelovala čelična šaka vlasti. Ministar unutrašnjih poslova Ivica Dačić – inače tijekom devedesetih glasnogovornik Miloševićeve SPS, kojoj je sada predsjednik – poručio je da Ugričić može podržavati Nikolaidisa "iz zatvora"; malo potom je, unatoč po svim izvještajima vrlo uspješnom vođenju Biblioteke, smijenjen, i to na žestoko inzistiranje pendrek-ministra.

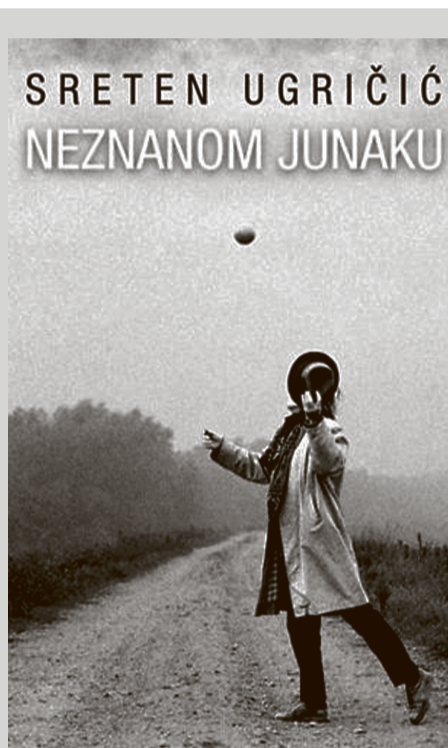
VISOKOARTIFICIJELNA I ZBUNJUJUĆA PROZA Njegova posljednja knjiga, *Neznanom junaku*, roman je s paradoksalnim podnaslovom "nefikcija". Već iz naslova pobrojanih djela, kao i iz kratke bilješke o autoru, koja glasi "Pisac, filozof, konceptualni umetnik, astronom. Upravnik Narodne biblioteke Srbije. Živi u inostranstvu. Život je inostranstvo. Umetnost je domovina", može se pretpostaviti da je riječ o ponešto ekscentričnom autoru, sklonom postmodernom tipu pisanja; osim toga, iz dosad rečenog jasno je da je to istovremeno pisac snažnog društvenog angažmana. Zaista, *Neznanom junaku* je sadržajno i konceptijski vrlo radikalno djelo: nelinearne naracije, razdrobljene radnje, podijeljeno u jedanaest numeriranih i naslovljenih poglavlja koja ponekad tek mutno imaju veze jedna s drugima te su, opet, podijeljena u potpoglavlja, a uvodom naslovljenim "Unapred" koji je zapravo svojevrsni sažetak radnje te autoreferencijalnim epilogom pod nazivom "Unazad".

Riječ je o visokoartificijelnoj i jednako toliko zbunjujućoj prozi, koja na gotovo svakom koraku pruža otpor kako identifikaciji s likovima, tako i ukupnom razumijevanju teksta, što je vjerojatno glavni razlog zbog kojeg se i dobar dio kritičara koncentrirao na najjasniji sloj dijela. Konkretnije, nalazimo se u 2014. godini: Srbijom vlada neimenovani Diktator, rat na Kosovu uz pomoć ruskih trupa još uvijek traje, kao što se i hladnjače leševa neloyalnih stanovnika još

uvijek liferiraju na razne strane odnosno spaljuju u visokim pećima, uslijed nezaustavljive inflacije od 752 milijuna posto običan ručak košta stotine milijardi dinara, zemlja je podvrgnuta krajnje totalitarnom nadzoru uz pomoć službi kao što su Tajna služba i javna milicija odnosno TSJM, u zemlji nema papira ni benzina, država vrši eksperimente nad ljudima, a srpski Ustav u svega tri člana propisuje što je dozvoljeno, dok je sve ostalo, naravno, zabranjeno. Kako autor kaže, "pošto su u totalnoj Srbiji tajne misli bukvalno opasne po život, većina Srba se veoma trudi da ne misli, ni tajno, ni javno", a kao još jedna od *posledica srpskosti* stanovništvo se – zahvaljujući haranju gladi i zapanjujućoj stopi samoubojstava – u odnosu na vrijeme prije dvijetisućite godine doslovce prepolovilo. U tom patrijarhalnom kazamatu žene nemaju ljubavnike, nego isključivo muževe i očeve, a samo je Diktator "s one strane te sveprožimajuće kobi", u kojoj su "institucije tu da nelegitimno učine legalnim i da nelegalno učine legitimnim". Religijska vlast, pak, pripada izrugujuće imenovanom NjSP, odnosno Njegovoj Svetosti Patrijarhu, Svetom Ocu Makariju, 505. Svetom Ocu Srba, poglavaru Nove srpske pravoslavne crkve. Sve u svemu, Srbija je u autorovoj viziji najtamniji vilajet, survana u traumama, u ralje pobješnjeh nacija, napregnute do paroksizma; da nije telepatije – ilegalne sposobnosti koja predstavlja točku otpora za poneke stanovnike – svi građani bi, osuđeni na milost i nemilost srpstva, kaže pisac, "već odavno tek vegetirali – u stanju reverzibilne kome, pokoreni okrutnošću i sirovošću slavne zemlje Srbije". Odnosno, sažeto u višestruko ponovljenim aforizmima: "Srbija je divna, šteta što ne postoji. Srbija je jeziva, dobro je što ne postoji".

FLUORESCENTNI ZEČEVI I GORILA KOJI BOKSA Nije teško zaključiti da je riječ o distopiji te da autorova Srbija predstavlja brutalno radikaliziranu verziju miloševićevske stvarnosti devedesetih godina. Međutim, osim što je pripovjedač Srbiju vrlo neuvijeno, izravnim iskazom, derealizirao, Ugričić odlazi i dva koraka dalje: uz već spomenutu telepatiju, u *Neznanom junaku* postoje teleportacija, višestruka uskrnuća mrtvih, odnosno "superžene Srbije" od kojih jedna doživljava orgazam svakih petnaest minuta, dok se u zemlji uzgajaju fluorescentni zečevi. U desetom poglavlju Ugričićeva mašta gubi granice te pesimistična distopija stiče elemente farse: defiliraju uskrse srpske Amazonke koje nastavaju VRO, odnosno Veliko ratno ostrvo te gorila koji trenira boks, dok naš junak jašući konja Obilica savladava i pripitomljuje mehaničkog stegosaurus. Navedeno predstavlja tek jedan, i to možda manji dio uvedenih motiva, a treba naglasiti da se velik dio pripovijedanja o glavnom, odnosno neznanom junaku odvija u drugom licu. Jednim dijelom to je opravdano telepatijom, odnosno izravnim komunikacijom glavnog junaka i junakinje. Osim toga, autor možda pokušava apelirati na čitatelja kao nosioca otpora, odnosno takvim ga proizvesti. Nježna komunikacija dvoje junaka inače je među najuspjelijim i najdojmljivijim segmentima djela.

Problematičnija je činjenica da je tekst opterećen učestalim visokopoetiziranim fragmentima izdvojenim iz pripovjedne logike, a atributi i nabiranja ponekad se nižu do besmisla; cesta je u romanu "posuta mlevenim šećerom"; janjad ima "runo od pene belanca", a cameo-nastupe bilježe Samuel Beckett, Michel Foucault i Ivan Meštrović, koji, nakon što je sagradio mauzolej Neznanom junaku na vrhu UDBA-e, odnosno "Uzvišenog divbrda Avale", završava prvo odsječeni ruku, a potom pogubljen. U prvom poglavlju, pak, ulogu glavnog junaka obavlja Gavrilo Princip, da se potom više ne bi pojavio.

Sreten Ugričić, *Neznanom junaku*; Laguna, Beograd, 2010.

GOMILANJE OČUĐUJUĆIH POSTUPAKA Ugričićeva knjiga kolaž je logika, razina, priča i postupaka, i to kolaž koji često nije najjasniji. Između zaista raspojasane, bujno postmoderne retoričke razigranosti i radikalnog napada na društveni poredak nalazi se šupljina, točnije rečeno buka. Likovi raspršeni po poglavljima jedva da predstavljaju zbroj atributa, a čitatelju je ostavljeno da kroz 343 stranice pokušava ustanoviti vezu među nekoherentnim fragmentima što, u kombinaciji sa spomenutom razinom poetiziranosti, izaziva popriličan zamor. Grublje rečeno, ukoliko u ovom romanu ima značenja dubljeg od razaranja simboličkog poretka srpstva i pripadajuće mitologije, ono je nejasno, a ukoliko nema, taj napad je izveden toliko direktno, gotovo docirajuće, da je teško izbjeći dojam banalnosti, a u tom slučaju se postavlja i pitanje čemu sva artificijelnost diskursa, postavljena u zrakoprazni prostor? Čini se da bi s manje pretencioznih gesta i s jednom ipak čvršćom radnjom, koja bi mogla služiti kao okosnica drugim razinama, izvedba bila bitno pogođenija. Osim toga, u tom slučaju bi i očuđujući postupci imali

znatno veću snagu nego u slučaju njihovog gomilanja bagerom. Problem se ne nalazi u angažiranosti i otporu; problem u *Neznanom junaku* nipošto nije niti u radikalnoj poetici kao pokušaju da se i na taj način subverzira ideologija; što se netipičnog odnosa prema čitatelju tiče – na primjer, često se ponavlja fraza "Ja ovo ne pišem, ti ovo ne čitaš" – Mihail Bahtin je još početkom dvadesetih godina pisao da se samo primitivni ljudi uživljavaju u umjetnički prikazane likove. No, u ovom djelu su i angažiranost i poetika, barem što se ovog čitatelja tiče, pojele same sebe. Ni autorovo ogoljavanje označitelja kao nositelja ideologije – naime, imenice "Srbija" i "Diktator", između ostalih, uvijek su napisane ćirilicom – ni golem broj apsurdnih kratica koje bude asocijacije na totalitarne sisteme, ni nedovoljno razrađen apsurdni odnos Diktatora i njegove Lude ne uspijevaju ovo djelo učiniti zanimljivijim; štoviše, spomenuti postupci u nedostatku uvjerljive dublje cjeline vrlo brzo postaju predvidljivi, da ne kažemo dosadni.

INTRIGANTAN PROMAŠAJ Ugričić je jednom prilikom genealogiju srpske proze na prijelazu iz dvadesetog u dvadeset i prvo stoljeće opisao kao konverziju dihotomije soc-realizam nasuprot soc-estetizmu u nacionalistički realizam nasuprot nacionalističkom estetizmu. *Neznanom junaku* je, po svemu sudeći, pokušaj angažiranog estetizma. Dio "Druge Srbije" dočekao je roman s oduševljenjem; ipak, kritičar Saša Čirić je i na toj razini dijagnosticirao, nazovimo je tako, spornu točku: nositelji istinskog otpora Diktatoru u *Neznanom junaku* su, ispostavlja se u zadnjem poglavlju, pripadnici pravoslavne sekte isihasta – što je u raskoraku s osnovnom idejnom orijentacijom djela. S druge strane, Ugričiću se nikako ne može poreći dosljednost – povukao je svoj roman iz konkurencije NIN-ove nagrade, obrazlažući to činjenicom da je ta nagrada kompromitirana time što je ugrađena u poredak "ideološki armiran nacionalizmom, (...) autističan i antiprosvetiteljski, [koji se] ulizuje predrasudama, niskom ukusu, malograđanstvini, mediokritetstvu, zatucanosti, ksenofobiji. (...) To je poredak našeg poraza i bezizlaza".

Zaključno, prijeko su potrebna visoko začudna i u isto vrijeme angažirana djela, djela koja će pozivati na suočavanje i odgovornost. Nedavna događanja oko Ugričićeve policijske smjene stotruko daju za pravo njegovom žestokom angažmanu, međutim, odavno znamo da to ne znači automatski i dobru književnost. *Neznanom junaku* je kompleksan roman, o kojem će možda neki kompetentni čitatelji donijeti bitno povoljniji sud. Za ovoga, pak, opisana smjesa postmodernog prosedea i radikalne dekonstrukcije društvene stvarnosti uglavnom je nezapaljiva. Odnosno, radi se o povremeno prilično zanimljivom, u spomenutom desetom poglavlju i *southparkovski* uspjelom satiričnom, no – ipak češće – napornom pokušaju da se izade izvan klišeizirane književnosti; drugim riječima, donekle intrigantnom promašaju. **E**

O LABINSKIM RUDARIMA

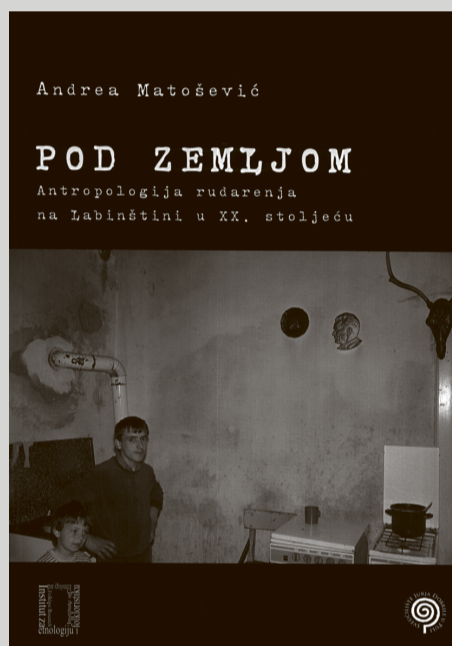
ETNOLOŠKO ISTRAŽIVANJE ZANEMARENE I GOTOVO PROGNA NE TEME RADA I RADNIŠTVA
NAPISANO JE BEZ ROMANTIZIRANJA I PATETIKE

TEA ŠKOKIĆ

Na programu ovogodišnjeg *Human Rights Film Festivala* u Zagrebu našao se i dokumentarac *Rudarske himne* američkog eksperimentalnog filmaša Billa Morrisona, snimljen 2010. godine. Iza skromne festivalske najave o "audio-vizualnoj poemi i posveti rudarskoj tradiciji" krije se gotovo etnografski prikaz rudarske kulture u engleskom Durhamu. Izbjegavajući linearnu naraciju uobičajenu u dokumentarističkom žanru, Morrison koristi arhivske crno-bijele snimke rudarskih proslava, silazaka u okno i štrajkaških sukoba s policijom te ih kontrastira panoramskom koloru današnjih zaravnjenih polja, ispod kojih je još do prije dvadesetak godina postojao podzemni život, te suvremenom deindustrializiranom Durhamu. Izostanak kazivača koji bi svjedočili o radničkom životu u potpunosti nadopunjuju filmske snimke, neke i stoljeće stare, montirane u usporenom ritmu. Zaustavljanjem kadrova na davno snimljenim licima te monumentalnom himničkom glazbom Jóhanna Jóhannssona, skladanom za ovaj film, no temeljenom na limenoj glazbi rudarskih orkestara, postiže se intimistički ton, s katkad elegičnim prizvukom na zaboravljenu radničku klasu čiji će se krešendo ostvariti u skladbi *The Cause of Labour is the Hope of the World*.

POŠTOVANJE I ODBOJNOST Samo pet dana prije zagrebačke premijere Morrisonova filma na Pulskom je sajmu knjige održana promocija monografije Andree Matoševića *Pod zemljom. Antropologija rudarenja na Labinštini u XX. stoljeću*, koja ima nekoliko dodirnih točaka s Morrisonovom odom engleskim rudarima. Ponajprije, riječ je o neuobičajenom istraživačkom poduhvatu unutar hrvatske etnologije – poduhvatu koji zaranja u područje industrijske antropologije, područje etnološkog istraživanja zanemarene i gotovo prognane teme rada i radništva. Stoga je moguće Matoševićeva doživjeti kao svojevrsnog etnografskog eksperimentatora koji, za razliku od dosadašnjih tekstualnih i filmskih pokušaja da se obuhvati život rudara na našim područjima, na potpuno nov način razumije i opisuje njihov profesionalni identitet. I on, poput Morrisona, odustaje od linearne naracije i opisa povijesti institucije i, kako naznačuje u samom uvodu, u prvi plan stavlja radnička znanja, tehnike obavljanja posla, načine preživljavanja i života u rudniku te odnose među radništvom i njihovu svakodnevnicu. Prema ovim interesima oblikovana su poglavlja u knjizi potpomognuta bogato odabranom znanstvenom literaturom (pri čemu autor pokazuje uspješno interdisciplinarno spajanje), publicistikom, filmovima s rudarskom tematikom i razgovorima s rudarima (odabrani intervjui se u integralnoj verziji mogu naći na kraju knjige, što je posebna vrijednost Matoševićeva teksta). Nužan povijesni okvir predstavlja se u prvom poglavlju, no razvija se dvojako: i kao povijest nastajanja rudarskog područja Labinštine i eksploatacije *kove* (rudnika), ali i kao povijest razvoja rudarske tehnike općenito. Već se u tom prvom poglavlju naslućuje ono što će se kasnije razviti u lajtmotiv rudarskoga posla i života: promjene političke vlasti te promjene vlasnika i uprave rudnika rudare

i rudnik shvaćaju kao potrošnu radnu snagu i potrošni prirodni resurs, često s uvjetima rada u kojima sigurnost nije bila na prvom mjestu. Slijedom toga Matošević bilježi kako odnos rudara prema rudniku istodobno obilježava poštovanje, kao i odbojnost, a taj će proturječan odnos na izvanredno detaljan način prikazati kroz cijelu knjigu. Takvim pristupom temi autor se dotiče i političke antropologije te pokazuje kako je neminovno razvoj industrije promatrati i iz perspektive političkih promjena, ali i kako je potonje važno analizirati "odozdo", iz specifičnog rudarskog pogleda na vlastiti posao i svakodnevnicu.

Andrea Matošević, *Pod zemljom. Antropologija rudarenja na Labinštini u XX. stoljeću*; Zagreb, Institut za etnologiju i folkloristiku i Sveučilište Jurja Dobrile u Puli, 2011.

ODNOS IDEOLOGIJE I RUDAR-SKE PROFESIJE Prikaz dviju Labinških republika, odnosno dvaju štrajkova, najbolje dokazuju preplitanje "moći, dominacije i ideologije, ali i proizvodnje, ponosa i osnovnog preživljavanja". Labinski štrajk iz 1921. godine u kojem su se rudari (potpomognuti zemljoradnicima) pobunili protiv fašističke uprave rudnika, zauzima posebno simboličko mjesto u kasnijem socijalističkom režimu, ali i u svijesti samih rudara kojima pobuna za vlastita radnička prava i pravednije političko uređenje postaju svojevrsni kulturni kapital temeljen na političkim postavkama etničke heterogenosti, internacionalnosti, odnosno anacionalnosti. Rudarsku civilizaciju odlikuje ponajprije profesionalna bliskost, a revolucionarne ideje prve polovice 20. stoljeća samo su doprinijele profesionalnoj homogenosti bez obzira na druge identitetske odrednice, kao npr. etničke, dobne, zanatske. Druga Labinška Republika, štrajk proveden 1987. godine imao je sasvim drukčiji politički kontekst,

ali i različite štrajkaške motive i realizacije od onih koji su se odvijali šezdeset i šest godina ranije. Ovoga puta rudari nastoje tek zadržati svoja prava, ne udružuju se s ostalim radništvom, ne postoji čak ni ujednačeni intenzitet prosvjeda dvaju ugljenokopa (Pićan u Tupljaku i Ripenda u Labinu), a postoji i konstruirani paradoks: protiv koga se rudari bore, ako su oni ujedno i vlasnici rudnika (jer samoupravni socijalizam rudnik definira kao društveno vlasništvo). Razlike dvaju štrajkova Matošević koristi kao primjere promjena u profesionalnom identitetu proizašlih iz ideologija u kojima se razvijaju, pritom razgrađujući pojam rudarskog kolektiviteta kao samo po sebi razumljiv pojam. No, ideološki upliv na postajanje rudarom svakako se ogleda i u izgradnji urbanih cjelina poput Raše, koja je zbog talijanskih potreba eksploatacije rude sagrađena u 547 dana. Gradić arhitektonski uronjen u rudarsku kulturu istodobno je hladan i rezerviran prema svakodnevnim potrebama stanovnika za koje je izgrađen. On prije veliča fašističku nadmoć nad koloniziranim radništvom, nastojeći da grad nikad ne postane Grad, već ostane profesionalno izolirani kamp, što se sigurno odrazilo i na njegove stanovnike pa otuda moguće i na razlike dvaju štrajkova.

DEHUMANIZIRANI UDARNICI Poglavlje *Dva svijeta i organizacija rada* posebice dobro pokazuje suodnos rudarske potkulture s prevladavajućim nadzemnim ideologijama utjelovljenim u upravama rudnika. Svaka od uprava koja je uspostavljala sustav organizacije rada na Labinštini nastojala je povećati produktivnost povećavajući norme iskapanog ugljena, no najčešće nauštrb sigurnosti radnika. Matošević analizira koliziju rudarskog dugoročno stjecanog znanja o vadenju rude i kratkoročnih te profitabilno orijentiranih namjera uprava da rudu tretiraju isključivo kao zaradu i kapital, napose u uspostavljanju talijanskog Bedaux sustava ili u primjeni socijalističke inačice stahanovizma. Bedaux sustav temeljio se na "znanstvenom kronometarskom mjerenju kvantitete posla odrađenog od strane jednog rudara s učinkom višeg prosjeka u jednoj minuti". Talijanska fašistička verzija Bedauxa ljudske resurse normira, klasificira, racionalizira te pretvara u potrošnu robu, a otkazi, novčane sankcije i ucjenjivanje rudara, ukoliko ne ispune normu, dio su ove dehumanizacije podzemnih radnika. Iako su Bedaux sustav i stahanovizam na prvi pogled različiti u svojem tretmanu radnika i vrednovanju rada, oba sustava "zagovaraju sličan princip rada – uštedu vremena, uštedu materijala, redukciju pauzi te racionalizaciju proizvodnje", što je u konačnici štetno i za rudara i za njegovo radno okruženje, u ovom slučaju prirodu koju svojim radom nepovratno mijenja. No prava poslastica ove knjige stavlja se pred čitatelje u dijelu u kojem Andrea Matošević predstavlja simboličke i političke konotacije socijalističkog udarnika. Fenomen jugoslavenskog udarništva, jedan od omiljenih toposa YU mitologije, ovdje se razotkriva kao ideološki postulirana vrijednost, ali i internalizirana slika rudara kao mirnodobnih boraca koji kopaju "što više ugljena za izgradnju domovine",

kako navodi jedan od Matoševićevih kazivača. Sovjetski model udarništva nazvan stahanovizam, prema rudaru Alekseju Stahanovu koji je 1935. godine višestruko prebacio normu iskapanog ugljena, u domaćoj je inačici nakon 1945. promovirao udarnike koji su za svoje prenormirane radne uspjehe bivali odlikovani kao heroji rada, a samoprijegor se smatrao intrinzičnom odlikom vrijednog radnika. Matošević će opravdano takav sustav opisati kao koloniziranje vlastitih radnika, tim više jer su oni i njihovi uspjesi ubrzo bili posve zaboravljeni, a sam je rudarski posao na skali društveno poželjnih vrijednosti vraćen na samo dno kao nevidljiv, prljav i opasan posao.

RUDARSKI FOLKLOR Iako rudari dijele pojedina znanja, terminologiju i oruđe s drugim zanimanjima (zemljoradnicima, vojnicima i moreplovcima), rudarske posebnosti teškoga rada i nepristupačnog radnog habitusa stvaraju predodžbe o njima kao posebnoj radničkoj kulturi, a nerijetko je i njihova samopercepcija obložena specifičnim rudarskim folklorom povezanim s okolišem u kojem i na kojeg djeluju. Opasnost od gorskog udara – *škopije*, ili od ljudske pogreške, u rudnicima se prevenirala različitim oblicima suradnje i dogovorenog signaliziranja, ali i vjerovanjem u "nadravnava" bića koja pomažu ovim podzemnim radnicima, odnosno vjerovanjem kako pojedina ovozemaljska bića, kao što su na primjer žene, nikako ne bi trebala silaziti u jamu. Naime, sva pisana i nepisana pravila kojima se rudari okružuju čine specifičnost njihove profesije i njihova identiteta koji je sazdan, osim od vanjski uvjetovanih silnica opisanih u prethodnom poglavlju ovoga prikaza, i od "poslovne etike" koju su sami stvarali. Nerijetko se ta etika temeljila na liminalnosti samog radnog područja koje je podjednako pripadalo tehnički razvijenoj industriji, kao i fantastično imaginiranom podzemnom svijetu. Folkloristička i "klasično" etnološki obojena poglavlja ove knjige najbolje pokazuju što je sve činilo svijet kojeg se Matošević poduhvatio objasniti. Zasijećanjem u takve teme knjiga *Pod zemljom* zadobiva posebnu vrijednost jer, kao što je naznačila jedna od promotorica knjige na pulskom sajmu Ines Prica, "zanemareno istraživanje radničke kulture ovdje je nadoknađeno ne samo punokrvnim dokumentarno isповjedinim uvidima u rudarsku svakodnevnicu, i ono što bi se etnološki klasično zvalo običaje i vjerovanja, nego i autorovom dalekosežnom odlukom da se i na ovom području metodološki posluži kategorijom identiteta". No, možda je najveći uspjeh ove knjige autorova sposobnost da jednu radnu epizodu povijesti prenese bez romantiziranja i patetike, a da se istodobno ne pretvori u hladnokrvnog kroničara jedne propale industrije. ■

ZAČUDNI IMAGINARIJ FRED VARGAS

LIRSKA PROZA FRANCUSKE AUTORICE NEOBIČAN JE FENOMEN U ŽANRU KRIMINALISTIČKOG ROMANA: OD PREPOZNATLJIVIH JE KODOVA BAJKE ISTKALA NEOBIČNE DETEKTIVSKE PRIČE S POMAKOM I BLAGOM DOZOM SUBVERZIVNOSTI

VANJA KULAŠ

Fred Vargas njeguje inovativan i alternativan pristup kriminalističkom romanu i krajnje slobodno i nekonvencionalno tretira bazične odrednice žanra pri čemu kriminalistička zagonetka nije najvažniji element fabule, što je svakako *differentia specifica* u odnosu na ostale autore krimića. Fred Vargas pseudonim je francuske arheologinje i povjesničarke Frédérique Audoin Rouzeau. Nije stoga riječ o full time autorici, nego o znanstvenici koja piše isključivo ljeti, a svaki roman u pravilu dovršava u roku od tri tjedna te ih objavljuje dinamikom od jednog naslova godišnje. Mjeri li se recepcija nekog autora u određenju zemlji brojem prijevoda, Vargasova je sa samo četiri hrvatska prijevoda (*Čovjek u zrcalu vuk* (2009.), *Čovjek s plavim krugovima* (2010.), *Odlazi brzo, vrati se kasno* (2011.) i *Bijesna vojska* (2011.)), sve kod Edicija Božičević u nas još poprilično nepoznata spisateljica. Ogromnu je popularnost stekla međutim širom svijeta, romani su joj prevedeni na tridesetak jezika, višestruko ekranizirani i popraćeni odličnim kritikama. Dobitnica je triju uglednih nagrada, International Dagger Award, koje dodjeljuje Crime Writers Association.

ROMANTIČNA KRIMINALISTIČKA FANTAZIJA

Fred Vargas ispisuje poetične i šarmantne krimiće u ženskom ključu koje odlikuju indiferentnost prema realizmu, snovito tkanje i eskapizam. Apsurdni događaji i nemoguća ljubavna priča upakirani su u pjenušavu bajku s kriminalističkim zapletom smještenu u mitologizirani Pariz, u neku danas više nepostojeću Francusku.

Riječ je o dražesnoj, često djetinje naivnoj prozi koja je, iako žanrovski kriminalistički roman, prije svega bajka. Proza Fred Vargas ne inzistira na detaljima i realističnim činjenicama. Autorica doduše koristi znanja kojima kao povjesničarka i arheologinja profesionalno raspolaze, ali nikad se dodatno ne priprema i ne istražuje za potrebe romana, jer joj je pisanje fikcije isključivo ljetna razbibriga, a i ne želi opterećivati čitatelja pretjeranim detaljima. Vargasova kriminalistički roman doživljava kao suvremenu bajku, a u svome nam pismu nudi društvenu utopiju i alternativnu realnost. Zabavlja se izmišljajući priče, bez prevelikih literarnih pretenzija, što je u Francuskoj postalo neuobičajeno, jer svi kao da pišu težeći Goncourtovoj nagradi. Ona sama uspjeh svojih romana u domovini objašnjava time što su drugačiji od književnosti koja ondje prevladava. Francuzi, kako kaže, kvalitetnom literaturom smatraju isključivo ozbiljnu književnost, dok zabavno i opuštajuće štivo za njih nema ni težine ni značenja. Samu sebe uspoređuje s Dumasom, a činjenicu što on još uvijek nije dio akademskih silabusa objašnjava time što, poput nje, pripada popularnoj kulturi.

Vargasini su romani poput slikovnica, lišeni dublje društvene analize i kritike. Romani su to koji nemaju nužno podtekst i ne čitaju se na više razina, za razliku od socijalnih kriminalističkih romana koji pripovijedaju u nekoliko registara, a pri tome apostrofiraju društvo i socijalne odnose kao temelj svakog zločina.

Kriminalistički romani po njezinom mišljenju ne služe socijalnoj kritici te se time njezini krimići značajno razlikuju od primjerice skandinavskih socijalnih kriminalističkih romana, ali i od kriminalističkih romana Daniela Pennaca koji baš poput nje kreira začudan bajkovit svijet, ali sa žestokom socijalnom oštricom.

No, je li uistinu tako? Je li svijet Fred Vargas doista tako jednoslojan? Nije li njezina proza zapravo egzistencijalistička alegorija i prikriivena kritika društva? Fikcija Fred Vargas podsjeća na priče o igračkama koje noću ožive i proživljavaju avanture dok mi spavamo. Na tragu toga imamo osjećaj da su Vargasini romani smješteni u neki međuprostor, paralelnu dimenziju, iza zrcala gdje je

sve moguće. Njezini su likovi izmješteni iz suvremene svakodnevice, kao da postoje tu kraj nas, ali nevidljivi su oku užurbano prolaznika. Ovdje vrijeme drugačije protječe, ima se vremena za šetnje, kontemplacije, svakojake rituale i nikome kao da se ni najmanje ne žuri. Priče su to koje imaju toplinu i patinu prošlosti, s likovima poput dobrih duhova iz davnina.

ZAGONETKA S GREŠKOM Kako obično velike stvari počinju sitnicama, Vargasini kriminalistički slučajevi počinju apsurdnim i naoko minornim događajima koji se odjednom razbuktaju iznenađujućim intenzitetom i u neočekivanim pravcima.

Kad se na pločnicima širom pariških arondismana počnu pojavljivati krugovi iscrtani plavom kredom s bizarnim predmetima položenim unutar njih, samo komesar Adamsberg sluti zlo, a njegov se loš predosjećaj pokazuje ispravnim kad se u krugovima počnu pojavljivati trupla. Neurotični čovječuljak, inače sveučilišni profesor povijesti, noću juri Parizom i naoko nasumce izabire ne samo mjesta za svoje krugove, već i predmete koje će u njih smjestiti. U početku se čini da s ubojstvima nema nikakve veze, no potom sumnja ipak pada na njega jer je posljednja u nizu žrtava njegova bivša žena. Fabula romana *Čovjek s plavim krugovima* (*L'homme aux cercles bleus*, 1996.), prvog iz serije o komesaru Adamsbergu, toliko je zapetljana da se jedva može prepričati.

U romanu *Čovjek u zrcalu vuk* (*L'Homme a l'envers*, 1999.) u Francuskim Alpama stradavaju ovce, kako se vjeruje od vukova, ali nakon prve ljudske žrtve, sumnja se ni manje ni više, na vukodlaka. Glavni je sumnjivac asocijalni čudak koji živi daleko od svih, no pravi ubojica je simpatični kanadski znanstvenik koji je bio najmanje sumnjiv.

Roman *Idi brzo, vrati se kasno* (*Pars vite et reviens tard*, 2001.) započinje naopakom brojkom četiri ispisanom na vratima nekoliko pariških stanova te pojavom kriptiranih poruka koje najavljuju kugu u francuskoj metropoli 20. stoljeća.

Svi elementi priča Fred Vargas, od naracije, karakterizacije do motivacije protagonista prilično su nevjerovatni ili u najmanju ruku pretjerani. Vargasičine su priče krajnje zapetljane i rijetko drže vodu, narativna artikuliranost često joj nije jača strana, a originalnost fabule, jezična performativnost te atmosferičnost važniji su od uvjerljivosti. Ali to kao da nam i nije pretjerano bitno; dapače, ne samo da joj to ne zamjeramo, nego nas pomalo i zabavlja. Mogli bismo reći da se radi o "zapletima s greškom" koji su ordinarnim poklonicima žanra neprihvatljivi.

Vargasova očito drži da je stil važniji od fabule. Njezine su knjige zanimljive prvenstveno zbog izbrušenosti jezika, igre riječi, fluidnosti između dramatskih i humorističkih elemenata, duhovitih dijaloga, manje zbog zapleta. I to njezine kriminalističke romane čini drugačijima i netipičnim pripadnicima žanra.

Za Vargasovu se može reći da napetost u svojim romanima postiže atmosferom i stilom, tiho i polako, dok je sama akcija sekundarna. Nema krvi, nasilja, divlje seksualnosti, prevelike jeze, bitni su obrisi iza mutnog stakla, kao u film noiru. U njezinoj fikciji nema brutalnosti, trupla su gotovo bez tragova krvi, a sami zločini su posve nenasilno prezentirani.

PLEJADA POMAKNUTIH LIKOVA S velikom pažnjom kreirani likovi koje Vargasova karakterno izgrađuje iz priče u priču autsajderi su i antijunaci – neobični, atipični, nesavršeni, i upravo ih to u cjelini čini neodoljivima. Zamišljamo ih u retrogodajnoj scenografiji nekog davnog Pariza, simpatične plošne likove na granici dječjeg i svijeta odraslih. Podsjećaju na svijet lutkarskog kazališta i crtanih filmova, u kojemu, ma koliko tema bila ozbiljna, lutke i animacije svojom bezazlenom i simpatičnom pojavom ublažavaju dojam.

Prozu Fred Vargas čine dvije serije romana od kojih svaka ima zasebnu postavu likova, no u *Idi brzo i vrati se kasno*, u jednom trenutku njihovi se putovi isprepliću. Jedan niz kriminalističkih slučajeva rješava komesar Jean-Baptiste Adamsberg, a ostale trojica mladih povjesničara, tzv. *Evangelista*, uz podršku ujaka i kuma jednoga od njih - ekscentričnog starčića, umirovljenog policajca koji je službu napustio davnih dana pod sumnjivim okolnostima.

Zanimljivo je da ovdje upravo povjesničarka ispisuje kriminalističku prozu jer neki teoretičari povlače paralele između historiografskog istraživanja i kriminalističke istrage. Komesar Jean Baptiste Adamsberg, s aurom vječnog autsajdera, za kojeg neupućeni prije pomisle da je kriminalac nego policajac, introvertirani je osobnjak, usporen, nonšalantan, uvijek zgužvan i s pogrešno zakopčanim košuljama izvučenim iz hlača, ali, što je opće mjesto žanra, neodoljiv ženama svih generacija. Sve u vezi s njim nekonvencionalno je – od stila života i načina razmišljanja, fizionomije do principa vođenje istrage. Komesar kojemu život protječe u šetnjama i sanjarenju, svoje slučajeve rješava intuitivno i zanemarujući uobičajene oblike istrage: zureći u prazno, crtajući i gotovo se ne mičući iz ureda što je klasičan primjer tzv. armchair detection pri čemu mu predosjećaji, napadi panike i slične senzacije signaliziraju kad je u opasnosti. Dijabolično dobar u svome poslu, veliki kriminalistički um ne slijedi vidljive tragove niti privodi očite sumnjivce te naoko posve slučajno dolazi do neočekivanih zaključaka i rješavanja kao da izvlači zečeve

iz šešira. Loš je i dosadan govornik, pripovijeda gubeći često nit i naporno ga je slušati, a Vargasićini romani pomalo narativno nalikuju Adamsbergu i njegovom mentalnom meandriranju. Čudnjikavi, mjestimice iritantni, polaganog tempa, blago uspavljujući, a onda nas, već na rubu odustajanja, iznenade i neobjašnjivo osvoje.

U prozi Fred Vargas naprosto je sve antuntunovski naopako. Vargasićini su likovi surrealni i pomaknuti ne samo svojom fizičkom pojavnošću nego i stilom života. Primjerice, fatalna Adamsbergova ljubav Camille klasična je glazbenica i skladateljica, svjetska putnica i pustolovka te... vodoinstalaterka. Adamsberg i Camille rastaju se iz epizode u epizodu, jer najbolje funkcioniraju kad nisu zajedno. Žene mu ne mogu odoljeti, no nespoban je izgraditi i održati stabilan emocionalni odnos.

Adamsbergov policijski tim plejada je krajnjih ekscen-trika. Ekscentricizam inspektora Danglarda očituje se u njegovoj tragikomičnoj i apsurdnoj privatnoj situaciji i načinu na koji se on s njome nosi: samohrani je otac petero djece od koje je najmlađe dijete njegove bivše žene i njezinog ljubavnika s kojim je pobjegla. Uza sve to, Danglard je jedini lucidni organizam u tom pomaknutom svemiru. Policajka Violette, bivša frizerka i maserka, sposobna je i pragmatična, puna nevjerovatnih ideja što odlično funkcionira u kombinaciji s Adamsbergovim iracionalizmom.

HOMMAGE A. C. DOYLEU Spomenimo i niz upečatljivih epizodista. Slavna oceanografinja Mathilde Forestier koja u predahu od znanstvenog rada krišom vrebava i poput svojih riba proučava njoj interesantne prolaznike. Psihoteični sveučilišni profesor promišljeno i strpljivo po pločnicima Pariza iscrtava plave krugove s ciljem ubojstva vlastite supruge. Nepoznat netko vrata pariških zgrada označava misterioznim brojem 4 kao upozorenjem od provala kuge. Nekadašnji bretonski mornar koji je od zaborava oteo zanimanje iz davnina: njegov je posao javno čitanje malih oglasa na ulici, što čini tri puta dnevno na malome pariškom trgu u atmosferi koja nalikuju onoj iz filma *Amélie (Le Fabuleux Destin d'Amélie Poulain, 2001.)*. Naokolo pulsira život, silovit i hektičan, ali ovdje kao da je vrijeme stalo. Živopisno društvanje u uvijek istom sastavu prisustvuje redovito performansu koji za njih ima značenje rituala. Tri *Evangelista*, trojica mladih nezaposlenih povjesničara od kojih svaki prezire područje za koje su se specijalizirala ostala dvojica, nastanjuju svaki po jedan kat derutne vile u otmjenom dijelu grada, dok se u potkrovlju smjestio ujak jednog od njih, umirovljeni policajac Vandoosler čija je karijera završila njegovim nečasnim otpuštanjem iz službe.

Fred Vargas bizarne likove skuplja poput leptira i upliče ih vješto u svoje halucinantne priče, ali čitatelj se ne može uistinu poistovjetiti niti s jednim od njih, jer ne djeluju stvarno, suviše su fikcionalizirani i karikaturni poput junaka crtanih filmova, stripova, ili bajki. Karakterizacija je samo naznačena, nema plastične profilacije, likovi su plošni i jednodimenzionalni ili u najboljem slučaju dvodimenzionalni. S druge su strane upravo zato upečatljivi i zapamtljivi što je svakako jedan od razloga njihovog kulturnog statusa i omiljenosti.

Iako Vargasova tvrdi da ne pridaje vlastite osobine svojim romanesknim likovima i ne ubacuje svjesno biografske elemente u priču, za ekscentričnu oceanografijnju Mathilde naslućujemo da je njezin alter ego, dok za Adamsberga sama kaže da ga je osmislila kao svoj antipod.

Kao uzor Fred Vargas uz A. C. Doylea navodi kraljicu žanra Agathu Christie. Za britansko zlatno doba karakteristična je individualnost detektiva, ekscentričnost, autsajderski status i pripadnost višem staležu, a navedene karakteristike u određenoj mjeri nalazimo i kod Vargasove. Supstitut za pripadnost višoj klasi može biti i sklonost kulturi, umjetnosti i velika erudicija, kao u slučaju inspektora Danglarda koji je izuzetno načitan i dobro informiran. Vargasova svoju fikciju strukturira oko holmes-watsonovskog odnosa komesara Adamsberga i njegovog pomoćnika inspektora Danglarda što možemo razumjeti kao svojevrsni hommage Doyleu. Danglarda

osim toga ovdje možemo shvatiti kao tzv. *Watson figuru* jer je poput Sherlockovog pomoćnika Watsona iskren, pošten i odan.

Karakteristični za zlatno doba su i detektivi amateri: kod Vargasove su to trojica nezaposlenih povjesničara, ali odstupanje od tog principa jest tandem profesionalnih policajaca Adamsberg / Danglard te u "evandeoskoj" seriji jedan umirovljeni policajac te njegov bivši kolega koji mu je veza u policiji.

HALUCINANTNE PRIČE S ELEMENTIMA ČUDESNOG Fred Vargas je odrastala s očevom zabranom gledanja televizije i čitajući samo bajke, mitove i legende, a sada smatra da pišući krimiče i sama pripovijeda upravo bajke. U jednom intervjuu ističe kako kriminalistički romani, baš poput tradicionalnih bajki, tematiziraju strah od smrti, a likovi njezinih romana upravo kao junaci iz bajki moraju preživjeti strašne događaje i kušnje. Kao u dječjoj krimi priči Ivana Kušana *Koko u Parizu* gdje fantastične situacije bivaju objašnjene činjenicom da je sve bio samo dječakov san, jer u snovima je sve moguće, i kod Fred Vargas se krajnje neobične pojave na kraju ipak razjasne na posve prozaičan način. Neosporan utjecaj oca Fred Vargas, teoretičara nadrealizma, na njezin doživljaj stvarnosti i estetike dvojak je: atmosfera i likovi njezine proze posve su nadrealni, a s druge strane, kako sama kaže, krimiče je počela pisati upravo u inat ocu koji je prezirao taj žanr. Njegov negativan stav simbolizira odnos akademske elite spram krimiča koji je kao pripadnik pop-kulturi oduvijek izuzetno podložan trivijaliziranju i omalovažavanju.

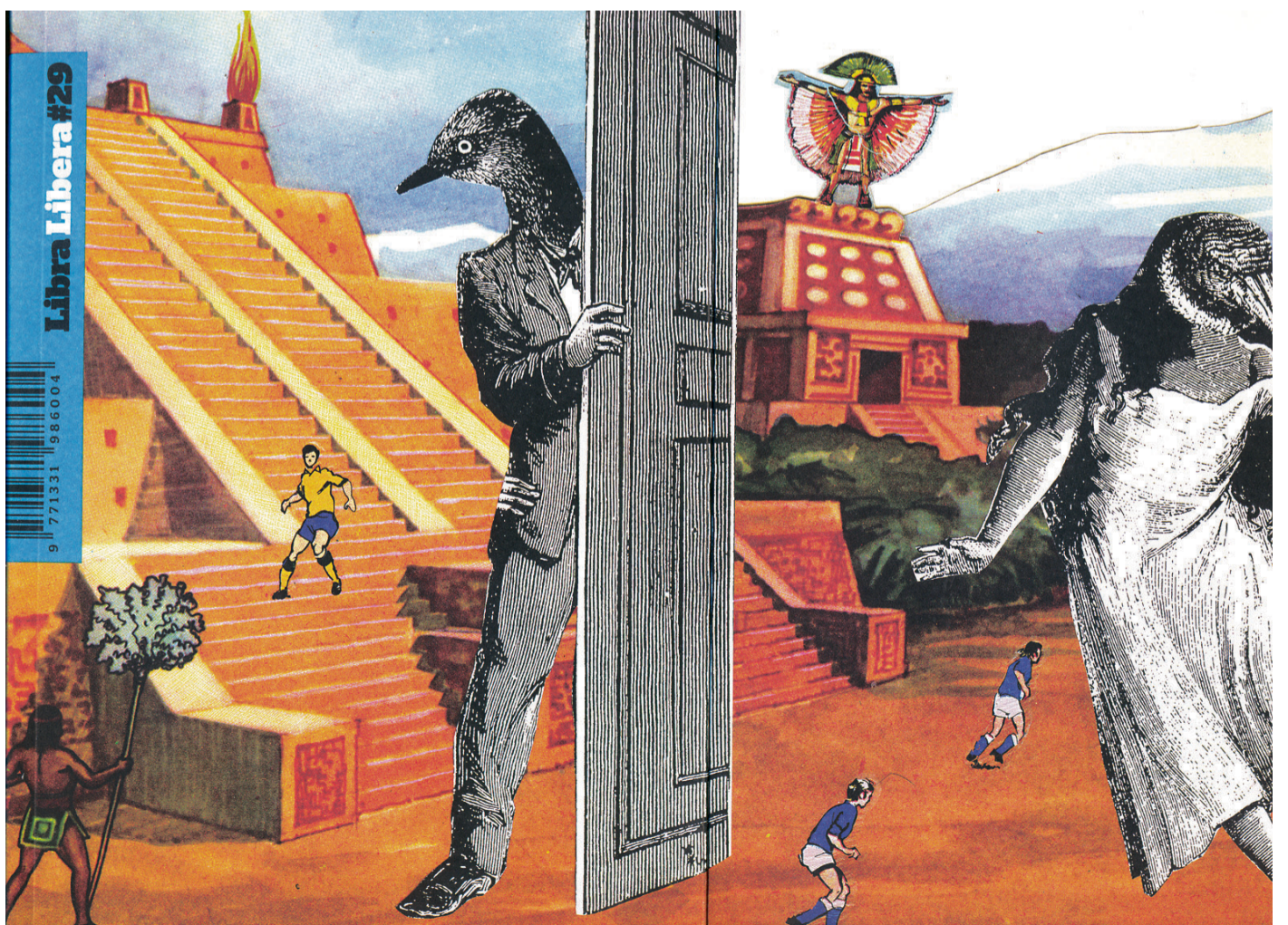
Vargasićini su romani halucinantne priče s elementima čudesnog. Poigravaju se temama koje su duboko ukorijenjene u kolektivnoj svijesti, a to su vjera u iracionalno i temeljni ljudski strahovi, poput straha od smrti. Autorica konfrontira čitatelja s fantastičnim situacijama: pojavom vukodlaka u izoliranoj seoskoj zajednici francuskih Alpa ili nevjerovatnim događajem epidemije kuge u suvremenom Parizu. Često se u njezinim romanima javlja kolektivna psihoza (kuga, vukodlak i sl.), što i nije tako originalna književno-filmska tema – sjetimo se samo Camusove *Kuge* ili Saramagove epidemije sljepoće (*Ogled o sljepoći*).

Svijet Fred Vargas istodobno je sličan i različit od zbilskog, svijet u kojem granice između mogućeg i nestvarnog prirodno nestaju i u kojem je prošlost sveprisutna; u tonu magičnog realizma, gdje se fantastični elementi isprepliću sa stvarnošću i tako se s njom poistovjećuju

i izjednačuju. Pri ulasku u taj univerzum potrebno je prihvatiti Vargasićina pravila igre i ne opterećivati se mogućim nelogičnostima. Komesaru Adamsbergu se bez iznimke svaki put isplati upravo njegova iracionalnost, moglo bi se čak reći da je tajna njegovog uspjeha upravo u njegovoj nerazumnosti. Konstanta Adamsbergovog svijeta je nejasna linija između jave i sna: on lovi demone i vukodlake i biva upleten u krajnje bizarne slučajeve, no rijetko se nečemu čudi. Na početku gotovo svakog svog novog slučaja pokušava pronaći konvencionalno objašnjenje za neobične događaje radi čijeg razrješenja su ga angažirali, ali baš kao ni junaci bajki ili mitova zapravo nikad ništa ne dovodi u pitanje. Vargasova inspiraciju nalazi u pisanju A.C. Doylea koji nam daje privid realizma, ali zapravo je i njegov svijet sulud i gotovo nadrealan, a njegov junak Sherlock Holmes bi se mogao doživjeti kao istraživač natprirodnog.

Zaključno možemo reći da je lirski proza Fred Vargas neosporno fenomen u svijetu kriminalističkog romana. Autorica je od prepoznatljivih kodova bajke istkala neobične detektivske priče s pomakom i blagom dozom subverzivnosti. Bajke za odrasle u kojima nam nudi neki bolji svijet i time se indirektno i možda i ne želeći kritički postavlja prema našoj društvenoj stvarnosti. S obzirom na brojne žanrovske inovacije te na činjenicu da u svojoj prozi preispituje, negira i ruši pravila žanra, možemo je shvatiti kao svojevrsnu žanrovsku alternativku. Nekonvencionalno, poigravajući se i eksperimentirajući s temeljnim postulatima žanra, Fred Vargas ispisuje šarmantne i pjenušave krimiče za one koji krimiče zapravo ne vole. **E**

OGLAS

Rigotina, Chuck Palahniuk

ULOMAK IZ ROMANA RIGOTINA – ORALNA BIOGRAFIJA BUSTERA CASEYA OBJAVLJENOG 2007. GODINE, KOJI ĆE SE, U PRIJEVODU PETRA VUJAČIĆA, USKORO POJAVITI U IZDANJU ZAGREBAČKOG V.B.Z-A

UVOD

Wallace Boyer (*prodavač automobila*): Kao i većina ljudi, nisam ni upoznao niti sam razgovarao s Rigotinom Caseyjem sve do poslije njegove smrti. Tako vam to ide sa zvijezdama – nakon što otegnu papke, krug njihovih prijatelja doslovno eksplodira. Mrtva zvijezda ne može promoliti nos na ulicu, a da ne naleti na milijun najboljih drugara koje u stvarnom životu nikada nije sreala.

Smrt je najbolji potez karijere koji su ikad povukli Jeff Dahmer i John Wayne Gacey. Nakon što je umro Gaetan Dugas, broj njegovih seksualnih partnera koji su tvrdili da su ga jebali, narastao je preko svake mjere.

Ili, kako je običavao reći Rigotina Casey: Ljudi si slavu grade pljujući po živima – ili ih pak slave nakon što više nisu živi.

Moj slučaj; sjedio sam u avionu i onda kraj mene sjedne neka seljačina. Koža mu je, to vam je isto kao kad ne možete ni pogledati neku ofucanu mačketinu – izbušena tragovima zuba, izbodena, ispucana; koža na njegovim nadlanicama izgleda zlo i naopako.

Stjuardesa upita seljačinu što želi popiti. Zatim ga zamoli da meni doda ono moje – viski s ledom. No kad sam ugledao te monstruozne prste obavijene oko plastične čaše, te njegove izjedene članke, nisam se mogao natjerati da usnama dodirnem rub.

S obzirom na epidemiju, čovjek ne može biti pretjerano oprezan. Na aerodromu, odmah iza detektora metala kroz koji smo prolazili, stoji detektor temperature kakvim su onomad nadzirali širenje SARS-a. Vlada tvrdi kako većina ljudi nije svjesna da su zaraženi. Netko se, recimo, osjeća savršeno dobro, no ako detektor zapišti zbog previsoke temperature, nestaje u karantenu. Možda do kraja života. Nema sudjenja, ničeg nema.

Za svaku sigurnost, samo sam spustio stolić i uzeo čašu. I gledao kako viski bljedi i razvodnjava se. Kako se led topi i nestaje.

Svatko tko živi od prodaje auta reći će vam isto – ponavljanje je majka svih vještina. Zaradu u prodaji nabija se razvijanjem veza.

Ma gdje god se zatekli, možete razvijati vještine. Dobar štos da se zapamti ime svodi se na to da sugovornika u oči gledate dovoljno dugo da mu zapamtite boju očiju; jesu li zelene, smeđe ili modre. To se zove Prekid navike – sprječava vas da zaboravite onako kako biste inače zaboravili.

A tom kaubojcu-neznancu oči su žarkozelene boje. Antifriz-zelena.

Cijelo vrijeme leta između Peco Junctiona i grada dijelili smo naslon za ruku; ja do prozora, on do prolaza. Ne ubijajte glasnika – ali osušeno govno ljuštilo mu se s kaubojskih čizama. S tim dugačkim zulufima možda si je u srednjoj školi priskrbio kakvu picu, no sad su mu sijedi od sljepoočica do čeljusti. A da ni ne spominjem šake.

Kako bih malo vježbao međuljudske odnose, upitam ga koliko je platio kartu. Ako ne možete odrediti želje kupca, onda mu potražite osjetljive točke – pa bio to i neki neznamac s kojim trljate podlaktice u avionu – u protivnom nikad nikoga nećete natjerati da prihvati “mentalno vlasništvo” nekog Nissana, a kamoli Cadillaca.

Postoji finta kako nekoga sprašiti u auto – u svakom automobilu na parkiralištu prva memorija radija programirana je na gospel. Drugu postavite na rock n’roll. Treću na jazz. Ako mogući kupac izgleda kao zahtjevni kontrol-frik, onda mu, čim otvorite vrata auta, na radiju uključite vijesti. Ako ima sandale, onda memoriju na kojoj je Nacionalni javni radio. Čim dadu kontakt, radio im izverglava sve što žele čuti. U svim autima na parking, na memoriji broj pet skriva se tehno-raversko smeće za slučaj da navrati neki balavac koji se bavi brijanjem-razbijanjem.

Zelenu boju očiju tog seljačine, govna po njegovim čizmama, prodavači nazivaju “mentalnim klinovima”. Pitanja samo s jednim odgovorom su “zatvorena pitanja”. Pitanja koja mušteriju navode na razgovor zovu se “otvorena pitanja”.

Na primjer: “Koliko ste morali pljunuti za avionsku kartu?” To je zatvoreno pitanje.

Tip otpije viski iz svoje plastične čaše i proguta. Zuri ravno naprijed i kaže: “Pedeset dolara.”

Dobar primjer otvorenog pitanja bio bi: “Kako možete živjeti s tako jezivo izvakanim šakama?”

Upitam ga: u jednom pravcu?

“Amo-tamo”, kaže, a njegova izbušena i ispucala šaka izlije mu viski u lice. “To se zove ‘popust za ožalošćene’, nastavlja seljačina.

Ja ga gledam, napola sam se izvio u sjedištu da se postavim sučelice njemu, usporavam disanje da se uskladim s nadimanjem i spuštanjem njegove kaubojske košulje – ta tehnika zove se “aktivno slušanje”. Neznamac se iskašlje, pričekam malo, nakašljem se i ja, podražavam ga; to svaki dobar prodavač zove “ukorak s kupcem”. Noge sam prekrizio, desnu preko lijeve, jednako kao i on, pa kažem: “Nemoguće. Čak ni s liste čekanja nisu tako jeftine.” I pitam ga kako je uspio dobiti takav popust.

On otpije viski, čisti, i odvrti: “Prvo što morate učiniti jest da zbrišete iz zatvorenog odjela ludnice.” Zatim, nastavlja, onda autostopirati preko cijele zemlje, i to samo u plastičnim nazuvcima i papirnoj spavaćici koja se cijelo vrijeme rastvara straga. Onda, morate stići trenutak prekasno da biste uspjeli zaustaviti višestrukog silovatelja djece da vam ne siluje suprugu. I, istovremeno, majku. Morate odgojiti u silovanju začetoga sina koji skupi cijeli vagon starih, ljudskih, odbačenih zuba. Nakon srednje škole vaš trknuti sin mora pobjeći od kuće. I pridružiti se nekom kultu koji živi samo noću. Pedeset puta slupati auto i onda se spetljati s nekom, recimo, nekom ženskom koja je otprilike neka vrsta prostitutke.

U međuvremenu, klinac potpiri boleštinu koja pobije tisuće ljudi, dovoljan broj da se iz toga izrodi vojna diktatura koja zaprijeti svrgavanjem svjetskih vođa. I, na kraju, klinac mora poginuti u divovskom, vatrenom, plamenom užasu koji pred televizorima prati cijeli svijet.”

I kaže: “Eto, mačji kašalj.”

I tip dodaje: “Nakon toga, kad mu idete preuzeti tijelo za sprovod”, tu izlije viski u usta, “zrakoplovna tvrtka osigura vam poseban popust za kartu.”

Povratna karta, pedeset dolara. On gleda moj viski koji stoji na stoliću ispred mene. Topao. Otopio se sav led. I pita: “Hoćete li to popiti?”

Odgovaram mu, samo izvolite.

Eto, tako vam se život stubokom promijeni.

Eto kako budućnost koju ćete dočekati sutra neće biti ona ista koju ste proživjeli jučer.

Moja dilema glasi: hoću li ga zamoliti autogram? Usporavam disanje, ujednačujem svoj grudni koš s njegovim, pitam ga je li u kakvom srodstvu s onim tipom... s Rigotinom Caseyjem? “Vukodlakom Caseyjem” – najstrašnijim nultim pacijentom u povijesti boleština? “Superzaraznim”, čovjekom koji je zarazio pola države? Američkim “ubojicom poljupcima”? Rigotinom “Bijesnim psom” Caseyjem?

“Buster”, odgovara tip i svojom čudovišnom rukom poseže za mojim viskijem. I kaže: “Moj sin nosio je ime Buster Landru Casey. A ne Rigotina. Ni Buddy. *Buster*.”

A moje oči već upijaju svaki udubljeni ožiljak na njegovim prstima. Svaku boru, svaku sijedu vlas. Moj nos bilježi njegov vonj viskija i kravlje balege. Moj lakat pamti dodir flanelskog rukava njegove košulje. Već znam da ću se ostatak života hvalisati tim neznancem. Silovito hvatam svaki trenutak njega, pohranjujem svaku njegovu riječ i kretnju, i kažem: “Vi ste...”

“Chester”, kaže on. “Zovem se Chester Casey.”

Točno pored mene sjedi Chester Casey, otac Rigotine Casey – američkog živućeg biološkog oružja masovnog uništenja.

Andy Warhol bio je u krivu. U budućnosti ljudi neće biti slavni petnaest minuta. Ne – u budućnosti će svatko, najmanje petnaest minuta, sjediti pokraj nekog slavnoga. Mary Tifusarke, Teda Bundyja ili Sharon Tate. Povijest se isključivo svodi na čudovišta ili na žrtve. Ili na očevice.

Dakle, što da čovjek kaže? Kažem, žao mi je, kažem: “Smrt vašeg sina težak je udarac.”

I sućutno odmahnem glavom...

Nekoliko udara poslije, Chester Casey odmahne glavom i nakon te kretnje nisam više siguran tko s kim “ide ukorak”. Moguće je da taj seronja proučava mene. Oponaša mene. Traži mi slabe točke i gradi odnos. Možda mi nešto prodaje, ta živuća legenda, Chester Casey – i tada namigne. Nikad ne udiše više od petnaest puta u minuti. Iskapi viski. “Čujte, bilo kako bilo”, kaže i laktom me pogurne u rebra, “to je i dalje stvarno sjajna cijena za avionsku kartu.”

ANDELI ČUVARI

Iz radnih materijala Greena Taylora Simmsa (*Povjesničara*): Cucki su u Middletonu ono što je krava na ulicama Kalkute ili New Delhija. Usred svakog zemljanog puta spava neki mješanac, kmicožder, dašće pod suncem dok mu visi slinavi jezik. Neka vrsta dlakavog ležećeg policajca bez ogrlice, bez markica. Prekriven sitnom, smečkastom, glinenom prašinom vjetrom donesenom s izoranih polja.

Da bi se doprlo do Middletona potrebno je četiri dobra dana vožnje – što je najdulje razdoblje koje sam proživio unutar automobila, a da se pritom nisam sudario ni s jednim drugim vozilom. Shvatio sam da je to najmračniji dio mojih hodočašća.

Neddy Nelson (*brijač-razbijajč*): Možete li objasniti kako je moguće da je 1968., William Meister, paleontolog-amater, u Antelope Springu u državi Utah, tragajući za fosilima trilobita rascijepio blok škriljca i umjesto njih otkrio fosilizirani, pet stotina milijuna godina star otisak ljudske cipele? Kako se još jedan fosilizirani otisak potplata, otkriven u Nevadi 1922. godine, pojavio u stijeni iz razdoblja trijasa?

Echo Lawrence (*brijačica-razbijačica*): Dok je vozio prema Middletonu, taljgao se preko cijele te smrdljive zemlje usred noći, Shot Dunny prebacivao je stanice i na radiju tražio izvješća o stanju u prometu. Ne bi li saznao kakav smo šou propustili. Ujutro ili uvečer stanja u prometu iz mjesta oceanima daleko. Čepovi, zastoji u prometu, ondje gdje još traje jučer. Katastrofalni lančani sudari i škariranja po brzim cestama, ondje gdje je već stiglo sutra.

Jebote, totalno je suludo saznati da je netko umro sutra. Mislim, kao da bi se moglo ovog istog časa nazvati tog sudionika u prometu, negdje u Moskvi, i poručiti mu: “Ostani doma!”

Iz vijesti Radija za vozače koji dođu pod kotače: Ako vozite prema istoku zaobilaznicom Meadows kroz područje Richmonda, očekujte zastoj zbog kretena koji bulje. Usporite malo, protegnite vrat i dobro, bez žurbe, pogledajte teški sudar dva automobila u krajnjoj lijevoj traci. Prvi auto je morskozeleni Plymouth Road Runner model 1974., četverostruki rasplinjač, motor 7200 kubika, lijevani željezni V-8. Unutrašnjost originalna, ledenobijela. Vozač kupea rasturio je dvadeset četiri godine staru vozačicu, kosa plavozelena, i počastio je klasičnom frakturom i dislokacijom kralježnice na atlantookcipitalnom spoju i potpunim prekidom ledne moždine. Učene riječi za sudar tako težak da čovjeku slomi vrat.

Drugi auto bio je jebački sreden kupe s kožnim krovom, New Yorker Brougham St. Regis, bež boje, s dodatnim paketom kromiranih površina i nepomičnim stražnjim staklima. Slatka kolica. Vi, znatizeljni kreteni u prolazu, molim vas, nemojte previdjeti da je vozač bio dvadesetšestogodišnji muškarac s nimalo neuobičajenom transverznom

frakturom sternuma, obostranim lomovima rebara, sve zbog izravnog udara u upravljač. Povrh toga, kako mi je javila ekipa iz mesnice na kotačima, došlo je do teškog unutarnjeg iskrvarenja.

Dakle – vežite pojaseve i usporite. Za Radio za vozače koji dođu pod kotače, izvještava Tina Neshto...

Echo Lawrence: Prekršili smo policijski sat i državnu karantenu i vozili smo usred tog beskrajnog ništavila. Ja sam sjedila na suvozačkom. Shot Dunnyun je vozio. Neddy Nelson sjedio je straga, čitao neku knjigu i prepričavao nam kako Jack Rasparač nikad nije umro – putovao je u prošlost da bi zaklao mamu i tako postao besmrtni – i da je sad ili američki predsjednik, ili je papa. Možda je to neka munjena teorija koja dokazuje da su leteći tanjuri zapravo ljudski turisti koji nam dolaze u posjet iz daleke budućnosti.

Shot Dunnyun (*brijač-razbijač*): U Middleton smo se valjda uputili da vidimo sva mjesta o kojima je govorio Rigotina i upoznamo one koje je nazivao “svojim ljudima”. Njegove roditelje, Irene i Chestera. Njegovog najboljeg prijatelja Bodieja Carlylea s kojim je išao u školu. I sve one sjebane obitelji seljačina, Perryje, Tommyje i Elliote o kojima je blebetao bez kraja i konca. Brijanje-razbijanje većinom se svodilo na to da smo se vozili u autima i razgovarali.

Koja hrpa čobana. Namjeravali smo dati meso svim pričama koje nam je pričao Rigotina. Zvuči suludo? Ja, Echo Lawrence, i Neddy na stražnjem sjedalu tog njegovog Cadillaca Eldorado. Taj auto Rigotina je kupio Neddyju.

E, da, i išli smo Rigotini na grob staviti cvijeće i sve što uz to ide.

Echo Lawrence: Shot je uključio radio i rekao: “Znate da propuštamo dobru Noć mama-nogometišica...”

“Nije to danas”, javio se Neddy. “Pogledaj si kalendar. Noćas je Noć auto-škola.”

Shot Dunnyun: Pred nama tračak svjetla koji ocrta horizont. Taj tračak nabuja u humak bijeloga svjetla, u polukrug, u puni krug. Puni mjesec. Noćas propuštamo sjajnu Noć medenog mjeseca.

Echo Lawrence: Umjesto muzike, međusobno smo si pričali priče. Priče što ih je Rigotina pričao o svome odrastanju. Priče o Rigotini morali smo krpiti od detalja što smo ih iskapali iz podrumskih podruma u podrumima vlastitih mozgova. Svi su se ubacivali... nekim sjećanjem na Rigotinu dok smo vozili dalje i slagali svoje priče.

Shot Dunnyun: Middletonski šerif zaustavio nas je, rekli smo mu istinu. Hodočastimo vidjeti gdje se rodio Rigotina Casey.

Takvih noći, dok bi svi u gradiću spavali, maleni Rigotina Casey lovio bi stanice. Sa slušalicama. Kao mali, u takvim noćima Rigotina je obično okretao potencijometar, tražio prometna izvješća iz Los Angelesa i New Yorka. Slušao je prometne čepove i zagušenja u Londonu. Usporenu vožnju u Atlanti. Sudar triju automobila u Parizu – izvješće na francuskom. Učio španjolski pomažući se izrazima *neumático desinflado* i *punto muerto*. Izbušene gume i zastoj u Madridu. *Imbotigliamento* – zastoj u Rimu. *Het roosterslot* – zagušenje u Amsterdamu. *Saturation* – zastoj u Parizu. Cijeli nevidljivi svijet prometne sfere.

Echo Lawrence: Dajte, molim vas. Rizična je svaka vožnja u blizini svake vukojebine u razdoblju od ponoći i svitanja. Policija nema nekog posla pa pali sirene. Middletonski šerif držao je naše vozačke dozvole, osvjetljavao ih baterijom i držao predavanje o gradu. Kako je Rigotina Casey poginuo zbog preseljenja u grad. Kako su gradski ljudi svi redom ubojice. Što će reći, mi.

Taj šerif malo je glumio teksaške rendžere u koktelu i petlji s malo moždane kemije Johna Waynea. Od narednika na obuci, preko suca za vješanje, i još malo dobermana – eto, to vam je šerif. Ramena je držao zabačena, ravna. Ljuljao se naprijed-natrag na petama kaubojskih čizama.

Shot ga je upitao: “Je li već netko navratio da ubije Rigotininu mamu?”

Taj šerif nosio je smeđu košulju s mjedenom zvijezdom pričvršćenom na prsnome džepu, s kemijskom, složenim sunčanim naočalama u drugome, i košuljom uvučenom u traperice. Na zvijezdi je stajao ugraviran natpis: “Policajac Bacon Carlyle”.

Dajte, molim vas. Shot stvarno nije mogao postaviti gluplje pitanje.

Neddy Nelson: Lijepo molim, kako je sir David Brewster, fizičar, 1844. godine pronašao metalni čavalo duboko u devonskom pješčenjaku, starom više od tristo milijuna godina?

Iz radnih materijala Greena Taylora Simmsa: Middleton možete vidjeti iz zraka, ako letite između New Yorka i Los Angelesa, i uvijek ćete se upitati kako ljudi mogu prebivati u takvome kraju. Zamislite ofucane kauče, ostavljene po trijemovima. Aute parkirane u prednjim dvorištima. Kuće napola preko temelja, napola na bloketama, pod njima spavaju kokoši i psi. Ako vam to izgleda kao poprište neke prirodne katastrofe, onda je to samo zato što ga niste vidjeli prije.

Neddy Nelson: Kako objasniti činjenicu da je kućanica iz Illinoisa, gospoda S. W. Culp, razlomila grumen ugljena i u njemu pronašla zlatnu ogrlicu?

Iz radnih materijala Greena Taylora Simmsa: Unatoč depresivnom krajoliku, ti su gradići uistinu nabijeni spolnošću. Samo pojedinac koji uspije očuvati mladenačku ljepotu i seksualnost ondje ostaje zarobljenim. Mladi muškarci i žene koji razvijaju savršene grudi i mišiće prije nego što spoznaju kako najbolje koristiti vlastitu moć sklonjavaju trudni i učmali blizu doma. Taj ciklus usredotočuje najbolje genetske osobine na mjestima kakva niste u stanju zamisliti. Na primjer, u Middletonu. Malena gnijezda zapanjujuće privlačnih idiota koji rađaju i onda proživljavaju dugotrajno i ružno zrelo doba. Venere i Apoloni. Bogovi i božice malih gradića. Ako je Middletonu uspjelo iznjedrati jedan pozornosti vrijedan proizvod tijekom dugočasne, dosadne i prašne povijesti zajednice, onda je taj nesvakidašnji proizvod bio Rigotina Casey.

Echo Lawrence: “Glavni razlog zašto ljudi napuštaju mala mjesta,” obično je govorio Rigotina, “leži u tome da po glavi mogu prevrtati snove o povratku. A razlog zašto ostaju ondje svodi se na to da imaju mogućnost snatriti o odlasku.”

Rigotina je mislio reći da nitko nigdje nije sretan.

Iz radnih materijala Greena Taylora Simmsa: Vodeća metafora moći u Middletonu, osobito unutar obitelji Casey, bila je priprema jestvina za kršćanske blagdane. U tim prilikama – uskršnji doručci, večere za Božić i Dan zahvalnosti – članovi obitelji dijelili su se u dvije oštro odijeljene kaste. Odrasli su blagovali iz antiknog porculana koji je u obitelji pristigao naraštajima prije, iz tanjura ručno oslikanih rubova – pozlaćenih, s cvjetnim girlandama. Djeca su sjedila za stolom u kuhinji, zapravo ne za jednim nego za skupinom sklopivih kartaških stolova naguranih zajedno.

Echo Lawrence: U kuhinji je vladao papir – ubrusi, stolnjak, tanjuri, tako da se sve moglo skupiti i ravno u smeće. Kad su odrasli Caseyjevi sjeli lomiti kruh, uvijek su izgovarali jedan te isti blagoslov: “Hvala ti, Bože, za ovaj blagoslov obitelji, jela i sreće koju gledamo pred sobom.”

Iz radnih materijala Greena Taylora Simmsa: Odrasli članovi obitelji zatočeni za dječjim stolom molili su se za salmonelu. Za riblje kosti u dušnicima. Mladi naraštaji držali su se za ruke i, pognutih glava, molili za teške moždane udare i infarkte.

Echo Lawrence: Rigotina je obično govorio: “Najveća utjeha u životu je moći osvrnuti se preko ramena i vidjeti kako oni kojima je još gore stoje iza tebe u redu.”

Shot Dunnyun: Prije noći Brijanja-razbijanja, kad bi ekipa išla na večeru, Green Taylor Simms gledao bi i podsmjehivao se Rigotini jer je taj svu hranu jeo istom vilicom. Rigotina nije bio glupa seljačina, samo nikad nije otišao dalje od plastične žlice.

Green je Rigotinu iza leđa nazivao: “Huckleberry Fuk”.

Iz radnih materijala Greena Taylora Simmsa: Gospodin Dunnyun Rigotinu je okrstio nadimkom “Zubić-vila”.

Echo Lawrence: Pazi sad. Oko ponoći u Middletonu Shot Dunnyun i ja smo parkirali na zavoju kod njihove kuće na farmi, pokraj poštanskog sandučića na kojem je pisalo “Casey”. Usred nasada žita, stajala je bijela kuća s dugačkim prednjim trijemom, kosim krovom i mansardnim prozorom koji je gledao preko trijema; prozor Rigotinine tavanske spavaonice s kaubojskim tapetama.

Blizu temelja raslo je grmlje i cvijeće, a pokošena trava prostirala se sve do mrežaste ograde. Gotovo skriven kućom, izvirivao je smeđe oličen štagalj. A sve ostalo žito, sve do spljoštenog kruga obzora što se sterao na sve strane oko Neddyjevog Cadillaca. Shot je petljao po radiju, tražio je svježije prometne izvještaje.

Iz vijesti Radija za vozače koji dođu pod kotače: Samo malo upozorenje. Ne propustite pogledati klasični sudar straga; dva automobila na desnoj bankini u smjeru zapada na 67. milji brze ceste City Center. Oba vozila, čini se, pripadaju svadbenim povorkama – potpuna oprema, sve do konzervi na stražnjim branicima. Promet teče sporo jer vozači istežu vratove da gledaju kako mladenke i mladoženje urlaju i međusobno se gađaju svadbenim tortama. Na cesti svakako malo pripazite na djeveruše i rasutu rižu.

Echo Lawrence: Shot je zaspao, naslonio glavu na prozor i hrkao. Ja sam čekala neki znak da je Irene Casey još živa i da je nikakav misteriozni neznamac još nije stigao zadaviti ili izbosti do smrti.

Neddy Nelson: Eto, objasnite mi kako je antropolog H. Reck, 1913. godine otkrio suvremenu ljudsku lubanju ukopan u slojeve iz ranog pleistocena na području klanca Olduvai. Objasnite mi kako su iskopane suvremene ljudske lubanje iz slojeva ranog pleistocena i srednjeg pliocena u Buenos Airesu u Argentini, i talijanskom gradu Ragazzoni?

Shot Dunnyun: Šetali smo po njihovom rudimentarnom groblju; hrpa pokošenog korova; no nismo uspjeli pronaći Rigotinin grob. Stvarno munjeno. U telefonskom imeniku pronašli smo njegovog najboljeg prijatelja, Bodieja Carlylea, i onda smo pronašli njegov kamper na kraju zemljanog puta. Gvalje korova nakupile su se uza zid, a pit-bull na lancu lajao je u zemljanom dvorištu. Bilo je to nekoliko sati prije svitanja. Nismo čak ni pokucali na vrata kampera.

Echo Lawrence: Pustimo to, nikad nisam vidjela Irene Casey. Nismo joj ni pokucali na vrata. Koliko mi znamo, mogla je već mrtva ležati u kući.

Wallace Boyer (*prodavač automobila*): Tko dovoljno dugo prodaje automobile naposljetku shvati jedno – nitko nije baš toliko originalan. Svaki samotni ludak potječe iz velikog gnijezda ludaka. Ako želite vidjeti čisto ludilo, onda se uputite u onaj svinjac od sela u Slovačkoj i odjednom Andy Warhol zvuči savršeno smisleno.

Echo Lawrence: Dajte mi se skinite. U zoru se do nas parkirala ona seljačina od šerifa i preko megafona poručila da otvoreno kršimo Zakon o kriznim zdravstvenim ovlastima kao i policijski sat propisan zakonom VIDIM TE-NE VIDIM TE. Nismo željeli gospodu Casey ostaviti nezaštićenu, ali je veliki poglavica šerif izvukao pištolj, naciljao nas i rekao: “Kako bi bilo da svi redom podemo do grada na mali razgovor...”

Iz radnih materijala Greena Taylora Simmsa: U Middletonu psi koji spavaju na cesti imaju puno pravo prvenstva. 🐾

S engleskoga preveo Petar Vujačić.

NOGA FILOLOGA MEHANIČKI AGA

SMAIL-AGA JE SILNI TURSKI VLASTELIN, KOJI JE VEOMA KRVOLOČAN I UŽIVA UBIJAJUĆI NEVINE I BESPOMOĆNE LJUDE. SVOJE ZAROBLJENIKE MUČI NEČUVENIM MUKAMA DA BI IH ZATRAŽIO I IZ NJIH IZVUKAO ŠTO VEĆI HARAČ. MEĐUTIM, ON JE U DUŠI KUKAVICA KOJA SVOJE SLABOSTI PRIKRIVA MUČENJEM DRUGIH LJUDI. – CRNOGORCI SU LJUDI KOJI SE ZADOVOLJAVAJU MALIM STVARIMA. BOGATSTVO ZA NJIH NE PREDSTAVLJA NIŠTA ZNAČAJNO, NJIMA JE VAŽNIJA NJIHOVA SLOBODA OD SVOG ZLATA NA SVIJETU. UMIRU BEZ STRAHA, NE ISPUŠTAJUĆI NI JEDNOG JAUKA, IAKO UMIRU U STRAŠNIM MUKAMA. VJERUJU U PRAVDU I BOGA, I ZNAJU DA NA KRAJU SVAKO NASILJE MORA PRESTATI. NA BILO KOJI NAČIN...

NEVEN JOVANOVIĆ

Ukraj sam ovog proljeća malo vremena i pročitao esej Branka Gavella "Pjesnička građa Mažuranićeva Smail-age". Ta me ugodna lektira odvela, kako kod dobre književne kritike i jest red, do ponovnog čitanja same Mažuranićeve pjesme. Ta pak pjesma, kako to kod dobre književnosti i jest red, na razne načine nadmašuje funkcije koje joj je naše vrijeme spremno namijeniti: pitanja ima, u konačnici, više nego odgovora.

JEZOVITO PSALMODIRANJE Gavella, rođen nekih sedam desetljeća nakon Mažuranića, esej o Smail-agi objavio je 1961. (imao je tada 76 godina, bila mu je to pretposljednja godina života). Esej je napisao potaknut "jezovito deklamatornim psalmodiranjem" kojim su njegovi slušači – pretpostavljam, na Akademiji dramskih umjetnosti – recitali Mažuranićeve stihove. Pisanje je dodatno provocirala činjenica da su studenti deklamatornost smatrali opravdanom, i to zbog "onoga što su o [pjesmi] čuli u školi". "Opazio sam pri tom kako u njima zapravo nema ni truna direktnog odnosa prema tom djelu i došao sam do uvjerenja da postoji velika opasnost da će elementarno literarna djelotvornost toga djela sve više postajati zavisna od nekih vrlo sumnjivih interpretativnih posredovanja." Stari se kazališni mačak našao tako pred starim kazališnim problemom: gdje naći središte iz kojeg se može graditi interpretacija Smail-age?

Jedno je središte Gavella, kao svojevrsni novi historist *avant la lettre*, uočio u kontekstu Mažuranićeva vremena. Ovdje je poticajno sjetiti se da je Smail-aga objavljen 1846. (Mažuranić je nešto mlađi od Dickens, Wagnera i Verdija, i 1846. ima 32 godine) – dvije godine prije fatalne 1848, i nekako na početku drugoga desetljeća narodnog preporoda. Glavni je politički cilj toga vremena (podsjeća Gavella) ujedinjenje rascjepkanih hrvatskih zemalja: dok samo Banska Hrvatska ima određenu autonomiju, Dalmacija, Istra i Krajina pod austrijskom su upravom, dio Slavonije i Međimurja pod mađarskom, Bosna i Hercegovina pripadaju Osmanskom Carstvu. "Moram još jednom podvući važnost odnosa prema Bosni za sve naše narodne orijentacije, i to zato što osjećam da se smisao za tu važnost sve više gubi u današnjici [...] koegzistencija srpske i hrvatske narodne misli na teritoriju Bosne, kao i daljnji problem te koegzistencije s postojanjem naročitog srpsko-hrvatsko-muslimanskog elementa bio [je] naročiti kamen kušnje za sve pokušaje raščišćavanja srpsko-hrvatskih odnosa. Važno je spomenuti i to da je i naša mlada trgovačka buržoazija, kojoj je šumska trgovina bila jedan od temelja stvaranja njenih kapitala, zavidnim okom gledala na bosansko šumsko bogatstvo, udaljeno na

puškomet, a ipak nepristupno [...] Mažuranić živi u Karlovcu, koji je, uz Sisak, naš ondašnji trgovački centar, i suočen je direktno sa svim tim nastojanjima svojih karlovačkih sugrađana."

VRAG IZ JADA NAŠEG PAKLA Uz prvobitnu akumulaciju političkog i novčanog kapitala, drugo je središte Gavelline interpretacije sam Smail-aga: "taman karakter, ali ta tamnoća osim svoje moralne perspektive znači i estetski težak, time i neobično zanimljiv zadatak iznošenja jasno uočljivih karakternih šara na tamnoj podlozi. [...] Smail-aga je unatoč nekim analogijama u konstituciji svoga karaktera s u ono vrijeme modernima romantičnim demonskim herojima ipak demon i vrak koji je izašao iz jada našeg vlastitog pakla, a mislim da u njemu nalazimo i pokušaj karakterološkog objašnjenja nacionalnog otpadništva cijele jedne grane našeg nacionalnog stabla, tj. tako brzo, 'šaptom', izvedenog poturčivanja velikog dijela našeg elementa u Bosni."

Čini se da je Gavella Smail-agi privukla najviše "Kob", posljednja slika Mažuranićeva spjeva, neobična slika u kojoj je Smail-aga pretvoren u lutku: *U polju je stanak pustinjakov, / A u stanku jedna izba mala. / U toj izbi čudno čudo kažu: / Bijesno Ture gdje se krstu klanja. [...] Al se ne boj, pobratime dragi: / Krotko Ture, posjeći te neće; / Smjerno Ture, uplašit ga lasno. / Udri samo o zemljicu nogom, / Ter ti smjerno obje skršta ruke, / Ruke skršta a prigiba glavu, / A pak desnu pred obraze diže, / I najposlije vrhu čela visi. / Pak pristupi, ter mi gataj, pobre, / Čija 'e ovo ponosita čalma? - / "To je čalma age Čengijića, / Al se tužno oko glave vije." / Čija 'e ovo, pobratime, glava? - / "To je glava age Čengijića, / Ali iz nje tamne oči vire." [...] "To 'e odijelo age Čengijića, / Al od sunca ne odsijeva, jedno!"*

Gavella komentira: "Tu je kanda Mažuranić nastojao dignuti svoj spjev u estetski plan, zapravo teško dostupan poetskom materijalu koji mu je stavljala na raspolaganje njegova epoha. 'Kob' bi, izgleda, imala u Mažuranićevoj zamisli biti kao neki ironično-tragični završetak krivulje aginog karaktera, kao neka jezovita maska koja lišena svoga krvotoka, životari klimajuć se na vjetru poput kakva strašila. Ta je umjetnička zamisao zapravo premašivala estetske mogućnosti romantike..."

DŽILITNUT SE, NE POGODIT CILJA Turški velmoža pretvoren u lutku; ali nije li on već i bio lutka? *Sramota je takome junaku / Kupit harač, ne skupit harača, / Džilitnut se, ne pogodit cilja.* Smail-agino junaštvo – esencija njega samog – neprestano je na kušnji, neprestano mora biti na kušnji. On je poput trenera nogometne reprezentacije, poput vrhunskog sportaša,

virtuoznog muzičara, predsjednika vlade i predsjednice stranke: svi im se divimo, oni su svi mi – *dokle god im dobro ide.* Dokle god su u stanju uspješno izvesti ono što nitko drugi (nitko od nas) ne može. Poslije slijedi cipelarenje.

Aga je tako vječiti dramski prvak u "pozorištu normativnosti" Konstantinovićeve palanke. I kad, na agin poziv, vojvoda Bauk uzme gusle da zapjeva, on (prethodno dobrano izvrijeđan aginim hvalisanjem) odabere upravo pjesmu o tome kako se jedan od silnih turskih junaka, u situaciji frapantno sličnoj Smail-aginoj, osramotio. *Ter sad pjeva po Kosovu slijepac: / 'Hrda bješe Rizvan-aga silni.'* Smail-aga tu uvida da ga ni nasilje ni sila neće obraniti od sramote – PR je mjera svih stvari – a uvida i da sam taj uvid ne smije pokazati; sumnja je sama po sebi konac junaštva. *Al gdje Bauk zadnju riječcu izusti, / Jednijem mahom ko da munja / Proz mozak mu sjeknu plaha: / Raja sama bruci svjedok nije, / Raja sama neima oči i usta; / Tuci raju, tuci Turke k jednu, / Samo čuvaj uspomenu vrijednu! // Ali uto miso strašnu / U dubine srcu aga topi; / Crte licu kroti, tješi, blaži, / A po licu sve to jače maša / Srdžbe plamen; hoće da se miran / Svijetu ukaže, a vas dršće i trepti. / Pak najposlije, gdje golema ijeda / Pred svjedoci sakrit ne uzmognu, / Usta i viknu bukće...*

LOŠE SLUGE GOREG GOSPODARA Gavella je na pisanje eseja, na interpretiranje Smail-age, bio potaknuo sudar sa školom. Svi smo *Smrt Smail-age Čengića* čitali u školi (niz se stihova te pjesme, dijelom upravo zbog škole, gotovo osamostalio, postoje kao opća mjesta, kao anonimne komponente kulture dovoljno nezavisne od Mažuranićeva djela da zapravo i ne znamo da su odande – recimo, "loše sluge goreg gospodara", "jer što kašnje, sve to jače tuče"). Škola je svakako jamac opstanka Mažuranićeva djela. Ali kakav je to opstanak? Kako to taj tekst živi, kakva je njegova "uspomena vrijedna"? Kakvo je stanje pedeset godina nakon "jezovito deklamatornog psalmodiranja"?

Vrsta djela: Umjetnički ep – Mjesto radnje: Hercegovina – Vrijeme radnje: XVI. stoljeće – Tema: Krvnički život Smail-age Čengića – Vrsta stiha: Slobodni – Ritam: Umjereno polagani

KARAKTERIZACIJA LIKOVA. SMAIL-AGA: *Smail-aga je silni turski vlastelin, koji je veoma krvoločan i uživa ubijajući nevine i bespomoćne ljude. Svoje zarobljenike muči nečuvanim mukama da bi ih zatražio i iz njih izvukao što veći harač. Međutim, on je u duši kukavica koja svoje slabosti prikriva mučenjem drugih ljudi.* CRNOGORCI: *Crnogorci su ljudi koji se zadovoljavaju malim stvarima. Bogatstvo za njih ne predstavlja ništa značajno, njima*

je važnija njihova sloboda od svog zlata na svijetu. Umiru bez straha, ne ispuštajući ni jednog jauka, iako umiru u strašnim mukama. Vjeruju u pravdu i Boga, i znaju da na kraju svako nasilje mora prestati. Na bilo koji način...

KRATAK SADRŽAJ: [...] **HARAČ** – U međuvremenu, zli je aga odlučio kupiti od naroda harač, tj. porez. Sa svojim podanicima utaborio se na Gackom polju. One ljude koji nisu mogli platiti porez odvodio bi kao zarobljenike. Jednog dana, aga je došao u neugodnu situaciju. Naime, za vrijeme jedne igre, svom je vojniku slučajno izbio oko, što je izazvalo podsmjehivanja među narodom. Budući da je zbog toga aga bio ljutit, odlučio se opustiti uz večeru. Iznenada je hrabra četa napala Turke. Zatečeni turci nisu pružili jak otpor. Hajduk je Mirko puškom ubio zlog Smail-agu Čengića. Tako je Novica dočekaosvetu, ali i sam je poginuo od ruke turčina Hasana. **KOB** – Zli je Smail-aga Čengić dočekaosvetu. Godinama je nanosio zlo drugima, a sada je zlo došlo njemu. Svu je njegovu sjajnu opremu uzeo plahi Turčin koji je nije vrijedan i oprema više ne blista na njemu kao što je blistala na velikom ratniku, ali zlom čovjeku, Smail-agi Čengiću.

AMPLITUDA Gornje retke treba pažljivo pročitati, bez obzira na grčeve u želucu. Namjerno sam ih uzeo iz posljednjeg utočišta najlošijih đaka – s hrvatskog dijela interneta – i ne mogu (i ne želim) isključiti mogućnost da ih je na internet namjerno postavio, kao nagaznu minu prepisivačima, neki perfidni profesor. Alternativa – mogućnost da su ove "lektire" postavljene ne samo u najboljoj

namjeri, nego i kao *provjereno dobri* radovi (tj. ocijenjeni prolaznom ocjenom) – doima se prilično zastrašujuće. Ukoliko je prihvatimo, pred nama je sociološko svjedočanstvo: između ovih redaka i Gavellina eseja prostire se amplituda naše kulture.

Neke su od tvrdnji iz "lektire" naprosto lakrdija dostojna Matakovićevih stripova ("ritam: umjereno polagani"). Ono od čega glava jače boli jesu psihološki "uvidi" – negdje na nivou školskog dvorišta ili reklama s komercijalne televizije ("on je u duši kukavica koja svoje slabosti prikriva mučenjem drugih ljudi", "Budući da je zbog toga aga bio ljutit, odlučio se opustiti uz večeru"). Tu čujemo kako progovara još jedno pozorište normativnosti. A najproblematičnija je činjenica da "Kob", taj najpoticajniji, najmoderniji dio teksta, "lektirno" čitanje – možda zato što dolazi na kraju, u času kad više nemamo ni strpljenja ni vremena – naprosto nije u stanju provariti ("Svu je njegovu sjajnu opremu uzeo plahi Turčin koji je nije vrijedan i oprema više ne blista na njemu kao što je blistala na velikom ratniku, ali zlom čovjeku, Smail-agi Čengiću").

PRAZAN KOSTIM SMAIL-AGE Stranice s lektirou imaju i komentare. Ondje, uz tipične zahvale priređivaču ("aaaaaaah, spas u zadnji čas, navest ću ti vrijeme čitanje 06:21 ujutro"), nalazimo i upozorenja, i to baš u vezi s "Kobi": "fali ti važan dio kobi... Sve završava kućicom di se nalazi mehanička lutka koja predstavlja agu tj. simbolizira tursku silu..." – "Ljudi obratite pažnju na mehaničku lutku sto je spomenuo Nick vrlo je vazno..."

Ovi komentatori definitivno nisu drugoredaši, ili se barem sjećaju nečega sa sata. To je, u svakom slučaju, ohrabrujuće. Ali otkud im ideja da se radi o *mehaničkoj* lutki? Gavella, sa svojim kazališnim nervom, piše: "prazan kostim Smail-age", "jezovita maska koja lišena svoga krvotoka životari klimajući se na vjetru poput kakva strašila". No, lutka sa Smail-aginim odijelom i opremom ne nalazi se, "poput strašila", na otvorenom; ona je unutra ("u izbi"), i ne pokreće je vjetar ("udri samo o zemljicu nogom"). Lutka-maska ima možda čak i pravu Smail-aginu glavu ("To je glava age Čengića, / Ali iz nje tamne oči vire."), ali je isto tako očito da izvodi složen, marionetski niz kretnji ("Ter ti smjerno obje skršta ruke, / Ruke skršta a prigiba glavu, / A pak desnu pred obraze diže, / I najposlije vrhu čela visi"). Jezovitost je Gavella nesumnjivo dobro očitao – no za ostatak se moram prikloniti komentatorima s bloga i onome što su čuli na satu: lutka i meni izgleda kao mehanička (mada je "političko" tumačenje lutke-maske, kome kao da je donekle sklon i Gavella, opet odviše banalno da bi bilo zanimljivo).

LUTKA RUTINA Ovdje se, u otklonu i od Gavelle, i od lektire s interneta, a možda i od Mažuranića samog, prisjećam još jednog mehaničkog Turčina: onoga iz prvog odjeljka "Teza o filozofiji povijesti" (proljeće 1940) Waltera Benjamina. Turčin-automat – inače, izrađen koncem 18. stoljeća, izgorio je 1854. – koji igra šah protiv živih ljudi (a zapravo nije automat, već ga sustavom konaca pokreće u stolu skriveni patuljak-velemajstor) Benjaminov je *comparatum* za lutku koja se zove "historijski

materijalizam", koja može matirati svakoga uz pomoć patuljka-teologije "koja je danas, kao što znamo, posve smežurana i mora se čuvati izlaganja pogledima".

U "Evropi" je Turčin čudo i kuriozitet; na Mažuranićevu je "Balkanu" on ubojita svakodnevnica. U "Evropi" je to stroj u kojem se skriva živi čovjek; na "Balkanu" se radi o čovjeku-trofeju koji biva *prepariran* u stroju. Walteru Benjaminu mehanički Turčin služi za zločestu usporedbu koja kritički povezuje nespojivo, Marxovu filozofiju i teologiju; Ivanu Mažuraniću mehanički Turčin služi... za što?

Trik je, razumijete, u tome da se odgovor ne može naći *programirano*, u okviru "nastavnog plana", "metodičko-didaktičkih jedinica", "bodova po sustavu ECTS". U potrazi nam može pomoći razgovor s Brankom Gavellom, ili s nekim pametnim (pa čak i bedastim) na internetu; ali rješenje moramo, na koncu konca, naći sami. Bez toga, uostalom, i sama književnost postaje mehanička lutka. S imenom "rutina". **E**

OGLAS

NATJEČAJ ZA NAGRADU "EDO BUDIŠA"

GRADSKA KNJIŽNICA PAZIN, Pazin, Šetalište Pazinske gimnazije 1a, koja upravlja Kućom za pisce Đ Hižom od besid, dana 5. ožujka 2012. godine, objavljuje

NATJEČAJ

ZA PREDLAGANJE KANDIDATA/KANDIDATKINJE ZA DODJELU NAGRADE "EDO BUDIŠA"

1. Godišnja književna nagrada Istarske županije - Regione Istriana "Edo Budiša" dodjeljuje se u spomen na rovinjskog književnika Eda Budišu (1958.-1984.), čije je djelo unatoč preranoj smrti ostavilo snažno i prepoznatljivo nasljeđe u istarskoj i hrvatskoj književnosti, pogotovo u kratkim pripovjedačkim formama.

2. Nagrada "Edo Budiša" dodjeljuje se jednom godišnje autoru/ici do 35 godina starosti kojemu/kojoj je u 2011. godini objavljena zbirka kratkih priča na području s kojeg nije potreban prijevod na hrvatski jezik (Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Srbija ili Crna Gora).

3. Za nagradu "Edo Budiša" mogu konkurirati i autori/ice do 35 godina starosti iz zemalja srednje i jugoistočne Europe ako im je zbirka priča prevedena na neki od jezika iz točke 2.

4. Nagrada "Edo Budiša" sastoji se od jednomjesečnog boravka u Kući za pisce - Hiži od besid (u daljnjem tekstu: Kuća) i jednokratne novčane nagrade od 1.000,00 eura, protuvrijednost u kunama po srednjem tečaju HNB-a za devize, na dan sklapanja ugovora između Gradske knjižnice Pazin i nagrađenog/e kandidata odnosno kandidatkinje.

5. Nagrada "Edo Budiša" uključuje i pozivnicu za sudjelovanje na Festivalu europske kratke priče u Zagrebu.

6. Dobitnik/ica nagrade "Edo Budiša" boravak u Kući mora realizirati u jednokratnom terminu u roku od godine dana od dodjeljivanja nagrade, dužan/a je podatak o nagradi uvrstiti u svoje buduće "bilješke o piscu", u dogovoru s domaćinima nastupiti na barem jednoj književnoj večeri tijekom boravka u Kući te ostaviti jedan svoj kraći prozni tekst za potrebe Kuće.

7. Prijedlozi za nagradu "Edo Budiša" podnose se pisanim obrazloženjem uz koje treba poslati pet primjeraka zbirke priča predloženog autora/ice na adresu:

Gradska knjižnica Pazin
(za nagradu "Edo Budiša")
Šetalište Pazinske gimnazije 1a
52000 Pazin
Hrvatska

8. Rok za slanje prijedloga za nagradu "Edo Budiša" je 5. travnja 2012. godine.

9. Prijedloge mogu podnositi autori/ice te nakladnici/ice ili urednici/ice, ali uz potvrđeni pristanak autora/ice da će u slučaju dodjele Nagradu prihvatiti i boraviti u Kući.

10. Prestigle prijedloge vrednuje Komisija za nagrade Međunarodnog susreta izdavača "Put u središte Europe" čiji je organizator Pučko otvoreno učilište Pazin.

11. Dobitnik/ica nagrade "Edo Budiša" bit će javno proglašen/a u sklopu programa Međunarodnog susreta izdavača "Put u središte Europe" u Pazinu sredinom svibnja 2012. godine. Nagrađeni autor/ica poziva se da, izvan programa dodijeljene nagrade odnosno stipendije, nastupi na književnoj večeri sljedećeg "Putu u središte Europe", zajedno s dobitnicima/dobitnicama drugih nagrada i stipendija ovog Susreta.

PROZAK / NAVRH JEZIKA Godišnji natječaj ALGORITMA i ZAREZA za neobjavljene prozne i pjesničke rukopise autora do 35 godina starosti

Natječaji Navrh jezika, za poeziju, i Prozak, za prozu, trajno su otvoreni za sve autore mlađe od 35 godina koji pišu hrvatskim jezikom. Izbor do 15 pjesama uz bio-bibliografsku crticu valja poslati kao privitak u jednom dokumentu na adresu navrhjezika@gmail.com, a prozu(e) opsega do 3,5 kartice teksta na adresu prozaknatjecaj@gmail.com. Radovi koji budu ulazili u uži izbor bit će objavljeni na stranicama Zareza, a godišnju

nagradu, objavu zbirke poezije i objavu zbirke proze u izdanju Algoritma, dodjeljuje početkom godine žiri u sastavu: Olja Savičević Ivančević, Kruno Lokotar i Marko Pogačar. Rezultati Natječaja ekskluzivno se objavljuju na stranicama Zareza.

U ponedjeljak 19. 3. od 20 h u zagrebačkom kinu Europa (I. kat), bit će proglašeni sedmi dobitnici nagrada Prozak i Na vrh jezika, koje dodjeljuju Algoritam i Zarez. Dobitnike ćete potom moći i upoznati i čuti, baš kao i

prijašnje dobitnike koji će se, budu li raspoloženi, redati pred mikrofonom. Bit će predstavljene i knjige Tee Tulić: *Kosa posvuda* & Antonije Novaković: *Birali ste broj koji se ne koristi* & još jedna, za sada tajna... Naravno, bit će tu još iznenađenja!

Luka Čuljak, O jednom totalitarizmu

La Femme qui chante

I granati čijeg se zvuka
sjećam
bojim
danas
večeras
više nego violine i nadanja
plakao sam
jer sam bio tamo
ispred teškog sunca
rasuo mrak
ušutio
stanite i uhvatite se za ruke
nad insektima
gdje je tijelo nekad bilo moje

K. Z.

Nešto prije nego što sam dospjela u zatvor, sačuvala sam svoju tupu suhu olovku u kutiji od ebanovine. Tu sam spremila i knjigu Gérarda de Nerval, a u nju stavila pismo, za sada jedino, mom sinu kojem ime ne znam, ali znam da na desnoj peti ima tetovirane tri točkice. Mnogo godina je prošlo od tada. Sjećam se da sam kutiju spremila i nakon toga s radija čula kako je preminuo Aaron Douglas. Često razmišljam o njemu, ali teško prizivam u sjećanje njegove slike. Sada čelom naslonjena na zid prebirem koju pjesmu do sada nisam nikako u zatvoru pjevala, sve ove godine, od Édith Piaf, Mauricea Chevalier ili Nine Simone, kako bi i dijete u meni osjetilo radost muzike, radost življenja, ali sam preslaba i ne mogu pjevati niti jednu, čak ni ove koje često pjevam. Ne mogu, nikako.
P.S. pjesmi iznad
Ne tako davno čitao sam ovu pjesmu u Amsterdamu pa mi Marijke i Pips rekoše kako je Maurice Chevalier bio fašist ustvari, a ja kao dijete iz radničke familije odlučih ga izbaciti iz pjesme iznad

O jednom totalitarizmu

kada folklor postane umjetnost
kolo rado izvođen performans
mudrost starijih znanost neupitna
tada laž postaje i istina i nužnost

Vještine koje nemam

ponekad odem do bunara
pogledam
prepadnem se
i sjednem
te se onako žabljim kracima,
kako kažu,
pokušam oživjeti
ponovo se kletem da
onamo neću više odlaziti,
ali u jedno sam siguran
volim te uzeti pod ruku
a u drugoj pričuvati nam kišobran
radujem se tvojim sjećanjima
i napeto iščekujem dosadu
s tobom
u danima kao ovaj.

24.10.'11.

Daj mi sjećanje

kupio bih sjećanje
ono prošlo i ono buduće
ugrabio
pisma, razglednice, fotografije
nove i potrgane fotografije

Anna Zatarecka, Praha 3,
Dalimilova 14

kupio bih tvoje mirise
dječje igre
daj mi sjećanje
trku, osmijehe
strahove
daj mi sjećanje

LUKA ČULJAK (1989.) studira književnost, uglavnom zabušava. Izbačen je iz katoličkog školskog centra u Travniku, gimnaziju završio u Prozoru. Svirao u eksperimentalnom sastavu Filip Veliki. Boravio semestar na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, Filozofskom fakultetu u A Coruni, u Španjolskoj, te na IIRE (International Institute for Research and Education) u Amsterdamu. Do sada objavio nekoliko osvrtu u Književnom pregledu. Živi na relaciji Sarajevo-Zagreb-Berlin.

BICIKLISTIČKA KULTURA U DANSKOJ

Danska, zemlja predvodnica biciklističke kulture i hrvatskim će građanima od 18. travnja do 18. svibnja približiti dansku kulturu vožnje biciklom i njezine prednosti. U programu Danska biciklistika kroz predavanja i radionice će prezentirati načine unapređenja biciklističke infrastrukture kao i tehnike brzih popravaka bicikla, odnosno upoznati posjetitelje sa svim potencijalnim opasnostima i strogim pisanim i nepisanim pravilima prilikom vožnje biciklom. Danska biciklistika započinje otvaranjem izložbe fotografija priznatog danskog umjetnika Mikaela Colville-Andersena naziva "Monumental Motion", koja će se održati u Tehničkom muzeju, a koja prati suživot građana Kopenhagena i njihovih bicikala. Isto tako Zagrepčani će po prvi put moći uživo vidjeti svjetski proslavljene teretne bicikle Christiania bike i Long John-Bullitt bike, izuzetno popularne i izvan granica Danske. Od svog nastanka još u 80-ima Christiania bicikl postao je ikona danskog transporta biciklima te osvojio brojne međunarodne nagrade za dizajn. Isto se može reći za Bullitt bicikl koji je zapravo moderna reinkarnacija starog Long John teretnog bicikla koji se u Danskoj koristi još od 1929. godine kada ga je patentirao mehaničar Morten Rasmussen Mortensen.

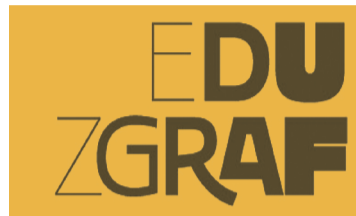
alternativnog političkog i ekonomskog organiziranja, koristi u nazivu "utopije" utoliko što je agenda utemeljena na viziji emancipatorske društvene promjene, a 'realistične' su utoliko što se analiza okreće oko institucionalne izvedivosti". Uvodno izlaganje održat će Berto Šalaj.

ODGOVORNOST ZA VIDENO

Program Actionable Image potaknut je instalacijom *Odgovornost za videno* koja je 2011. predstavljena u sklopu hrvatskog sudjelovanja na Venecijanskom bijenalu. Kako je izložbeno djelo pretpostavljalo odsutnost izvođača, netipičnu situaciju za izvedbenu skupinu, rad je nastao polazeći od ideje teatra drugim sredstvima i od namjenski izrađenog računalnog video sistema koji uspostavlja specifične odnose između tijela, slike i tehnologije. Na taj rad koji je predstavljen na Venecijanskom bijenalu u veljači ove godine nadovezala se predstava *Tamno i natrag* koja pak polazi od prevodenja procedura kina teatarskim sredstvima. Simpozijem i umjetničkim programom *Actionable Image: Agency of Image, Performance of Body, Apparatus of Spectating* okupljaju se istaknuti međunarodni i lokalni umjetnici i teoretičari koji rade na polju izvedbenih i likovnih umjetnosti te filma. Time BADco. nastavlja s preispitivanjem eksperimentalnih susreta između slike i tijela - dvaju materijalnih modusa ekspresije čiji su susreti u ovom dobu dominantno uređeni, komponirani i posredovani vizualnim tehnologijama. U programu simpozija izlagat će umjetnici i teoretičari: Jonathan Beller (US), Maaïke Bleeker (NL), Andrea Božić (HR/NL), Scott DeLahunta (US), Vlatka Horvat (HR/UK), Rosanna Irvine i Katrina Brown (UK), Sonja Leboš (HR), Donna Szoke (CA), Manuel Vason (IT/UK), Jasmina Založnik (SI), Stephen Zepke (NZ/AT) i BADco. U sklopu umjetničkog programa

moći će se vidjeti izvedba u mediju proširenog kina američkog umjetnika Brucea McClurea, izvedbeno predavanje Bojana Đorđeva i Siniše Ilića, zatim instalacija *Odgovornost za videno* te predstavu *Tamno i natrag*. Sva događanja su na engleskom jeziku. Organizator je BADco. u suradnji s kustoskim kolektivom Što, kako i za koga - WHW, Multimedijalnim institutom i Kulturom promjene SC-a.

RAZGOVORI O DIZAJNU "JEDAN NA JEDAN"

U sklopu EduZgrafa, kao pratni program izložbe Krenimo od početka, u subotu 17. ožujka, od 21 do 22 sata, u &TD-u zagrebačkog Studentskog centra, organizirani su razgovori sa stručnjacima različitih generacija s polja grafičkog dizajna i vizualnih komunikacija. Format radionice "Osobni znalac" zamišljen je kao paralelni niz susreta gostiju dizajnera i teoretičara sa znatiželjnicima koji u jednosatnom razgovoru mogu saznati i pitati sve što ih zanima. Osobni znalci su: Boris Greiner, Boris Ljubičić, Borut Vild, Dejan Dragosavac Ruta, Igor Kuduz, Nika Pavlinek, Lina Kovačević, Tomislav Lerotić, Vanja Cuculić te kreativni tim Aha studia i Ko:ke kreativne farme. Predbilježbe za jedan od razgovora mogu se obaviti putem e-maila: eduzgraf@zgraf.hr s nazivom maila "osobni znalac", a traju do 16. ožujka.

NAPRAVI FILM

Dani hrvatskog filma i Blank_ filmski inkubator organiziraju od 17. do 19. travnja u terminu od 10 do 19 sati besplatnu radionicu filma za 12 polaznika. Radionice vode tri mentora koji će polaznicima pomoći razviti ideje za film te im demonstrirati rad s najsuvremenijom profesionalnom opremom (HD kamere, usmjereni mikrofoni, mikseta). Prema najboljim scenarijima snimat će se kratki filmovi od

kojih će se najbolji prikazati u Kinu SC u sklopu projekcije nagradenih filmova 21. DHF-a.

NOVO RUHO MUZIČKOG SALONA

Muzički salon SC-a nastavlja s radom, no pod novim umjetničkim vodstvom Davorke Begović. Glazbeni program više neće uključivati samo koncerte, nego i glazbene radionice, rezidencije i glazbeno-scenske projekte. Eksperimentalni jazz, audiovizualni projekti, glazbene instalacije, future jazz, suvremena glazba, post rock, inovacije na području glazbenih instrumenata, istraživanja u zvuku, multiinstrumentalisti, dub, punk, rock, electro, ali i drugi izričaji naći će svoje mjesto u salonu. U velikoj dvorani Teatra &TD 16. ožujka dolazi video umjetnik Bruce McClure koji je nastupao na 6. Internacionalnom festivalu eksperimentalnog filma i videa 25fps u rujnu 2010. godine. Nakon ovog koncerta na programu je radionica Henninga Frimanna i D. B. Indoša tijekom koje će polaznici od 19. do 24. ožujka graditi zvučnu skulpturu te zajednički raditi na improvizacijskoj nadogradnji strukturirane zvučne instalacije. Posljednje u nizu događanja predviđenih za mjesec ožujak je koncert benda Rebel Star u Teatru &TD. **E**

NA NASLOVNOJ STRANICI: PROGRAM JAVNIH POTREBA U KULTURI ZA 2012. GODINU - RAZRADA -

"Nedavno objavljene odluke zagrebačkoga Gradskog ureda za obrazovanje, kulturu i šport o financiranju javnih potreba u kulturi u 2012. već su naišle na prve, opravdane kritike. U nedostatku jasnih kriterija onih koji su ih donijeli, sudjelovanje na natječaju poprima – barem iz perspektive sudionika toga natječaja – karakteristike igre na sreću. Pitanje ostaje: tko, i s kojim pravom, drži monopol nad distribucijom javnih financija?"

zarež, dvotjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva
Vodnikova 17, HR-10000 Zagreb,
tel: +385 1 4855 449, 4855 451
fax: +385 1 4813 572
e-mail: zarež@zg.htnet.hr
web: www.zarež.hr

uredništvo prima
pon-pet 10-14h

nakladnik
Druga strana d.o.o.

za nakladnika
Zoran Roško (v.d.)

glavni urednik
Boris Postnikov

zamjenici glavnog urednika
Nataša Govedić, Srećko Horvat i Marko Pogačar

izvršni urednik
Nenad Perković

poslovna tajnica
Dijana Cepić

uredništvo
Dario Grgić, Hana Jušić,
Silva Kalčić, Katarina Luketić, Suzana Marjanić,
Trpimir Matasović, Jelena Ostojić, Srećko Pulig,
Zoran Roško
i Gioia-Ana Ulrich

dizajn
Ira Payer, Tina Ivezić

lektura
Darko Milošić

prijelom i priprema za tisak
Davor Milašinčić

tisak
Tiskara Zagreb d.o.o.

Tiskanje ovog broja omogućili su:

Ministarstvo kulture
Republike Hrvatske
Ured za kulturu Grada
Zagreba

REALNE UTOPIJE

U ponedjeljak, 19. ožujka u 18 sati u prostoriji A 001 Filozofskog fakulteta nastavlja se ciklus otvorenih radionica o direktnoj demokraciji. U sklopu ove osme radionice raspravljat će se o knjizi *Vizije realističnih utopija* (Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2011.) Erika Olina Wrighta, američkog sociologa, pokretača i voditelja međunarodnog društveno-znanstvenog projekta *Real Utopias*, a danas i predsjednika Američkog sociološkog društva. Knjiga se bavi mogućnostima

